

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E
KADIN ÖĞRETMEN KİMLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Seda YILMAZ

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E
KADIN ÖĞRETMEN KİMLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Seda YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E
KADIN ÖĞRETMEN KİMLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Aylin ÖZMAN ERKMAN

Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL

Yrd. Doç. Dr. Ümüt AKAGÜNDÜZ

İmzası

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi: 30.03.2015

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

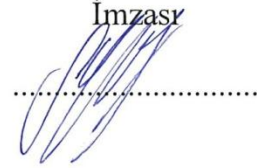
Bu belge ile, bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (30.03.2015).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Seda YILMAZ

İmzası

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi'nde modernleşme çabaları sonucunda kız çocukları ve kadınlar kamusal eğitim sürecine dâhil edilerek toplumsal yenileşme ve iyileşmenin aileden topluma yayılacağına inanılmış ve bu yönde düzenlemeler yapılmıştır. Devlet kadınlara kazandırmayı hedeflediği davranışları toplum geneline kadın öğretmenler aracılığıyla yaymaya çalışmıştır. Tüm bu projeler sürdürülürken kadın öğretmenlerden hem mesleki hem de sosyal sorumluluklarını harfiyen yerine getirmeleri beklenmiştir ama onların görev yaptıkları bölgedeki çalışma koşulları, duygu ve düşünceleri görmezden gelinmiştir.

Tez çalışmam sırasında bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT VURAL'a, sabrı ve yardımları için teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca bana destek olan annem Seher YILMAZ'a, babam Ahmet YILMAZ'a, kardeşim Sefa YILMAZ'a teşekkür ederim.

Değerli yorumları ve eleştirileriyle beni destekleyen, aynı zamanda meslektaşlarım da olan sevgili arkadaşım Rabia DOĞAN'a ve değerli büyüğüm Ayşe ARSLAN'a teşekkür ederim.

Son olarak hayatları boyunca inandıkları idealler uğruna yılmadan, sevgiyle ve özveriyle çalışmış fakat adları satır aralarında saklı kalmış tüm kadın öğretmenlere minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN AMACI	2
ÇALIŞMANIN KONUSU	3
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E EĞİTİM	9
1.1. KAMUSAL EĞİTİM SÜRECİNDE YAŞANAN GELİŞMELER	9
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KAMUSAL EĞİTİM	12
1.2.1. Sıbyan Mektepleri	15
1.2.2. Kız Rüştiyeleri	18
1.2.3. Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu).....	20
1.2.4. İnas Darülfünunu & İnas Kız Sanayi Mektepleri.....	24
1.2.5. II. Meşrutiyet ve Kız Sanayi Mektepleri.....	25
İKİNCİ BÖLÜM	
DEĞİŞEN EĞİTİM VE YENİ KADIN ÖĞRETMENLER	32
2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E EĞİTİMİN MERKEZİLEŞMESİ VE TEVHİD-İ TEDRİSAT	32
2.2. KIZ ENSTİTÜLERİ	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ROMANLARDA KADIN ÖĞRETMENLER.....	54

3.1. TANZİMAT DÖNEMİ ROMANLARINDA KADIN ÖĞRETMENLER.....	54
3.2. CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA KADIN ÖĞRETMENLER.....	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN ÖĞRETMEN KİMLİĞİ 79

4.1. CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN ÖĞRETMENLERİNİN MİSYONU.....	79
4.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKMIŞ ÖNCÜ KADIN ÖĞRETMENLER.....	81
4.2.1. Fatma Refet Angın.....	81
4.2.2. Nimet Zerrin Tüzün.....	82
4.2.3. Aliye Temuçin Coşkun.....	83
4.3. ROMANLARDAKİ ÖĞRETMENLER & CUMHURİYET'İN ÖĞRETMENLERİ.....	83

SONUÇ.....102

ÖZET.....109

ABSTRACT.....110

KAYNAKÇA.....111

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
C.	: Cilt
N.	: No

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi'nde modernleşme çabaları sonucunda birçok kurumda ve toplumsal yapıda çeşitli değişiklikler ve düzenlemeler uygulamaya konmuştur. Toplumsal hayata da sıçrayan bu değişim ve dönüşümlerin kendini en yakından hissettirdiği alanların başında ise kamusal eğitim süreci gelmiştir. Çünkü devlet bir yandan halkı batılılaşma sürecinde dahil etmek isterken öte yandan merkeziyetçi yönetim anlayışıyla görüşlerini ve inançlarını kamusal eğitim aracılığıyla halka benimsetmeye çalışmıştır. Bu dönemde yapılan tüm çalışmalarda, yenileşmenin ve iyileşmenin aileden topluma yayılacağı inancı hakimdir. Ailenin temeli ve çocukların ilk öğretmenleri olarak anneler kabul edildiğinden, kamusal eğitim süreci ile ilgili düzenlemelerde de kadın öğretmenlerden faydalanılmıştır. Her iki dönemde de kadınlar devletin birçok uygulamasında odak noktası olmuşlardır ve modernleşme projesinin temsilcisi olarak kabul edilmişlerdir. Devlet, kamusal eğitim süreci ile yetiştirmek istediği vatandaş kimliğini yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemeleri de okullar aracılığıyla topluma aktaracak kişiler ise yine kadın öğretmenler olmuştur. Çünkü kadınlar için öğretmenlik mesleğinin misyonu, çalışma saatleri, mesleğin getirdiği duyarlılık ve fedakârlık gibi nitelikler her daim annelik kavramına atfedilen özelliklerle örtüşmüştür. Böylece ailede anne ile başlayan eğitim okullarda kadın öğretmenler aracılığıyla sürdürülmüştür. Kadın öğretmenlerden beklenen ise iyi eğitimli, vatanperver, idealist, azimli, ağırbaşlı olmaları ve ülkenin her yerinde her türlü zorlu koşulda canla başla çalışmaktır. Okul sınırlarında bu niteliklere sahip olması beklenen kadın öğretmenlerin görev tanımları sadece bu kadarla sınırlı kalmamıştır.

Onlara düşen asıl görev devletin toplumsal hayatta uygulamaya koyduğu yeni düzenlemeleri halka bizzat örnek olarak tanıtmaktır. Kadın öğretmenler kıyafetleri, yerine göre davranışları, uygun dille konuşmaları ile gittikleri yerlerde devletin temsilcisi olduklarını unutmadan yaşamışlardır. Böylece gündüz okulda çocuklara, okul dışında ise onların annelerine kendi yaşantıları ile örnek olmuşlardır. Fakat kadın öğretmenler üzerinden bu politikalar sürdürülürken, çalışma koşulları, maddi ve manevi yoksunlukları ve ilk elden yaşadıkları tecrübeleri göz ardı edilmiştir. Kamusal eğitim sürecinin merkezinde görev alan kadın öğretmenler içinde buldukları süreçle ilgili duygu ve düşünceleri sorulmadan, tutdukları idealizm duygusuna hayatlarını adanarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Tanzimat Dönemi'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme alınmış romanlardaki kadın öğretmen kimliğinden hareketle, gerçek hayatta kadın öğretmenlere yüklenen görevlerin onların hayatlarını nasıl çevrelediğine ve hayatlarının onlara biçilen toplumsal rollerle nasıl kuşatıldığına yakından bakmaktır. Kamusal alanda öğretmenlik mesleğiyle yer bulabilen kadınların okul ile sınırlı kalmayan belirsiz görev tanımları onlara hayatları boyunca yoktan var ederek, her koşulda canla başla çalışmalarını öğütleyen idealizm duygusunu dayatmıştır. Bu idealizm duygusunun yanında, eril otoritenin kendilerine izin verdiği sürece okul sınırları dışında da kılık kıyafetleri ve davranışları ile örnek olmaları beklenen kadın öğretmenlerin çalışma koşulları, yaşadıkları maddi ve manevi problemleri ise görmezden gelinmiştir. Bu bağlamda kadın öğretmenlerin kamusal eğitim sürecinin geçirdiği değişim ve dönüşümlerden nasıl etkilendikleri ve devamında bu süreci nasıl

etkiledikleri *Refet* (1898), *Udi* (1899), *Çalığışu* (1922) ve *Tatarcık* (1939) romanlarındaki kadın öğretmenlerin hayatlarından hareketle Fatma Refet Angın, Nimet Zerrin Tüzün ve Aliye Temuçin Coşkun'un öğretmenlik deneyimleri incelenecektir.

ÇALIŞMANIN KONUSU

Bu çalışmada ilk olarak kadın öğretmenlerin hayatlarını şekillendirecek olan kamusal eğitim sürecinin tarihsel gelişimini anlayabilmek adına Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan süreç aktarılacaktır. Modernleşme çabaları sonucunda kamusal eğitimde, kız çocuklarının ve kadın öğretmenlerin eğitimi ilgili yapılan uygulamalardan söz edilecektir.

İkinci bölümde ise bahsedilen tarihsel süreçte merkezîyetçiliğin eğitim politikalarını nasıl şekillendirdiği ve eğitimde birliğin milliyetçi söylemlerle nasıl sağlanmaya çalışıldığı ele alınacaktır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e adı değiştirilerek aktarılan tek eğitim kurumu olan Kız Enstitüleri ve kadın öğretmenler aracılığıyla toplumsal yapıda ne gibi değişikliklerin hedeflendiğine yakından bakılacaktır.

Üçüncü bölümde Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi'nde yazılmış kadın öğretmenleri merkeze alan romanlar üzerinden "kadın öğretmen kimliği" incelenecektir. Seçilen romanlarda kadın öğretmenlik misyonunun nasıl pekiştirildiği ve kadın öğretmenlerden nasıl düşünmeleri, davranmaları, giyinmeleri ve yaşamaları gerektiğine dair beklentiler incelenecektir.

Dördüncü bölümde ise Cumhuriyet Dönemi'nin birinci kuşak kadın öğretmenlerinin deneyimleri üzerinden, yaşanan tarihsel sürecin ve kurumların

toplumsal açıdan yarattıkları etki, yazılan romanlarda çizilen kadın öğretmen tiplerinin gerçek hayattaki yansımaları göz önünde bulunarak irdelenecektir. Ayrıca bu sürecin başarılı ve başarısız yönleri sözlü tarih çalışmalarından faydalanarak değerlendirilecektir. Kadın öğretmen kimliğinin, yaşanan toplumsal değişimlere göre davranış kodları ve romanlar aracılığıyla topluma nasıl aktarıldığı ve bu kodlar ile kadın öğretmenlerin gerçek deneyimleri kıyaslanarak incelenecektir. Böylece dahil edildikleri kamusal eğitim süreci ile ilgili duyguları ve düşünceleri sorulmayan kadın öğretmenlerin, gerek romanlarla gerek günün siyasal yapısıyla kendilerine empoze edilen bu mesleği nasıl içselleştirdikleri değerlendirilecektir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada ağırlıklı olarak literatür taraması yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmaya başlarken ilk olarak Osmanlı kadınına ele alan eserler tespit edilip, taranmıştır. Çalışmaya konu olan dönemin edebiyat eserleri, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerini anlatan ve Osmanlı Devleti'nin kamusal eğitim sürecini ele alan kitaplar ve makaleler okunmuştur. Bu süreçte kadınların eğitim sürecine dâhil edilmesini ve başta kamusal eğitim olmak üzere çeşitli sosyal ve ekonomik hakları için mücadelelerini aktaran kitaplar, makaleler, tezler incelenmiştir. Daha sonra Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'ni anlatan özellikle inkılapların ve sosyal reformların incelendiği çok sayıda yazılı ve sözlü tarih çalışmalarından oluşan kaynaklar taranmıştır. Bu değişimlere kadınların meslek hayatındaki deneyimleri üzerinden bakan Gökçe Bayrakçeken Tüzel'in "Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women's Narratives in Turkey" adlı doktora tezinden faydalanılmıştır. Üçüncü bölümde yine literatür taraması yapılmış ve ilk kadın roman

yazarımız olarak kabul edilen Fatma Aliye'nin *Refet* ve *Udi*, kendisi de bir dönem öğretmenlik yapmış olan ünlü kadın yazarlarımızdan aynı zamanda Milli Mücadele Dönemi'nin de sembollerinden olan Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* ve Reşat Nuri Güntekin' in *Çalikuşu* eserleri incelenmek için seçilmiştir. Son bölümde ise Cumhuriyet Dönemi'nin önce çıkan kadın öğretmenlerinden Fatma Refet Angın, Nimet Zerrin Tüzün, Aliye Temuçin Coşkun çalışılmak üzere seçilmiş ve kendileri ile ilgili yazılmış tüm makaleler, yapılmış sözlü tarih çalışmaları ve röportajlar değerlendirilmiştir.

Bu çalışmaya başlarken Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen süreç toplumun her alanında hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir süreç olduğundan bahsedilen dönemler üzerine yazılmış çok sayıda kitap, makale ve tez örnekleriyle karşılaşmıştır. Bu kaynaklar içinden toplumsal değişimi eğitim süreci ile değerlendiren çalışmalara öncelik verilmiştir. Birçok alanda olduğu gibi tarih yazımı da çoğunlukla erkek tarihçilerin anlattıklarıyla dolu olduğundan bu kadar sınırsız kaynak arasında tüm bu değişim ve dönüşüm süreçlerini toplumsal cinsiyet farkındalığı ile değerlendiren kaynaklar ise maalesef sınırlıdır. Bu nedenle kız çocuklarının ve kadınların kamusal eğitim sürecinin tam olarak neresinde durduklarına ve bu süreci nasıl deneyimlediklerine odaklanarak yazılmış hayli sınırlı sayıda kaynağa ulaşılabilmektedir.

Öncelikle bu çalışmada ele alınacak dönemin sınırlandırılması ve bu dönemin tarihsel alt yapısı hazırlanırken kamusal eğitim sürecini Türk tarihinin başlangıcından günümüze kadar değerlendiren Yahya Akyüz' ün *Eğitim Tarihi* kitabı kronolojik olarak ve kurumlar ile ilgili verdiği bilgilerle yol gösterici olmuştur. Bu kitapta birbiri ardına açılan yeni kurumlar ve yeni düzenlemelerden geçen mevcut

kurumların içinde eğitimin nasıl ele alındığı detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan süreçte yazılan birincil kaynakları okumak bugün dil sebebiyle mümkün olmadığından Yahya Akyüz'ün çalışmaları ve kaynakçaları konuyla ilgili çalışmalar için destekleyici olmuştur. Yine Yahya Akyüz'ün ve Mine Göğüş Tan'ın kamusal eğitim sürecinde belirli dönemlerle ve bu dönemlerde öne çıkmış öğretmenlerle ilgili yazdıkları makalelerden, olayları daha derinlemesine incelemek için faydalanılmıştır. Bu makalelerde devlet eliyle yapılan uygulamaların kadınların hayatına ne şekilde etki ettiği çarpıcı örneklerle aktarılmıştır. Bahsi geçen aynı zamanda Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi olan hocalarımızın çalışmaları kadınların kamusal eğitimden ne ölçüde faydalanabildiklerini ve kadın öğretmenlerin ataerkil görüşün egemen olduğu kamusal eğitim sürecinin neresinde durduklarını göstermeleri açısından da çok değerlidir. Yahya Akyüz'ün eserleri geç Osmanlı Dönemi'ne ışık tutarken; Mine Göğüş Tan'ın yazdıkları erken Cumhuriyet Dönemi'ni bu sürece dahil olmuş öğretmen ve öğrencilerin duygu ve düşünceleri aracılığıyla daha derinlemesine değerlendirebilmemiz açısından çok önemlidir. Özellikle Mine Göğüş Tan'ın *Cumhuriyette Çocuktular* kitabında bahsi geçen dönemde çocuk olan Cumhuriyet'in ilk kuşak öğrencilerinin ve öğretmenlerinin anıları, duyguları ve deneyimleri bu çalışmanın amacı olan kadın öğretmen kimliğinin tezahürlerini yansıtması açısından belirleyici olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar ayakta kalabilen tek eğitim kurumu olan ve eğitim tarihimizde her daim Köy Enstitüleri'nin ardında kalan Kız Enstitüleri ile ilgili yazılmış bilgilere ve ilk elden deneyimlere Elif Ekin Akşit'in *Kızların Sessizliği* kitabı ile ulaşılabilmektedir. Bu kitapta Kız

Enstitüleri'nin uzun tarihine, misyonuna, dönemin egemen eğitim politikalarına, mezunlarına kadınların gözünden bakarak fikir sahibi olunabilmiştir. Ayrıca Kız Enstitüleri'nde uzun yıllar çalışmış Sıdika Avar'ın bir nevi günlük olarak kaleme aldığı *Dağ Çiçeklerim* adlı kitabı da ikinci bölüm yazılırken yol gösterici olmuştur. Her iki kitapta da kız çocuklarının ve kadınların öğrenci ve öğretmen olarak kamusal eğitim sürecinin planlanmasında oynadıkları rol, onların bu sürecin neresinde durdukları, kamusal eğitimden ne ölçüde faydalanabildikleri ve kendilerine yüklenen misyon açıkça görülmektedir.

Tanzimat Dönemi ile erkeklerin egemen olduğu edebiyat alanında da çok hızlı değişimler yaşanmıştır. Sarayın şiirlerine ve şairlerine rakip olarak öncelikle matbaanın açılması ile gazeteler ve dergiler, roman ve tiyatro eserleri edebiyat dünyamıza Avrupa'dan esinlenerek dahil edilmiştir. Kadınların başta eğitim hakkı olmak üzere çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik haklar elde edebilmeleri, seslerini duyurabilmeleri için kadın dergileri bu süreçte önemli rol oynamıştır. Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* ve Aynur Demirdirek' in *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi* adlı kitapları bu mücadeleye dergilerden alınmış örnekler vererek ışık tutmuştur. Roman alanında ise başta ilk kadın romancımız olarak kabul edilen Fatma Aliye Hanım, kardeşi Emine Semiye Hanım ve Nezihe Muhiddin ile ilgili Şahika Karaca'nın yazdıkları edebiyat dünyasına toplumsal cinsiyet farkındalığı ile bakabilmek açısından hayli yenilikçi olmuştur ve kendisinin çalışmalarından yararlanılmıştır. Şahika Karaca'nın yeniden düzenlediği Fatma Aliye Hanım'ın kitapları ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, romanlarda kaleme alınmış kadın öğretmen figürlerini toplumsal ilişkiler ve kamusal eğitim süreci bağlamında inceleyerek yaptığı analizler yine bu çalışma için yararlanılan kaynaklardan

olmuştur. Tüm bu kaynaklar ışığında Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen süre esas alınarak kamusal alanda, kamusal eğitim sürecinde kadın öğretmen kimliğinin nasıl kurgulandığı, kadın öğretmenlerin göz ardı edilen sıkıntıları, duyguları ve onlardan beklenen davranış kodları romanlarda çizilen kadın öğretmen tipleri esas alınarak incelenmiştir.

Son bölümde ele alınan kadın öğretmenler ile ilgili çalışmalar ise maalesef sınırlı sayıdadır. İçlerinden en bilineni olan Refet Angın ile ilgili kaynaklar bile hayli sınırlıdır. Bu döneme ait bilgiler ve tezler tarandığında daha çok milletvekilliği yapmış veya farklı meslek dallarında ilk defa adını duyurabilmiş kadınlara daha fazla öncelik verildiği görülmüştür. Bu sebeple Nimet Zerrin Tüzün ve Aliye Temuçin Coşkun ile ilgili meclis kayıtlarından ve yapılmış birkaç röportajdan faydalanarak edilen bilgiler ışığında değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E EĞİTİM

1.1. KAMUSAL EĞİTİM SÜRECİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

Toplumların şekillenmesinde gelenek, görenek, aile gibi faktörlerle birlikte en önemli unsurlardan birisi kamusal eğitimidir. Kamusal eğitim her zaman sosyal, kültürel ve politik süreçlerden etkilenen ve bu süreçleri yeniden üreten en temel yapılardan birisi olmuştur. Bu sebeple her siyasi iktidar kendi ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda ideolojilerini topluma en derinden ve kalıcı olarak kamusal eğitim süreci ile yerleştirmiştir. Kamusal eğitim süreci ve onun tüm bileşenleri, yaşanan her politik değişim sürecinde yeniden şekillendirilmiştir. Okullar aracılığıyla toplumsal normların yeniden üretildiği bu süreç aileden sonra ataerkil sistemin en çok hissedildiği alanların da başında gelmiştir. Bu sistemin devlet denetiminde kontrollü bir şekilde sürdürülebilmesi için *gerek dönemin devlet adamlarının gerekse de aydınlarının etkisi ile eğitim hizmetleri devlet tarafından bir kamu hizmeti niteliğinde devlet görevi olarak kabul edilmiş ve bu yönde teşebbüslere geçilmiştir.*¹

Bahsedilen sistemin en yoğun olarak değişime uğrayan kısmı da kız çocuklarının ve kadınların eğitimi ile ilgili yanıdır ve daima günün siyasi iklimine göre üzerinde çok çeşitli tartışmaların yaşandığı önemli bir konu olmuştur. Ülkemizin yakın tarihine baktığımızda da gerek Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yapılan ıslahat çalışmalarında gerek Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında yapılan inkılapların başında yine kamusal eğitim gelmiştir.

---

¹ Mustafa Şanal, (2003), Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinin Pedagojik Formasyon Anlayışı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.197-207, s. 199.

Kadınlara bakıldığında ise çeşitli eğitim süreçlerini farklı şekillerde deneyimledikleri görülebilmektedir. Kadınların, günlük yaşam pratiklerinin kuşaklar arası aktarımı ile başlayan geleneksel hane içi eğitimin yanı sıra aile içinde ya da mahalle arasında verilen dini eğitim sürecinde kimi zaman öğrenci kimi zaman öğretmen olarak yer aldıkları bilinmektedir. Dünya geneline bakıldığında ise Sanayi Devrimi ile beraber fabrikalarda çalışmaya başlayan genelde alt sınıfa mensup kadınların daha nitelikli iş gücü olarak değerlendirilebilmeleri için ilk olarak teknik eğitim sürecine dâhil edildikleri ve böylece kamusal eğitim alanında görünür oldukları bilinmektedir. Ancak bu görünürlük için kadınlara yolu açan süreç aslında Fransız Devrimi'nin getirdiği eşitlik ve özgürlük mottoları altında kadınların ve kız çocuklarının dini eğitimden laik kamusal eğitim sürecine dâhil edilmeleri ile başlamıştır. Fransız Devrimi sadece öğrenciler için değil öğretmenler için de yeni sürecin başlangıcı olmuştur. O döneme kadar öğretmenlik en ilkel toplumlarda bile insanların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantılarını sürdüreceği bilgi, beceri ve tutumları kazanmalarını sağlayan insanlık tarihinin en eski mesleklerinden birisidir. Fakat Fransız Devrimi ile köklü teokratik monarşinin yerine, laik cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla öğretmenlik mesleğinin tanımı ve sorumluluğu radikal biçimde değişmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte dini ve monarşiye özgü değerleri gelecek kuşaklara aktarmakla görevli, çoğunluğu din adamı ve din öğrenimi görmüş olan öğretmenlerin yeni düzenin laik ve cumhuriyetçi bireyler yetiştiremeyeceği düşünülerek Fransa'da dünyanın öğretmen yetiştiren ilk kurumları açılmıştır. Böylece öğretmenlik profesyonel olarak bir meslek haline gelmiştir.²

---

² Mustafa Şanal & Mustafa Güçlü, (2005), "Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları", *Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18, s.137-154.

Dünya’da tüm bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı’nın üst üste yaşadığı başarısızlıklar sonucunda farklı çözüm arayışları içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Askeri, politik ve ekonomik alanlarda yapılan düzenlemelerle sorunun kaynağı belirlenmeye çalışılmıştır ve bu düzenlemeleri kalıcı kılmak adına kamusal eğitim alanında da çeşitli reformlar yapılmıştır. Fakat bu reformların çoğunlukla istenilen amaca ulaşmadığı tarihsel süreç içerisinde açıkça görülebilmektedir. Eşitlikten bir hayli uzak şekilde süregelen eğitim sisteminde kız çocukları için yeni birkaç kurum açılrsa da süreklilik, nitelik ve eğitimciler açısından istenen eşitlik sağlanamamıştır. Bu eşitsizlik kadınlar aleyhine de devam etmiş, kadınlar kamusal alanda görünür olacakları ve erkeklerle eşit haklara sahip olabilecekleri bir mesleğe sahip olamamışlardır. Fakat zamanla öğretmenlik o dönem de bugün olduğu gibi annelik kodlarına en yakın meslek olarak değerlendirilmiş ve toplum genelinde kadın mesleği olarak kabul görmüştür. Kadın hareketi bu dönemde varoluş ve özgürleşme çabaları ile kamusal alanda görünürlük mücadeleleri üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınlar bazı temel hakları elde ettiklerinden bu hareket kısmen de başarılı olmuştur.

Cumhuriyet’in ilanının ardından birbirini izleyen hızlı değişimlerin başında yine eğitim vardır. Harf inkılabıyla başlayan bu değişiklikler okullaşma oranını ve okuryazarlık düzeyini arttırmayı amaçlasa da eşitsizlikleri gidermeyi tam olarak başaramadığı gibi toplumun farklı kesimleri için farklı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.

Eğitim sistemi, her ne kadar eşitlik temeline dayandırılrsa da zamanla ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenerek kendi içinde ortaya çıkan farklı kurumlarla ayakta durabilmiştir. Modernleşmenin hedeflendiği bu yıllarda da ülkemizde uzun yıllardır süre gelen doğu ve batı farklılığı tam olarak ortadan kaldırılamamış,

cinsiyetler arasında fırsat eşitliği sağlanamamıştır. Bu dönemde yeni devlet, kadınların kamusal alanda görünür olmalarını hatta aktif rol oynamalarını desteklemiştir. Kadınlar yeni bir ulus yaratma sürecinde kendilerine biçilen rolleri, özgürleşme yolunda bir basamak olarak kabul ettiklerinden hem evlerinde hem profesyonel hayatlarında canla başla çalışmışlardır. Fakat tüm bu projeler tepeden inme bir şekilde kadınların görüşleri, istek ve ihtiyaçları dikkate alınmadan uygulamıştır.

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KAMUSAL EĞİTİM

Uzun yıllar hâkimiyet sürdüğü geniş coğrafyaya ve ihtişamına rağmen Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyılda duraklamaya, 18. yüzyılda ise çöküş emareleri göstermeye başlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren kötüye gidişin ve üst üste alınan yenilgilerin sebebi orduda aranmış ve ilk düzenlemeler askeri alanda yapılmıştır. Fakat sadece askeri alanda yapılacak düzenlemelerle istenen değişimin mümkün olmayacağı çok geçmeden anlaşılmıştır. *Mutlak manada Avrupalı bir yenileşmenin gerektiğine inanılmaya* başlanmış, ıslahatların alanı ve amacı yeniden belirlenmiştir.³ Böylece devlet, önceleri Batı'daki ilerlemeleri görmezden gelmeye çalışsa da önlenemeyen çöküşüne çare bulmak için en sonunda her alana yayılan modernleşme akımına ayak uydurmaya çalışmıştır. Sened-i İttifak ile kısmen de olsa demokratikleşme yönünde atılan adımla, ardından Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve I. ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile öncelikle siyasi alanda, sonrasında toplumsal hayatta modernleşme hareketi çerçevesinde birbiri ardına değişiklikler yapılmıştır. Kamusal eğitim de bu modernleşme hareketi kapsamında

---

³ Mustafa Gündüz, (2005), "II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları, İctihad, Sebilü'r-Reşad ve Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler", s.9.

çeşitli değişikliklere maruz kalmıştır. Çünkü eğitimin toplumsal dönüşümlerdeki ve toplumsal niteliklerin aktarımındaki dinamik rolü göz önünde bulundurularak; gerilemeyi durdurabilecek faktörlerden birisi olarak kamusal eğitime önem ve öncelik verilmiştir. Fakat tüm bu modernleşme projeleri geleneksel ve ataerkil kültürel kodlar dışına çıkılmadan tasarlanmıştır ve bu projenin sosyal hayattaki sınırları kesin olarak çizilmiştir. Okullar bir yandan yeni ve modern olanı sunarken öte yandan toplum genelinde kabul gören geleneksel ve kültürel yapıları muhafaza etmiştir.

“Her toplumda eğitimin temel işlevlerinden birisi toplumun kültürel mirasının birikimi ve sürekliliğini sağlamaktır. Bu miras yoluyla her kuşak kültür birikimi sürecini önceki kuşağın bıraktığı yerden devralarak sürdürebilmektedir.”⁴

Eğitim hem toplumsal dönüşümleri yaratan hem de kendisi dönüşüme uğrayan bir dinamiğe sahiptir. Bu sebeple eğitimin toplumsal gelişmeye olumlu ve olumsuz katkıları olduğu aşikârdır. 18. yüzyılın sonlarına kadar eğitim, Osmanlı'nın durgun ve atıl bir hayat sürmesine sebep olurken hem de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmekteydi. Bu sebeple Osmanlı'da *eğitimin toplumu dönüştürme işlevinden önce, bizzat kendisinin dönüşüme uğramaya başladığı görülür ve bunda askeri ve siyasi olaylar etkili olmuştur.*⁵ Özellikle askeri alanda yapılan ıslahat çalışmalarını 18.yüzyıl sonlarına doğru kurulan *askeri nitelikteki okullara öğretmen yetiştirme ihtiyacı* ile beraber eğitim alanındaki değişiklikler izlemiştir.⁶ Sultan Abdülmecit, 1845 yılında ilan ettiği fermanla askeri alanın dışında eğitim alanında

---

⁴ Mahmut Tezcan, (1999), *Eğitim Sosyolojisi*, Şafak Matbaacılık, Ankara, s.58.

⁵ Yahya Akyüz, (2011), “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim Öğretim Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2.

⁶ Ali Türler, (2006), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Sorunları I-II”, *Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Abece Dergisi*, Mart-Nisan Sayıları.

da çeşitli yeniliklerin getirilmesini emretmiştir. Sıbyan mektepleri ve medreselere yönelik çalışmalar öncelikli olmak üzere, mesleki ve teknik eğitimin temelleri atılarak kızlar için orta dereceli okullar ile ilk kez kadın ve erkek öğretmen yetiştiren Öğretmen Okulları açılmıştır. Getirilen tüm bu yenilikler istenilen seviyeye ulaşamamıştır ama kendisinden sonraki dönemlerde ortaya çıkacak bazı eğitim kurumlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır.⁷

Osmanlı'da eğitime baktığımızda çağdaş anlamda eğitim ve öğretmen yetiştirme sürecinin Tanzimat Dönemi ile başladığı kabul edilmektedir. Aslında devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde de eğitim ve öğretime belirli zümreler için özen gösterildiği, şehzadelerin ve devlet adamlarının eğitimi için kapsamlı bilgi ve becerilerin kazanımlarını esas alan müfredatlar geliştirildiği bilinmektedir. Örneğin yükselme döneminde Fatih Sultan Mehmet hem öğrenci hem de öğretmen eğitimine son derece önem vermiş ve dönemine göre hayli ilerici olarak öğretmenler için “Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi” adlı bir dersin verilmesini emretmiştir.⁸ Fakat bu eğitim sürecinde herhangi bir kadın öğretmen görülmemektedir. Hâlbuki İslam tarihinde genç ve güzel kadın öğretmenlerin önüne paravan koyularak, ders verdikleri ve birçok erkek bilim adamının, onların öğrencisi olmakla gurur duydukları bilinmektedir.⁹

Saraylar ise o dönemde kadınlar için en nitelikli eğitim veren kurumlardır. Cariyeler el becerilerinden, din, dil ve kültür içerikli derslere kadar çeşitli

---

⁷ Yahya Akyüz, (2012), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012*, Pegem Akademi, Ankara.

⁸ Yahya Akyüz, (2006), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmüallimin’ in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 20, Sayfa: 017-058, DOI: 10.1501/OTAM_0000000532.

⁹ Yahya Akyüz, (2004), “Osmanlıda Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri” (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzer Örnekler), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15, s. 1-12.

eğitimlerden geçmektedirler. Fakat toplumsal cinsiyet ve sınıf açısından baktığımızda bu eğitim süreçlerinden çoğunlukla belirli zümrelerin faydalanabildiği açıkça görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra öğretmenlik de saltanata benzemiş ve ölen öğretmenin yerine o kişinin erkek çocukları göreve getirilmiştir. Özellikle duraklama ve gerileme döneminde öğretmenlik, siyasi alana geçebilmek için bir basamak haline gelmiştir.¹⁰ Toplumun ileri gelenleri eğitimle başladıkları yola siyasetle devam etmişlerdir. Kendilerine bu alanda yer açabilmek adına da çeşitli siyasilerin etkisinde kalmışlar ve eğitim zamanla özünü kaybetmeye, amacından sapmaya başlamıştır. Öğretmenler kendi statülerini yükseltirken eğitimin kalitesi giderek düşmüştür.

1.2.1. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı'nın en eski ve en yaygın eğitim kurumu Sıbyan Mektepleri'dir. Mahalle Mektepleri olarak da adlandırılabilen bu okullar dini eğitime ağırlık veren kurumlardır. Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da öğretmenler genellikle din adamlarından oluştuğundan okullar cami yakınında hatta içinde eğitim vermişlerdir.¹¹ Kültürel değerleri diğer nesillere aktarmakla görevli öğretmen vasıflı din adamları bu tür eğitime uzun yıllar devam etmişlerdir. Bu gelenekten ayrışma ise 1789 yılında Fransız İhtilali ile gelen özgürlük akımı sonucunda Avrupa'da öğretmenlerin daha demokratik davranarak sosyal ve politik görevler üstlenmesiyle başlamıştır. Fransa'da monarşiden cumhuriyete geçişte okullar, öğretmen nitelikleri ve öğrenci kazanımları

---

¹⁰ Yahya Akyüz, (2006), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştiriminin 160. Yılında Darülmüallimin' in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 20, Sayfa: 017-058, DOI: 10.1501/OTAM_0000000532.

¹¹ Cemil Öztürk, (2007), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

laiklik anlayışıyla yeniden düzenlenmiş ve ilk kez öğretmenlik bir meslek olarak tanınıp öğretmen yetiştirmek üzere okullar açılmıştır.¹²

Osmanlı'nın ise bu tür demokratikleşme hareketlerinden uzunca bir süre isteyerek uzak durduğu bilinmektedir. Fakat bazı ıslahatlar yapılsa da sorunun eğitim alanında çok daha köklü reformlar yapılmadıkça gerçekleşemeyeceğinin anlaşılması fazla uzun sürmemiştir. Bilindiği gibi sıbyan mekteplerinde ağırlıklı olarak erkek çocuklarına cami imamları ve müezzinlerce dini eğitim verilmiştir. Fakat mektebe devam eden kız çocukları da vardır. Kızlar bu okullara örtünme yaşları gelene kadar devam etme şansına sahiptir. Kız ve erkek çocukların dersine giren öğretmenler ise genelde kadın ve erkek olarak ayrılmıştır. Fakat kız çocuklarına ve bazen de erkek çocuklarına çoğunlukla evlerinde kimi zamansa cami köşelerinde eğitim verenler ise mahallelerinde ileri gelen veya hane mensubu yaşça büyük kadınlardır. Bu kadınlara 'Hoca, Hoca Hanım, Molla, Muallime" denir ve vermiş oldukları dini eğitim karşılığında belli bir ücret ödenirdi. Öğretmenlik o dönemlerde kadınların para kazanmak için yapacakları aşçılık ve ebelik dışındaki tek meslektir ve o dönemde toplumda saygınlık sembolüdür. Buradan işaretle 1870 yılında açılan Kız Öğretmen Okulu'ndan önce de kadınların kız çocuklarına eğitim verdiği, evlerin *kızlara mahsus mektep* demek olduğu ve padişah fermanlarına bakılarak bu evlerin ve kurumların bakım ve onarımları ile ilgilenildiğine ve ödenek tahsis edildiğine dayanarak devletin bu eğitimi resmi olarak kabul ettiği söylenebilir.¹³ Bu eğitim sürecinde hem kızlar hem de öğretmenler arasındaki sınıf farkı çok belirgindir. Zengin ve seçkin konaklarda kızlarına Müslüman ve

---

¹² Yahya Akyüz, (2004), "Osmanlıda Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri" (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzer Örnekler)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15, s. 1-12.

¹³ A.g.m, s. 2.

Gayrimüslim öğretmenler tarafından dinden yabancı dile ve kültür derslerine kadar akademik olarak görece daha donanımlı kadın öğretmenler ders verirken; genellikle alt gelir grubuna mensup kızların sadece temel Kuran bilgilerini öğrenmeleri yeterli görülmektedir. Konaklarda eğitim veren öğretmenlerin daha nitelikli oldukları kabul edildiğinden onlar daha yüksek maaşla çalışırken; camilerde ve evlerinde ders veren öğretmenler için de Müslüman olmaları, Kuran bilmeleri ve yaşça olgun olmaları yeterli görülmüş ve geçimlerini öğrenci ailelerinin verdikleri ücret veya yiyeceklerle karşılamışlardır. Bu kurumlarda ders veren kadın hocalar ise akademik anlamda bilgileri kısıtlı olsa da kendi muhitlerinde zamanla söz sahibi olmuş kadınlardır. Fakat zamanla saraya rakip olan seçkin konakların ve yeni elitlerin sayısındaki artış ve mahallerde sözü dinlenen bu hoca kadınların *ekberiyet* ilişkisi içinde süregelen eğitimi devleti rahatsız etmeye başlamış ve devlet kendi gücünü muhafaza edebilmek adına kızların eğitimini denetleyecek yeni mekanizmalar üretmek için çalışmalar yapmıştır.

“Ekberiyet kavramı sarayda yaşça ve kademece büyük kadınların yeni gelenleri eğitmesi bağlamında ifade bulur. Bu eğitim dikiş nakış işleri, arp çalıp şarkı söylemek, İslam hukukunu kapsıyordu. Evlenip saraydan ayrılırsalar da öğrendiklerini evlerinde ve çevresindekilere uygulayarak seçkinlerin evinde de eğitimi bir şekilde devam ettiriyorlardı. Demek ki Osmanlı İmparatorluğu’nda sadece ev içlerinde değil kızlar için okullar açılmadan devlet eliyle eğitim görüyorlardı. Seçkin konaklara sığmayan saray eğitim biçimleri zamanla evleri ve kıyafetleri ile sarayın otoritesine meydan okumaya başlamışlardır.”¹⁴

Bu dönemde özellikle üst sınıflara mensup kadınlar saray eğitimine eş değer eğitim almakla kalmamışlardır. Paralarının ve nüfuslarının sayesinde sıbyan

---

¹⁴ Elif Ekin Akşit, (2009), “Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları,” *Toplum ve Bilim*, S.114, s. 7-26.

mektebini tamamlamış fakat eğitimine devam edebileceği bir kurum olmayan (akrabalarının, komşularının ve kendi muhitlerinde istedikleri kişilerin) kız çocuklarının eğitim almasına imkân tanımışlardır. Bilindiği gibi sıbyan mekteplerini bitiren erkek çocukları o dönem için yeni bir eğitim kurumu olan rüştiyelere devam ederken, örtünme yaşı gelmiş 10-12 yaşına girmiş kız çocukları için böyle bir seçenek yoktur. Sadece şanslı olanlar bahsi geçen varlıklı aile konaklarında Kuran ve ev işleri, dikiş nakış gibi el becerilerine yönelik aldıkları eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Öte yandan bu eğitimin yararsız görüldüğü dönemin dergilerinde, hatta dönemin aydınlarından Namık Kemal'in *çocukların eğitimsiz kalmalarında ya da kötü yetişmelerinde cahil annelerin önemli bir sorumluluğu vardı* sözleriyle açıkça ortaya konmuştur.¹⁵

1.2.2. Kız Rüştiyeleri

Topluma egemen olan ataerkil görüşün etkisiyle devlet yayınladığı fermanlarla önce kadınların kıyafetlerini ardından da bu konaklardaki eğitimi denetlemek arzusundadır. Bunu da modernleşme projesi dâhilinde “devletin istikbalini belirleyen” ana unsur olan kadınların daha nitelikli biçimde eğitilebilmelerini bahane ederek gerçekleştirmiştir. Karma eğitim olmadığından eğitimi sadece evlerle sınırlandırılan kızlar için 1850 yılında Kız Rüştiyeleri açılmıştır. Böylece kızlar kamusal eğitim sürecine dâhil edilmişlerdir. Fakat bu projeler birkaç adım sonrası hesaba katılmadan yapıldığından bu okullarda çalışacak kadın öğretmen sıkıntısı çekilmeye başlanmıştır. Devlet birbiri ardına rüştiyeler

---

¹⁵ Yahya Akyüz, (2006), “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, s. 1-14.

açarak bir nevi eğitim seferberliği başlatmıştır ama maalesef giderek artan sayıdaki bu okullarda çalışacak yeterli sayıda kadın öğretmen yoktur. Özellikle kız rüştiyelerinde çalışacak hiç kadın öğretmen yoktur. O döneme kadar okutulmamış kadınlardan bir anda öğretmen yetiştirmek bir hayli zor olmuştur ve bu sıkıntı kadın öğretmen sayısının erkek öğretmen sayısından ve kız rüştiyelerinin erkek rüştiyelerinden sayıca daha az olmasına sebep olmuştur. 1871 yılında İstanbul'da 14 erkek rüştiyesi ve 1421 erkek öğrencisi varken sadece 8 kız rüştiyesi ve 207 kız öğrenci bulunmaktadır.¹⁶ Okullar İstanbul'da ağırlıklı olmak üzere diğer vilayetlerde zamanla arttırılsa da kız rüştiyelerinin Anadolu'nun batısında ve Rumeli topraklarında doğudakilerden sayıca daha fazla olduğu açıkça görülebilmektedir. Buna dayanarak eğitimde doğu-batı farkının o dönemde de var olduğu açıktır. Ayrıca bölgesel farklılıklar yüzünden farklı vilayetlerde öğretmen çalıştırmak ise hayli zor olmuştur. Bu durum öğretmen maaşlarından, kadın öğretmenler için güvenlik açısından ve İstanbul'da eğitim almış kişilerin daha küçük vilayetlerde çalışmak istememesinden kaynaklanmıştır. Okullarda verilen derslerden el becerileri, yemek yapımı, çocuk bakımı gibi konular zaten toplum nezdinde her daim kadınlarla özdeşleştirildiğinden bu dersler için kadın öğretmen bulunsa da geri kalan kültür dersleri için çare *yaşlı, çirkin ve güvenilir* erkek hocalarda aranmıştır.¹⁷ Öğretmen bu yaşlı ve güvenilir hocalardan seçildiğinde de tüm sıkıntılar bitmemiştir. Bahsi geçen bu yaşlı öğretmenlerin sağlık problemi veya vefatı durumunda eğitim öğretim sık sık kesintiye uğramıştır. Örneğin Isparta Kız

---

¹⁶ Songül Keçeci Kurt, (2012), "II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüştiyeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29, Mart- Nisan.

¹⁷ Yahya Akyüz, (2006), "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı", *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, s. 1-14.

Rüştiyesi 1875'te erkek öğretmeni öldüğünde yerine uzun bir süre öğretmen tayin edilemediğinden 1907 yılına kadar kapalı kalmış, eğitim öğretime ara verilmiştir.¹⁸

1.2.3. Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu)

Eğitim alanında birbiri ardına yaşanan tüm bu gelişmeler üzerine okullarda kadın öğretmen ihtiyacı giderek artmıştır. Özellikle Kız Rüştiyelerinin açılması bu ihtiyacı daha da arttırmıştır. Fakat o gün için istihdam edilecek yeterli sayıda kadın öğretmen yoktur. Bu ihtiyacı karşılamak için 1848 yılında ilkokullara erkek öğretmen yetiştirmek için açılan ve üç yıllık eğitim veren Darümuallim'e alternatif olarak Kız Öğretmen Okulu açılmasıyla ilgili çalışmalara başlanmıştır. Dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından 26 Nisan 1870'de iptidaiye ve rüştiye¹⁹ mekteplerinde çalışacak kadın öğretmen yetiştirmek için Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu ve 1890 da ise ortaöğretime öğretmen yetiştiren Darümuallimat-ı Aliye İstanbul'da açılmıştır. II. Abdülhamit daha çok devlet memuru yetiştirilmesi için 1873-1890 yılları arasında Konya, Trabzon, Sivas, Amasya, Bursa, Kastamonu, Bosna, Girit, Kudüs vilayetlerinde de Darümuallim açılmasını emretmiş ve bu kurumun sayısını 31'e çıkarmıştır.²⁰ Bu gelişmeler yaşanırken kızların eğitiminin de erkeklerinki kadar gerekli olduğunu Kuran'dan ilim öğrenmenin kadına da erkeğe de farz olduğunu söyleyen ayetlerle kanıtlayarak savunanlar kadar, kızları eğitmenin

---

¹⁸ A.g.m.

¹⁹ Mustafa Şanal, (2004), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler", *Bellekten LXVIII*, S. 253, ss.649-670, s. 653.

²⁰ Ali Türler, (2006), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve Sorunları I-II", *Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Abece Dergisi*, Mart-Nisan Sayıları.

gereksiz olduğunu iddia edenler de ortaya çıkmıştır. Yahya Akyüz'ün makalesinde her iki görüş kısaca şöyle örneklenmiştir:²¹

“1872 yılında “Kızlar” başlıklı ve “Nuri” imzalı bir gazete yazısında önce halkın kızların eğitime ilişkin olumsuz görüş ve tutumu açıklanmaktadır. Bunlar toplumdaki anlayışı gösterdiği için psikolojik ve sosyolojik açıdan çok önemli tespitlerdir. Kızların eğitime ilişkin halkta bazı yanlış inançlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, bazıları kızların görevlerini ancak evin iç işleriyle uğraşmak olarak görür ve böylece fakir kızların yalnızca mutfak, dikiş, tahta silmek vs. bilmelerini yeterli bulurlar. Zengin kızların işi ise bunları yapacak hizmetçilerin denetimi olduğu için onların da okuma yazma öğrenmelerine hiç gerek yoktur derler. Bazıları da kadınların yalnızca ihtiyaç giderme ve neslin üreme aleti olduklarını, onların eğitim ve öğretim görmelerinin gereksizliği şöyle dursun, bir ölçüde zararlı bile olduğunu söylerler. Çünkü böyle söyleyenlere göre, kadınlar, yaratılışlarındaki eksiklik nedeniyle öğrendikleri şeyleri ekseriya kötüye kullanabilirler.”²²

...

“Çocukların eğitim ve öğretimini eline alan, toplumun yönetimini de eline almış olur, her istediğini yapar ve yaptırır. Zulme dayanan devlet yönetimleri bunu bilir, bu nedenle şeriatın kadına vermiş olduğu mühim bir güç ve ayrıcalığı sonuçsuz ve etkisiz bırakır, kadını daima yetim ve esir gibi kendi emri altında tutar, işlerine karıştırmaz. Aksine böyle yönetimler kadının her işine, feracesine, yaşmağına, çorabına kadar karışırlar ve böyle yapmakla dine hizmet ettikleri iddiasını öne sürerler. İslam'ın namus ve haysiyetini düşünen bir hükümet için halkın kıyafetine karışmadan önce yapacağı çok şeyler vardır. İslamiyet kadına Hristiyanlıktan daha çok haklar tanıdığı halde Müslüman kadınların Hristiyan kadınlardan geri kalması ve toplumsal görevler ifa edememesi gibi milletin zayıflaması ve çöküşüne yol

---

²¹ Yahya Akyüz, (2006), “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’ in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, s. 1-14.

²² A.g.m, *İbret*, 22 Haziran 1288, No:16.

*açan durumların düzeltilmesi öncelikle ele alınması gereken işlerdir. Ancak toplumu yönetenlerin çoğu kadınların içinde bulunduğu bu durumdan memnundur. Bu nedenle kadınlar dertlerinin devasını yine kendi çaba ve çalışmalarından beklemelidirler.*²³

Halkın bazı kesimleri kadınlara sadece anneliğe yönelik eğitim verilmesini yeterli bulup, onların fen, edebiyat ve matematik gibi dersleri başarabilecek kadar güçlü olmadıklarını savunurken; kimisi de devlet eliyle açılan okulların yanı sıra kendi imkanları ölçüsünde okullaşma oranını arttırmaya çalışmıştır. Bu amaçla zaman zaman okul olarak kullanılması için bazı konaklar bağışlanmış kimi zaman halk bizzat okulların yapımında çalışmıştır. Kadınların eğitimi başlarda kadının eğitilerek kocasına ve çocuklarına daha bilinçli ve isteyerek hizmet edebilmesi için desteklenmiştir. Çünkü toplum genelinde kadınlar *evi daha iyi çekip çevirip, ev idaresi bilsin diye hatta kadın okumazsa akıllı erkeklerin onların beğenmeyecekleri ve eğitimi olmayanın iyi kocalara sahip olamayıp evde kalacağına dair* yaygın bir inanış hâkimdir.²⁴ Fakat bu düşünceler yavaş yavaş kadının eğitiminin, sadece ailenin değil devletin ilerlemesi için de önem arz ettiği görüşüyle yer değiştirmiştir. Kadınlar açısından baktığımızda ise başta varlıklı üst sınıf kadınlar *eğitimle erkeklerin karşısında bir varlık göstereceklerine inandıkları için ve kendilerinde eksik olan güven duygusunu eğitimle yakalayabilmenin yaşantı ve sezgisiyle eğitim talebine sarılmışlardır.*²⁵

---

²³ A.g.m., Ahmet Rıza Bey, *Vazife ve Mesuliyet*, 3. Cüz: Kadın, Paris, 1324, s.46-48.

²⁴ Yahya Akyüz, (2006), “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, s. 1-14.

²⁵ Aynur Demirdirek, (2011), *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ayizi Yayıncılık, Ankara, s. 54.

Toplumun ileri gelenleri ve özellikle varlıklı kadınlar da çeşitli cemiyetler ve dernekler açmışlardır. Bu noktada cemiyetlerin eğitim süreci için rolü önemlidir. Çünkü cemiyetlerde toplanıp çalışarak kadınlar hem sosyalleşme imkânı bulmuş hem de yardımlaşma adıyla tıpkı öğretmenlik mesleğinde olduğu gibi kamusal alanda görünürlüklerini arttırmışlardır. Bu cemiyetleri en aktif olarak kullananlardan birisi de kurtuluşu eğitimde arayan Ermeni kadınlardır. Onlar da hem azınlık hem de kadın olarak bağımsızlığın eğitim yoluyla bilinçlenerek kazanılacağına duydukları inançla Ermeni Kadınlar ve Eğitim Sever Kadınlar Cemiyetlerini kurmuşlardır. Bu cemiyetler aracılığıyla para toplayarak hem bir araya gelmişler hem de kırsal bölgelerde eğitimden uzak olan hemcinslerine eğitim götürmek için canla başla çalışmışlardır.²⁶

Milletin terakkisi kadınların terakkisi ile ölçüleceği anlayışından hareketle çöküşten kurtulma ve gelişme yolu olarak bu örneklerden de açıkça görüldüğü gibi kadınlar eğitim yoluyla ve kendi çabalarıyla kamusal alanda daha da görünür olmuşlardır. Eğitim öğretimin kalitesini yükseltmek adına öğretmen okullarının müfredatına meslek bilgisi (pedagoji) dersleri de eklenmiştir ve daha çok öğretmen yetiştirmek için süreleri 3 ila 5 yıl arasında değişiklik gösteren kurumların yanında bir de öğretmen yetiştirme kursları açılmıştır. Ayrıca öğretimde geleneksel ve öğrenmeyi güçleştiren yöntemlerden uzaklaşmaya çalışılarak dayak ve ağır cezaların engellenmesi amaçlanmıştır. Bunun sonucunda görevleri yeniden tanımlanan öğretmenlerin, özellikle ilkokul öğretmenlerinin niteliklerini dönemin

---

²⁶ Lerna Ekmekçioğlu & Melissa Bilal, (2006), *Bir Adalet Feryadı Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933*, Aras Yayınları, İstanbul.

ileri gelen eğitimcilerinden Selim Sabit Efendi *Rehnuima-i Muallimin* (1870) adlı eserinde şöyle tanımlamıştır:

*“Türkçe’yi güzel konuşmak, ahlaklı olmak, merhametli ve şefkatli olmak, sabırlı ve geniş yürekli olmak, adaletli olmak, kin ve garz beslememek, hatır, gönül, iltimas kabul etmemek, işbirliğine dayanan demokratik tutum beslemek, her çocuk için müşfik ve saygılı olmak, öğrencinin problemlerine karşı alakalı olup cesaret verme ve takdir etme hususunda iyi niyet.”*²⁷

1.2.4. İnas Darülfünunu & İnas Kız Sanayi Mektepleri

İlk kez 1873 yılında 17 kadın mezun veren Darülmualimatlar öğretmen ihtiyacını karşılayamamış ve hızla gelişme çabaları gösteren bu kurumlarda da zamanla zafiyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. İstenilen nitelik sağlanamadığından bakanlık bu kurumları ve öğretmen niteliklerini denetlenmek için kurslardan mezun olan öğretmenlere ehliyetname adı verilen sınavlar getirmiştir. Ayrıca ilköğretimi düzenlemek için Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu yürürlüğe konarak öğretmen yetiştirme projesi denetlenmiştir. 1911 yılına geldiğimizde kızlar için ilk İdadi, ardından Kız Sultanileri ve İnas Darülfünunu adıyla ilk üniversite ve İnas Kız Sanayi Mektepleri açılmıştır. 1914 yılında Zeynep Hanım Konağında açılan 3 yıl öğrenim süresi olan İnas Darülfünunu kadınlara haftada dört gün öğleden sonraları Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiiyat bölümlerine ayrılan Fünun Şubelerinde eğitim vermeye başlamıştır.²⁸ Kadınlara burada erkeklerle birlikte verilen konferanslara katılabildikleri bir ortam

---

²⁷ Mustafa Şanal & Mustafa Güçlü, (2005), “Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları”, *Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, S. 137-154./ s. 139.

²⁸ Bahar Baskın, (2008), “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu,” *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, s.89-123, s. 92.

sağlanmıştır. Fakat zamanla bu durum kimi çevreleri rahatsız etmiş olacak ki halk arasında bu kurumun devlet aleyhine işlemekte olduğu söylentileri yayılmıştır. Buna istinaden sabah ve öğlen erkek ve kadınlara farklı saatlerde eğitim yapılmasına karar verilmiş, hocaların maaşlarında kesintiye gidilmiştir. Toplumun farklı sınıflarından öğrencilerin oluşturduğu İnas Darülfünunu' nu kapatılmaya götüren yol ise kız öğrencilerin karma eğitimin yasaklanmasını boykot ederek, erkek dersliklerindeki derslere devam etmeleri olmuştur. İnas Darülfünunu 1921 Eylül'ünde kapatılsa da kadınların gerçek anlamda yükseköğretimde görünür olma şansı bulduğu bir kurum olarak önemli bir yere sahiptir.

1.2.5. II. Meşrutiyet ve Kız Sanayi Mektepleri

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet Türk siyasal, sosyal ve kültürel hayatının dönüm noktalarındandır. Devlet idaresi ve toplum yapısında meydana gelen radikal değişiklikler ile başta ordu, basın ve eğitim hayatının her ne noktasına modernleşme projesi adım adım yayılmıştır. II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet Dönemi arasında bir köprü görevi kurmuştur ve yarattığı etkiler hala güncel tartışmaların odağındadır.

“II. Meşrutiyet, derununda hıfzettiği tecrübeler, Türk sosyal, siyasî, kültür, bilim, sanat ve edebiyat dünyasına getirdikleriyle Osmanlı Devleti'nin 'en uzun on yılı' olarak görülebilir. Zira dönemin sonunda devlet çökmüş, çok uluslu, çok kültürlü bir devlet yerine ulus-devlet esasına dayalı modern bir devlet inşâ olmuştur. Elbette bu bir inşâ sürecidir ve mirası Osmanlı'dır. Osmanlı Devletinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne dönüşümü sürecinin bütün sancuları,

tartışmaları, değişim ve dönüşüm projeleri II. Meşrutiyet döneminin ürünüdür."²⁹

II. Abdülhamid yaptığı çalışmaları meşru bir temele oturtturarak kalıcı hale getirmeyi amaçlamıştır ve bu amaçla öncelikle genel ve teknik eğitimin başı çektiği bir eğitim seferberliğine başlamıştır. Bu reformlarla eğitimde merkezileşme yönünde adımlar atılmış; Osmanlı'ya bağlılığı aşılama için farklı sosyal sınıflardan ya da farklı dini inançlara sahip kişiler dini niteliği olan ve Batılı eğitim usullerine dayanan kamusal eğitim sürecine dahil edilmişlerdir.³⁰

Bu bölümde son olarak değinilecek eğitim kurumu ise ilerleyen bölümlerde detaylı olarak incelenecek olan Kız Enstitüleri'nin temelini oluşturan, Islahhane adıyla da bilinen Kız Sanayi Mektepleri'dir. Rumeli Valisi olduğu dönemde Mithat Paşa kimsesiz kız ve erkek çocuklarının hem eğitileceği hem de askeriye için kıyafet dikiminde iş gücü olarak kullanılabilecekleri Islahhanelerin ilkinin 1863'te Niş'te ve Tuna'da, 1864'de Rusçuk'ta ve Sofya'da açmıştır. Sadece kızlar için olanı ise 1865'te Rusçuk'ta açılmıştır. Bunları Bosna, İşkodra, Edirne, İzmir, Bursa, Kastamonu, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır'daki Islahhaneler takip etmiştir.³¹ Yılda beş yüze yakın mezun veren bu mekteplerde kızlar çalışmanın yanı sıra okumayı yazmayı, müziği, Kuran'ı, Arapça ve Farsça gibi dilleri öğrenip rüştiyelerde verilen fizik, matematik gibi dersleri de almışlardır. Bu ders programı sarayda cariyelere verilen ders programıyla fazlasıyla benzerlik taşımaktadır. Saray

---

²⁹ Mustafa Gündüz, (2009), "100. Yılında II. Meşrutiyet'in Kültürel Mirası", *Milli Eğitim*, Güz S.184, s.121.

³⁰ Mustafa Gündüz,(2008), "II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar", *Talid*, 6(12), 243-286, s. 283.

³¹ Elif Ekin Akşit, (2005), *Kızların Sessizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 93-94.

eğitiminin seviyesine yaklaşan bu çok yönlü proje kızların kamusal eğitimdeki yeri açısından çok önemli bir adımdır.

“Saray sembollerini devralmanın sadece bir taklit olmadığı ve provokatif bir niteliği olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sarayın seçkinciliğine karşı çıkan Mithat Paşa'nın başlattığı Kız Sanayi Mektepleri de sarayın eğitim biçimlerini devralarak bu meydan okumanın niteliğini değiştirmiş ve sosyal devletin temellerini oluşturacak bir seçkinler zümresi oluşturmaya girişmişti. Önce Kız Rüştiyeleri, daha sonra da Mithat Paşa'nın 1865'te Rusçuk'ta kurduğu ve 1869 senesinden sonra İstanbul'da yaygınlaşan Kız Sanayi Mektepleri ve kızların eğitiminin zorunlu tutulması kızların kamusal eğitiminin alt sınıflara da yayılmasını sağladı.”³²

Başlangıçta öksüz çocuklara yatılı olarak eğitim veren Kız Sanayi Mektepleri ilk kez 19 Aralık 1904 yılında maddi durumu iyi çocukları gündüzcü olarak almaya başlamıştır. Böylece Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde Kız Enstitüleri'nde de görülecek olan yatılı yani akşamcı ve gündüzcü olarak görülen sınıf farkının temelleri atılmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi yine devletin özellikle kızlar üzerinden terbiye-ıslah etme, disiplin altına alma aracı olan Kız Sanayi Mektepleri Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne Kız Enstitüleri adını alarak varlığını sürdüren tek eğitim kurumu olacaktır.³³

Yaşanan tüm bu değişimlere ve gelişmelere rağmen kız çocuklarının eğitim, kadınların öğretmen olma hakkı elde ettikleri bu dönemde günümüzde de gördüğümüz bir diğer sorun ise okullardaki kadın idarecilerin sayıca yetersizliğidir. Kadınlar için, annelikle benzer noktalar barındırdığından öğretmenlik rolü tüm

---

³² Elif Ekin Akşit, (2009), “Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları,” *Toplum ve Bilim*, S.114, s. 7-26.

³³ Elif Ekin Akşit, (2005), *Kızların Sessizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.

dünyada olduğu gibi bizim ülkemizde de en uygun meslek olarak kabul edilmiştir. Fakat mesleğin kendi içinde de eşitsizlik görülmektedir. Şemsettin Sami'nin *Kadınlar* risalesinde erkeklerin ve kadınların, öğretmenlik kavramı içindeki konumu şöyle anlatılmıştır:

“Cenab-ı Hallak çocuk büyüyüp terbiye etmek hassasını kadınlara vermiş olduğundan, çocuk, validesinin aguş-ı şefkatinde iken aldığı iptidai ve esasi terbiyeden sonra, bir mektebe girmek mecburiyetinde bulunduğu vakit, o mektepte kendisini terbiye ve talim ve tedris edecek muallimin bile kadın olması terbiyenin teshil ve tesriine medar olur. İnsan zihninin açılmasına, kalbinin temiz ve yumuşak tutulmasına, ahlak ve etvarının düzeltilmesine medar olacak derslere muhtaç oldukça, kadınların yed-i terbiyesinde bulunmalıdır; kendini anlayıp, idare edebilecek bir hale geldikten sonra, fünunu ve ciddi ilimleri erkek muallimlerden öğrenebilir.”³⁴

Toplum genelinde “kadının erkekten daha az yeterliliğe sahip olduğu” görüşü hâkim olduğundan öğretmenlik görevinin kadınlara verilmesi zaman almıştır. Okullarda ilim ve özellikle de idarecilik görevleri ise çok uzun süre sadece erkeklere verilmiştir. Kız rüştiyelerinden Fatıma Nigar Hanım, Fahriye Hanım, Münire Hanım, Zehra Hatice Hanım mezun olup bu ve benzer kurumlarda görev alan ilk kadın öğretmenler olarak çalışabilseler dahi idarecilik pozisyonunda görev almaları zor olmuştur ve bu görevde tam yetkiyle çalışmamışlardır.³⁵ Özellikle kız çocuklarına yatılı eğitim veren teknik eğitim kurumlarında mutlaka kadın yönetici bulundurulsa da çoğunlukla kadınlar müdür yardımcısı konumuyla sınırlandırılmışlardır. Tüm okulların başına müdür unvanıyla bir erkek öğretmen

---

³⁴ Fatma Aliye (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Refet*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 18-19.

³⁵ Songül Keçeci Kurt, (2012), “II. Abdülhamid Dönemi’nde Kız Rüştiyeleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29, Mart- Nisan.

verilmiştir. Hatta kimi zaman bu erkek öğretmenlerin birden fazla okulu idare ettiği de görülmüştür.³⁶ Kız öğretmen okulunun 1870’te açılışından 7 ay önce yayınlanan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, bu kurumun bir kadın müdiresi olacağını hükme bağladığı halde, Temmuz 1895’te yayınlanan Darümuallimat Talimatnamesinde, Darümuallimat’ın bir erkek müdürü ve “onun maiyetinde” bir müdiresi olacağı belirtilmiştir. Yine 1895 Talimatnamesine göre, müdire okulun dış işlerine ve yazışmalarına asla karışmayacak, okulun iç işlerinde de erkek müdürün onayını almadan küçük ya da büyük herhangi bir uygulamaya kesinlikle girişmeyecektir. Böylece 1895 Talimatnamesi, müdirenin yönetimle ilgili yetki ve görevlerini geniş ölçüde kısıtlamıştır. O tarihlerde ve günümüzde gerek ülkemizde gerek dünyada birçok ülkede, okul müdürünün erkek, yardımcısının kadın olması kimi sosyologlarca erkeğin “reis” kadının “yardımcı” olduğu “aile” modeline benzetilmiştir.³⁷ Böylece kadın yine ev idaresi gibi okulun iç işlerinden, erkek de okul dışındaki işlerden sorumlu tutularak ev ve okul düzleminde geleneksel aile modelindeki roller devam ettirilmiştir. Dikkat çeken diğer bir konu ise maaş farklarıdır. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre erkek öğretmen okulu olan Darümuallim müdürüne aylık 5000 kuruş, öğretmenlerine aylık 2000-4000 kuruş maaş verileceği belirtilmiş, aynı Nizamname’ de 7 ay sonra kurulacak olan Darümuallimat müdiresine aylık 1500 kuruş, kadın öğretmen ve ustalarına 750 kuruş maaş verileceği hükme bağlanmıştır. Görüldüğü gibi müdirenin maaşı müdürün maaşının yarısından bile azdır.³⁸ Her ne kadar kadınlar aleyhine olan maaş

---

³⁶ Hasan Ali Koçer, (1973), “Türkiye’de Kadın Eğitimi,” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ankara.

³⁷ Yahya Akyüz, (2006), “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, s. 1-14.

³⁸ A.g.m.

farkı sonradan giderilmeye çalışılsa da bu hükümler, düzeyleri eşit, amaçları paralel, iki ayrı cinsiyeti temsil eden okullardan kız okulları müdiresi ve öğretmenlerinin statü olarak ötekine göre daha düşük görüldüğünün göstergesidir. Toplumda süregelen tüm bu çatışmalı görüşlere, eşitsizliklere ve heveslerini kıran öğretim programlarına rağmen kadınlar öğretmen olarak çalışma hayatında yer bulmaya başlamışlardır. Ayrıca öğretmenler aileleri için bir geçim kaynağı olarak görülmüş ve ailelerinin de sorumluluklarını almışlardır. Tüm bu çabalarına rağmen en çok eleştiriyi toplayan da yine kadın öğretmenler olmuştur.³⁹

19. yüzyılda tüm dünyayı saran milliyetçilik akımından, politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmelerden eğitim dünyası da nasibini almıştır. Osmanlı Devleti'ne de sıçrayan bu yenilikler devlet eliyle merkezi otoritenin kontrolü altına alınmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak toplumu dönüştürmenin aileyi yeniden yapılandırarak gerçekleşeceği ve bunun sadece eğitimle başarılacağından hareketle yapılan düzenleme ve değişikliklerle Sıbyan Mektepleri, Medrese, Enderun Mektebi, Askeri ve Teknik Okullar, Azınlık ve Yabancı Okullar öğretmeni olmak üzere öğretmen yetiştiren beş çeşit eğitim ve öğretmen kurumu oluşturulmuştur.⁴⁰ Osmanlı'nın son döneminde kadınların ve kız çocuklarının eğitimine de ayrıca önem verilmeye başlanmıştır. Esas amaçlanan ise seçkin konaklarda aldıkları eğitimler, giyinmeyi seçtikleri modern kıyafetler, kadın ve çocuk dergileri ile kamusal alanda görünür hale gelen kadınları en son çare olarak kamusal eğitim süreciyle kontrol altına almaktır. II. Meşrutiyet ile kamusal

---

³⁹ Lerna Ekmekçioğlu & Melissa Bilal, (2006), *Bir Adalet Feryadı Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933*, Aras Yayınları, İstanbul.

⁴⁰ Yahya Akyüz, (2006), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmüallimin' in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 20, Sayfa: 017-058, DOI: 10.1501/OTAM_0000000532.

eğitim s¼recinde etkisini iyiden iyi g¼stermeye başlayan merkeziet¼çilik anlayışı Cumhuriyet D¼nemi'nde de benzer amaçlarla farklı şekillerde kendini g¼sterecektir. Bu sefer daha fazla milliyetçilik vurgusuyla kadınlara ulvi g¼revler y¼klenirken eğitim kız çocukları ve kadınlar ¼zerinden milli bir iktisat, politika ve k¼lt¼r meselesi olarak ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞİŞEN EĞİTİM VE YENİ KADIN ÖĞRETMENLER

2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E EĞİTİMİN MERKEZİLEŞMESİ VE TEVHİD-İ TEDRİSAT

Osmanlı Devleti yöneticileri, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan süreçte devleti ayakta tutmak adına her alanda birbirini tamamlayan yenilikler yapmaya başlamıştır. Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet'in ilanını izleyen süreçte de toplumu ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yeniden düzenlemeye yönelik çalışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Kamusal eğitim süreci de modernleşme projeleri altında yeniden düzenlenen alanların başında gelmiştir. Özellikle modern eğitimin önemini kavramış olan Sultan II. Abdülhamid'in, devleti milliyetçi yapıda bir arada tutabilmek adına farklı kesimlerden çocukların benzer eğitim kurumlarında eğitilmelerini sağlayacak uygulamaları hayat geçirmesi kamusal eğitimin merkeziyetçi bir anlayışla ele alındığını göstermiştir.

“Realist Sultan (II. Abdülhamid) her bakımdan maddi ilerlemeye taraftardır. Hedefine ulaşmak için son derece pragmatik kararlar almaktan çekinmeyerek, eğitim kurum ve personeli bu doğrultuda kullanma eğilimi gütmüştür. Onun için modern eğitimin/okulun sadece bilgi vermek değil, aynı zamanda Osmanlı toplumsal kimliğini yeniden üretmek ve biçimlendirmek gibi bir misyonu vardı.”⁴¹

Okul hayatı sıbyan mektepleriyle ve eğer şanslılarsa eğitimlerini sürdürebildikleri konaklarla sınırlandırılan kız çocukları ve kadınlar, eğitimi tek

---

⁴¹ Mustafa Gündüz,(2008), “II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar”, *Talid*, 6(12), 243-286, s. 271,272.

elden yönetmek için yapılan reformların en önemli unsurlarıdır. Onların eğitimi devletin resmi politikasının en önemli parçalarındandır.

“II. Meşrutiyet yıllarında iç ve dış politikada kargaşa yaşayan Osmanlı Devleti’nde, değişim ve dönüşümün dinamikleri kadınlara doğru yayılarak önceki yıllara benzemeyen bir kadın hareketi biçimlendirmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası’ nın düşünsel ve toplumsal kurgulamaları, devletten ve geniş kitlelere uzanan bir dönüştürücülükle kadınları farklılaştırmış, aydınlanmış Osmanlı erkeklerinin gözünde kadın, modernleşmenin aracı olarak algılanmıştır.”⁴²

Bu son dönemde daha uzun süreli eğitim hakkı kazanan kız çocukları ve kadınlar okulların ve dergilerin de katkısıyla kamusal alanda daha görünür hale gelmişlerdir. Ayrıca bu dergi ve yayınları takip ederek kendileri ile ilgili değişim ve dönüşümleri yakından izleyen kadınlar, haklarını kendi çabaları ile aramanın yollarını da öğrenmişlerdir.⁴³ Dergilerin de desteğiyle kadınlık ve çocukluk arasında yeni bir evre olarak genç kızlık dönemi yine bu süreçte kabul görmeye başlamıştır. Kadınlar eğitim alıp, iş sahibi olmakla kalmamış bu gelişmeler kadınların evlilik yaşını da geciktirmiştir. Yine dergilerin de katkısıyla kılık kıyafet, adabı muâşeret gibi konularda da daha fazla bilinçlenmişlerdir. Tanzimat Dönemi’nde kadının eğitimi konusunda yapılan olumlu düzenlemelerin sonuçları daha çok II. Meşrutiyet Dönemi’nde görülmüş, Osmanlı Devleti’nde Türk kadının, devlet memuru olarak görev yaptığı ilk mesleklerden birisi öğretmenlik olmuştur. Yine bu dönemde Nezihe Muhiddin, Sadiye Hatice ve Nakiye Hanımlar Maarif Nezareti tarafından okullara; Halide Edip Adivar 1917’de Beyrut’ta ve Şam’da kız okulları açmak üzere müfettiş olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca kadınlar bu dönemde yükseköğretimde

---

⁴² Ümüt Akagündüz, (2013), “Kadın ve Kadınlığa Dair II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918), *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 19, Sayı: 73, 63-84, s. 64.

⁴³ A.g.m., s. 74.

yönetici olarak da görev almaya başlamışlardır. 1917’de İnas Darülfünununda müdür muavini olarak çalışan Zekiye ve Zehra Hanımlar bu örneklerden birkaçıdır. 17 Mart 1918’de alınan karar ile kadın öğretmenlerin de erkek ilkokullarında görev yapabilmelerinin önü açılmıştır. Mesleki ve kültürel çalışmalara yoğunluk verilen bu süreç sonunda belirli bir eğitim seviyesine ulaşan kadınlar, milli meselelerde aktif rol almalarının yanı sıra, gazete ve dergiler vasıtasıyla basın hayatında; bir takım dernekler vasıtasıyla da sosyal hayatta söz sahibi olmaya çalışmışlardır.⁴⁴ Devlet çöküşten kurtarılamasa da kadınlar için sonuçları bir sonraki dönemde görülecek yeni sayfalar açılmıştır.

Kadınların görünürlüklerinin artıp kamu sektöründe yer almaları Cumhuriyet Dönemi ile başlamıştır. Milli Mücadele Dönemi’nde cepheye giden erkek memurların yokluğunda, bir önceki bölümde bahsedilen okullardan mezun kadınlara ihtiyaç duyulmuş, bu kadınlar memur olarak çalışmaya başlamışlardır. Böylece kamusal alanda kadınların işgücünden yararlanılmıştır. Savaş döneminde erkekler cephelere dağıldığından kadınlar farklı hizmet alanlarında da görev yapmışlardır. Örneğin erkeklerin yerine fabrikalarda çalışan kadın sayısı artmış özellikle çorap fabrikaları ve dokuma sanayi o dönemde tamamen kadınların el emeği üzerinden ayakta kalmıştır.⁴⁵ Savaş bittikten sonra erkek nüfusunun azalmasıyla nüfusun büyük kısmını oluşturan kadınlara, annelik kodları ile özdeşleştirilen öğretmenlik görevi verilmiştir.⁴⁶

---

⁴⁴ Burçin Belge, (2010), “Gazetecilere Hatırlatma: Osmanlı’da da Kadın Öğretmenler Vardı”, <http://www.bianet.org/kadın/medya/119804-gazetecilere-hatırlatma-osmanli-da-da-kadin-ogretmenler-vardi>, Son Ziyaret Tarihi 20.09.2014.

⁴⁵ Bernard Caporal, (1999), *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*, (Çev. Ercan Eyüboğlu), Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, s.136.

⁴⁶ Mine Göğüş Tan, (2007), “ Women, Education and Development in Turkey”, in *Education in ‘Multicultural’ Societies – Turkish and Swedish Perspectives*, eds. Marie Carlson, Annika Rabo

Savaş döneminde kadınların sergiledikleri fedakârlıkları ve vatanperverlikleri bugün hala ders kitaplarında coşkuyla vurgulansa da aktif olarak kamusal alanda yer alan kadınların, daha farklı bir alanda lider olarak veya öğretmenlik mesleğinin kariyer basamağında daha üst bir noktaya çıkabilmeleri için aynı cömertlik sergilenmemiştir. Bir önceki dönemin aksine, düşman elinden kurtarılıp okullara doldurulan kadınlara bu sefer milliyetçi söylemlerin altında “özgürlükleri” teslim edilmiştir. Kızların okullar aracılığıyla “özgürleştirilmesi” bugün hala çeşitli şekillerde görülmektedir. Elif Ekin Akşit kadınların eğitim aracılığı ile bir yandan yeni ve doğrudan bir baskı alanına sokulduğunu öte yandan sürekli vurgulanarak içi boşaltılmış da olsa, özgürleştirici alanlara yönlendirildiğini söylemektedir. Her iki durum tam da modernliğin düzenleyici, planıcı ve baskıcı yönleriyle; değişime açık, irtibat arttırıcı, özenli ve dikkatli yönlerinin bir alt evreninde vücut buluş şeklidir.

“Bu minvalde Haydi Kızlar Okula ya da Çağdaş Türkiye’nin Çağdaş Kızları projeleri haklı olarak kızların eğitimini Türkiye’nin gelişen modernliğinin bir parçası olarak kurgulamaktadır. Ama bu sloganların içerdiği tavır neyi dışlamakta, neyi göz ardı etmekte ve bu yüzden ne kaybetmektedir? Kızların eğitiminin sadece “dışarıda” ve “dışarıdan” algılanmasının kızların bu çeşit bir eğitim olmadan değerlerinin hep çok azmış gibi takdir edilmesine yol açtığıdır.”⁴⁷

Cumhuriyet’in ilanının ardından toplumun her alanında inkılaplar hızla hayata geçirilmiştir. Bu inkılaplardan başı çekenleri ise 1924 yılında ilan edilen Tevhid- i Tedrisat, 1928 yılında Harf İnkılabı ile ilgili yapılan çalışmaların ardından

---

and Fatma Gök, Swedish Research Institute in İstanbul, Transactions, Vol. 18(Stockholm 2007), s. 107-122.

⁴⁷ Elif Ekin Akşit, (2009), “Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları,” *Toplum ve Bilim*, S.114, 7-26, s. 17.

okullaşma oranını yaygınlaştırmak için Millet Mektepleri' nin açılmasıdır. Amaç yine eğitim yoluyla okur-yazar oranını arttırmak ve Cumhuriyet ile birlikte getirilen yeni düzeni merkezi bir eğitim öğretim programı ile tek elden denetleyerek halka tanıtip, benimsetmektir. Eğitim bu anlamda devletin toplumu dönüştürmek ve kendisini daha etkin kılmak için faydalandığı en etkili araçlardandır. Mahmut Tezcan eğitimin sosyolojik açıdan rolünü şöyle açıklar:

*“Toplumsal değişmeler, eğitimi belirli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesi de söz konusudur. Başka bir ifade ile, eğitimde başlatılan değişme, toplumsal yapının diğer parçalarını değişme yönünde etkilediği gibi, kendisi de sürekli olarak diğer parçalarda meydana gelen değişmelerin etkisinde kalmaktadır.”*⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde eğitim genellikle mahalle mektepleri, medreseler, lonca örgütleri, vakıf, dernek ve cemaat gibi devlet dışı kurumlarca sağlanan bir hizmettir. Tanzimat Dönemi ile birlikte illerin ve sancakların merkeze bağlanarak tek elden denetlenmeye başlaması ve devlet tarafından açılan yeni eğitim kurumları, kamusal eğitim sürecinde merkezden yönetim anlayışının benimsendiğini gösterir.⁴⁹ Cumhuriyet'in ilanının ardından toplumsal değişime yine eğitim alanında başlanmış, 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Yasası kabul edilmiş böylece laik eğitim ve öğretim birliğinin sağlanabilmesi için gereken ön şartlar sağlanmıştır.⁵⁰ Yasada belirtilen *Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur* maddesiyle tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na

---

⁴⁸ Mahmut Tezcan, (1999), *Eğitim Sosyolojisi*, Şafak Matbaacılık, Ankara, s. 203.

⁴⁹ Murat Özdemir, (2008) “Eğitim Yönetiminde Yerelleşme Siyasaları, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı:3, Eylül, 153-168, s.154.

⁵⁰ Asım Arı, (2002), “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 181-192, s. 190.

bağlanmıştır.⁵¹ Osmanlı'dan beri süre gelen klasik dini eğitime önem veren mektepler, yabancı okullar, Müslüman çocukların geri kalmasına sebep olduğu ve eğitimde fırsat eşitliğini engellediği düşünülen yabancıların açtığı okullar da kapatılmış,⁵² yurt genelinde baştan başa her yaştan ve cinsiyetten vatandaşın okuma yazma öğrenebilmesi için seferberlik ilan edilerek bir hayli kısa sürede gözle görülür bir başarı elde etmiştir. Yeni devlet, Cumhuriyet'in inşası için demokratik seçimler yapabilecek bilinçli, okur-yazar vatandaşların yetiştirilmesini amaçlamıştır. Bu süreçte daha demokratik bir toplum ve onun gerektirdiği özgür bir ülke için ister seçmen, ister temsilci, ister çalışma yaşamını etkileyecek kararlara katılan işçi, ister çocukların öğrenimi hakkında fikir yürütecek ana-baba, ister öğrenci, ister tüketici olsun eğitilmiş, bilgilenmiş ve siyasal olgunluğa erişmiş bireylerden oluşan nüfusun gerektiği düşünülmüştür.⁵³ Bu amaçla ilk olarak okuma yazma oranını artırarak, vatandaşların demokrasi temelinde kurulan yeni devletin beklentileri doğrultusunda yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Devletin temelinde modernleşme ve refahın evden millete yayılma düşüncesi hâkimdir ve toplumsal refah ancak eşitlikle ve eğitimle sağlanabilecektir. Eğitimin temeli ise ailede başladığından anneye dayandığı yaygın kanıdır. Bu sebeple eğitim seferberliğinde özellikle kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu süreçlerin başarıyla tamamlanabilmesi için en önemli rolleri onların oynadığı sürekli vurgulanmıştır. Çünkü aile içi cinsiyete dayalı işbölümünde çocuklara bakan, onları yetiştiren kişiler anneler olduğundan, anneleri eğiterek çocukların eğitiminin de sağlanacağına inanılmıştır.

---

⁵¹ Murat Özdemir, (2008) "Eğitim Yönetiminde Yerelleşme Siyasalları, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı:3, Eylül, 153-168, s.154.

⁵² Mustafa Ergün, (Tarih Bilinmiyor) , "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi", s.12, <http://www.egitim.aku.edu.tr/oytarihce.pdf>, Son Ziyaret Tarihi 07.12.2012.

⁵³ Mine Göğüş Tan, (1987), "Eğitsel Fırsat Eşitliği- Sosyolojik Bir Kavram Olarak Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 245-259.

Çünkü ulusu, batı medeniyetleri ile yarışabilecek hale getirecek vatan evlatlarını yetiştirecek, onlara milli kültürü, dini değerleri aşılacak ilk öğretmenler annelerdir. Anneler, tıpkı öğretmenlerden beklendiği gibi, çocuklara ana dillerini öğretecek, onların yurt sevgilerini perçinleyecek, kılık kıyafetleri ve davranışlarıyla da rol model olacaklardır. Böylece evde annelerin ilk elden öğrettikleri ile okulda öğretmenlerin öğrettikleri birbiri ile tutarlı şekilde devam edecek; toplumu bilinçlendirme ve modernleşme projesi kadınlar üzerinden sürdürülecektir. Atatürk'ün kadınlara yönelik söylediği şu sözler kadınlardan istenilenleri kısaca özetlemektedir:

“Türk kadınının vazifesi Türk’ü zihniyetle ile pazusu ile azmi ile, muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir. Daha selametle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz bir yol vardır. Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkeğin şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur.”⁵⁴

“Kadınlarımız erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten Milletın Anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdır.”⁵⁵

Bu sözlerle çocukların ilk öğretmenleri olan eğitimli annelerin millet için ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretmenliği tüm bu amaçlara hizmet eden bir meslek haline getirmek için önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. 13 Mart 1924 tarihli Orta Tedrisat Muallimleri Kanununun 1. Maddesine göre öğretmenlik *“Devletin umumi hizmetlerden talim ve*

---

⁵⁴ Müjgan Cunbur, (2012), “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 23, s. 4, Ankara.

⁵⁵ Hasan Ali Koçer, (1973), “Türkiye’de Kadın Eğitimi,” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 106.

terbiye vazifesini üzerine alan, müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslek” olarak tanımlanmıştır. 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanununun 12. maddesine göre maarif hizmetlerinde esas olanın öğretmenlik olduğu belirtilmiştir.⁵⁶ Bu kanunla kız çocuklarının da erkek çocuklar gibi eğitim öğretim imkânlarından yararlanabilmeleri hedeflenmiştir. Bu amaçla hazırlanan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanuna göre okulların dil, din, ırk ve cinsiyet farkı olmaksızın herkese açık olduğu ve herkesin bu haktan faydalanabileceği kararlaştırılmıştır.⁵⁷

Öğretmenlerin yeni neslin inşasındaki önemi sık sık vurgulanırken okul evdeki eğitime eklenmiştir. Bu sebeple evde çocuklara bakan annelerin yanında okulda yine çocuklara ders verip, onları yetiştirecek kadın öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur ve onlara öncelik tanınmıştır. Maalesef bu mesleği ve uzmanlaşmayı seçerken toplumsal cinsiyet algısı ön plana çıkmış; kadınlar yapamayacakları iddia edilen mesleklere değil, uygun oldukları düşünülen mesleklere yönelmiş ve yönlendirilmişlerdir. Kadınlar çalışma yeri ve koşulları toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olarak süregelen bu mesleği seçerek, çoğunlukla mesleki ideallerini baskılamışlardır.⁵⁸ Öğretmen sayılarına bakıldığında ise 1923’de 10.102 ilkokul öğretmenininde sadece 1081’i kadın, 9021’i erkektir. Bu öğretmenlerin eğitim durumuna bakıldığında ise 378 kadın ve 2734 erkek mesleki eğitim görmüştür. Bu kişilerin önemli bir kısmı medreselerin alt sınıflarından ayrılmış, yarım yamalak bir öğrenimle bir veya iki senelik öğretmen okullarından mezun olmuş, medrese

---

⁵⁶ Halit Dursunoğlu, (2003), “*Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştiriminin Tarihi Gelişimi*” Milli Eğitim Dergisi, Sayı 160.

⁵⁷ Mine Göğüş Tan, (2007), “Women, Education and Development in Turkey”, in *Education in ‘Multicultural’ Societies – Turkish and Swedish Perspectives*, eds. Marie Carlson, Annika Rabo and Fatma Gök, Swedish Research Institute in İstanbul, Transactions, Vol. 18(Stockholm 2007), s. 107-122.

⁵⁸ Bayrakçeken Gökçe Tüzel, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women’s Narratives in Turkey*, METU.

alışkanlığı ve düşüncelerinden kurtulamamış, çoğu imamlık ve müezzinlikle de görevli hocalardır. Geri kalan 7368 öğretmenden 1357'si ancak ilköğretim görmüş, 711'i doğrudan medreseden ayrılmış, 152'si muntazam tahsil görmemiş, 2107'si hiçbir öğretmenlik ehliyetini taşımayan kişilerdir.⁵⁹ Bu durumu düzeltmek ve merkezileşme projesini yerleştirebilmek adına başta İstanbul ve Ankara olmak üzere ülke genelinde okullar çeşitlendirilerek sayıları arttırılmıştır, ortak müfredatlar hazırlanmış ve daha nitelikli öğretmen yetiştirebilmek için çalışmalara başlanmıştır. Osmanlı'dan farklı olarak sadece şehir merkezlerinde değil kırsal bölgelerde de eğitim faaliyetleri gösterilmesi amaçlanmış ve en ücra köşelere kadar öğretmen ve okul götürme fikriyle hareket edilmiştir. Fakat ülke genelinde benzer fiziksel, ekonomik ve sosyal şartlar sağlanmadan, tam anlamıyla eğitim öğretim birliğinin sağlanamayacağı Kız Enstitüleri ve benzeri eğitim kurumlarıyla anlaşılmıştır.

Bu noktada eğitim açısından üzerinde en fazla durulması gereken konu fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliğinin en yalın tanımı *kaynaklara ulaşabilme yada onlardan yararlanabilme eşitliğidir*.⁶⁰ Cumhuriyet, dayanağı olan eşitliği her alana yaymak istediği için eğitim ve öğretimde fırsat eşitliği üzerinde durmuştur. Özellikle *kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik, sınıf, ırk gibi yaşam olanaklarını doğrudan belirleyen genel bir eşitsizliktir*.⁶¹ Her vatandaşın eğitim öğretim olanaklarından eşit şekilde yararlanabilmesi amacıyla yurt genelinde okuma yazma seferberliği başlatılmış hatta Atatürk bizzat kendisi illeri dolaşarak kara tahta önünde yeni alfabeyi tanıtmıştır. Fakat bu projelerde zamanla pürüzler çıkmaya

---

⁵⁹ Yahya Akyüz, (2012), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012*, Pegem Akademi, Ankara, s.380. F.R.Unat, “İlk, Orta, Yüksek Tedrisatımızın On Senelik Bilançosu” dan alıntılanmıştır.

⁶⁰ Mine Göğüş Tan, (1987), “Eğitsel Fırsat Eşitliği- Sosyolojik Bir Kavram Olarak Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, Cilt: 20, Sayı: 1, 245-259, s. 251.

⁶¹ Mine Göğüş Tan, (2002), “Okullar Eşitsizliği Normalleştiriyor”, TÜSİAD için hazırladığı “Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği” başlıklı raporundan.

başlamıştır. İlk sırada gelen sorun her bölgede donanımlı eğitim kurumları açmaktır. Açılan okullarda ise mevcut öğretmen sayısının ihtiyacı karşılamaktan bir hayli uzak olmasıdır. Diğer bir sorun ise her bölgenin ve o bölgedeki vatandaşların ihtiyaçları ve yapıları farklı olduğundan onları aynı program ve müfredat içerisinde bir araya getirmenin zorluğudur. Çünkü *her bireyin kişiliğini oluşturan toplumsal deneyimlerin toplamı hiçbir zaman bir diğer bireyinkiyle aynı değildir.*⁶² Hesaba katılmayan diğer bir nokta ise o dönemde başta İstanbul olmak üzere büyük vilayetlerde eğitim almış öğretmenleri köylerde çalıştırma güçlüğüdür. Çalışmak için kentten kırsala sürekli göç etmek durumunda kalan öğretmenleri, göç ve gittikleri yerdeki sıkıntılar ciddi anlamda zorlamıştır. Eğitimde devamlılık ilkesi açısından öğretmenin aynı bölgede uzunca bir süre çalışması ve yöre halkıyla işbirliği içinde olması istenirken; öğretmenlerde ise tamamlanması gereken süreyi bir an önce doldurup en yakın il veya ilçe merkezine geçme düşüncesi hâkimdir. Öte yandan mutsuz ve bıkkın öğretmenlerin eğitimin kalitesini ne denli arttıracacağı ise ayrı bir tartışma konusudur. Osmanlı'dan bu yana süregelen bu ciddi sıkıntı Cumhuriyet Dönemi'nde, Köy Enstitüleri'nin oluşumunda ve hatta günümüzde geçerlidir. Doğup büyüdüğü yerde gerekli eğitim kurumlarından yoksun öğrencilerin eğitim almak için kırsaldan kente doğru yaşadıkları göç ve kimlik karmaşası, okulda öğrendiklerini yaşadıkları veya çalıştıkları yerlerde uygulama güçlüğü yaşayan öğretmenlerin sorunları ile paralellik göstermiştir. Sonuç olarak hem öğretmenler hem öğrenciler farklı deneyimler, sorunlar ve duygularla bu değişim ve dönüşüm süreçlerini deneyimlemiştir.

---

⁶² Mahmut Tezcan, (1999), *Eğitim Sosyolojisi*, Şafak Matbaacılık, Ankara, s.48.

2.2. KIZ ENSTİTÜLERİ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan tek eğitim kurumu olarak Kız Sanayi Mektepleri bu dönemde Kız Enstitüleri adıyla varlığını sürdürmüştür. Kızlar için hem bilimsel hem de teknik eğitim veren bu kurum en gözde yıllarını Cumhuriyet Dönemi'nde yaşamıştır.

Cumhuriyet'in ilanıyla eğitim alanında yapılan reformların görülebileceği en önemli eğitim kurumlarından birisi teknik okullardır. Teknik okullar o dönemde sayıca çok azdır ve mevcut olanlar ise eğitim öğretim olanakları açısından oldukça yetersizdir. 1923-1924 yılları arasında ülkede sadece 64 orta dereceli mesleki ve teknik öğretim okulu ve bu okullarda sadece 538 öğretmen ve 6.547 öğrenci vardır. Bir başka sıkıntı ise bu okullarda çalışacak öğretmenleri yetiştirecek kurumlar olmadığından, bu okullarda çalışanların genelde teorik eğitimi olmayan pratikten yetişmiş ustalar olmasıdır.⁶³ Bu sebeple bahsedilen kurumları nitelik ve nicelik olarak düzenleyerek yaygınlaştırmak için yurt dışına heyetler, eğitimciler, öğrenciler gönderilmiş ve yurtdışından eğitim uzmanları ülkemize davet edilmiştir. Uzun çalışmalar sonucunda erkekler için Mustafa Kemal Paşa İş Darülfünunu ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tek eğitim kurumu olan Kız Sanayi Mektepleri için öğretmen yetiştirilmek amacıyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Akşam ve Gündüz Okullarından oluşan) açılmıştır. Ayrıca Erkek ve Kız Teknik Öğretmen Okulları da açılmış ve zamanla sayıları arttırılmıştır. Kız Teknik Öğretmen Okulu daha fazla sayıda Kız Enstitüleri ve Akşam Kız Sanat Okulları açılmasına da imkân sağlamıştır. Böylece ciddi sayıda kadın öğretmen yetiştirilebilmiştir. Öğretmenliğin

---

⁶³ Cemil Öztürk, (2007), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 234.

önemli rolü aslında en çok Kız Enstitülerinde görülmektedir. Kız Enstitüleri'nin akademik olarak kuruluş tarihçelerini ve öğrenci anılarını aktaran kaynaklar sayıca az olmakla birlikte, özellikle Köy Enstitüleri ile ilgili kaynaklarla kıyasladığımızda bu fark daha da belirginleşmektedir. Ayrıca Köy Enstitüsü mezunlarının şair, yazar, eğitim uzmanı, sanatçı olarak görünürlüğü ne denli fazlaysa Kız Enstitüsü mezunlarının görünürlüğü bir o kadar azdır. Fakat o dönemin politik amaçlarının en derinden hissedilebileceği kurumlar olarak Kız Enstitüleri önemli bir yer tutar. Çünkü Osmanlı'da olduğu gibi bu dönemde de kadınlar ve kız çocukları üzerinden sürdürülen politikalar bu sefer milliyetçilik vurgusu ile bu kurumlarda varlık göstermektedir.

“Kemalizm’den kasıt modern Türk Devleti’ni yaratmak için yapılan Mustafa Kemal Atatürk’ün devrimleridir. Bu modernleşme projesinde kadınlar önemli bir rol oynar. Devletin ideolojisine uygun bir şekilde ev kadınları ve anneler gelecek nesilleri yetiştirecek ve Cumhuriyetçi değerlerle modern aileyi kuracaklardır. Cumhuriyet’in cinsiyetçi ideolojisi kadınlardan, belli bir eğitim alarak hem Türkiye’de hem de Dünya’da Müslüman kimliğine uygun şekilde davranmasını beklemektedir.”⁶⁴

Öğretmenliğin o dönemlerde de *analığa benzemesi, öğretmenin sevmeye, koruma ve gözetme gibi analık değerlerine sahip olması gerekmektedir.*⁶⁵ Kadına yüklenen öğretmenlik misyonu da aslında fazlasıyla cinsiyetçidir ve kadın öğretmenlerin de anneler gibi sezgiler ve duygularla yaşayan kişiler olarak kabul edildiğini göstermektedir. Kadınlar gerek öğrenirken ve özellikle öğretmenlik

---

⁶⁴ Şule Toktaş & Dilek Cindoğlu, (2006), “Modernization and Gender: A History of Girls’ Technical Education in Turkey Since 1927,” *Women’s History Review* Vol.15, No. 5, November 2006, pp. 737-749, s. 735.

⁶⁵ Yahya Akyüz, (2012), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012*, Pegem Akademi, Ankara, s.205.

mesleği ile ilişkilendirilirken her daim evdeki anne veya abla gibi etrafındakileri besleyen onlara bakan ve yakın diyaloglar kurabilen kişiler olarak kodlanmıştır. Kadınların ilişki kurabilmek için insanları besleyip, onlara baktığı, takdir edilmek ve kabul görmek için onların kişisel ihtiyaçlarını karşıladığı, onları aklıyla olduğu gibi duyarlılığıyla da etkilediği ve bunların tamamının kadının mantığının ötesinde geliştiği yaygın görüştür. Kadınların öğrenmesine dair bu gibi inançlar sadece o döneme has değildir. Bu modern inançların öncüleri zihin ve beden, duygu ve akıl ikiliğini yaratan Yunan filozoflarına ve batılı aydınlanma felsefi geleneğine kadar dayanmaktadır. Fevziye Sayılan eğitim öğretimde kadınların bu öğrenme ve öğretme sürecini şöyle açıklar:

“Kadınlar bu ikili karşılığın akılcı olmayan, bedensel ve duygusal yanıyla ilişkilendirilmiş ve böylece haksız biçimde zihinsel yetersizlikle ilişkilendirilmiştir... Kadınları asıl olarak sezgileri ve duygularıyla ilişkilendirmek de ilişkiye odaklanmaya benzer bir şekilde, kadınların mantıksal, nesnel ve akılcı düşünce için uygun olmadığı fikrini pekiştirmektedir.”⁶⁶

Enstitüdeki kız çocuklarının imkânları ve eğitim olanakları erkeklere ve kimi zaman üst sınıfa mensup hemcinslerine kıyasla daha kısıtlı olmuştur. Okullar kadın öğretmen figürleri ile geleneksel cinsiyetçi işbölümü beklentilerini ve ataerkil kodları içselleştirerek bu kızların hayata atılmasına sebep olmuştur. Enstitüdeki eğitimin sonunda kızlar hızla eğitim sürecine öğretmen veya anne kimliği ile dâhil edilerek vatanın yeniden inşası metaforuna uygun olarak evlerini yeniden

---

⁶⁶ Fevziye Sayılan, (2012), *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim- Olasılıklar ve Sınırlar*, Dipnot Yayınları, Ankara, s.280-281.

düzenleyecek,⁶⁷ çocuklarını büyütecek; eğitimine devam edecek olanlar ise annelik kavramının kamudaki yansıması olan öğretmenlik mesleğine yönlendirilecektir. Bu sebeple her iki beklentiyi de karşılayan Kız Enstitüleri *sanayileşmenin gereksediği işgücü için “temel eğitim”, öte yandan bazı ailelerin çocuklarına uygun gördükleri “iyi eğitim” olmak üzere çift başlı bir eğitim gereksinmesine* yanıt verdiğiinden her sınıfa mensup kızlardan oluşturulmuştur.⁶⁸ Hatta kuruldukları ilk yıllarda varlıklı aileler, yüksek kıdemli devlet memurları, kızlarını enstitülerin gündüz eğitim veren kısmına yazdırmayı yeğlemiştir. Çünkü enstitü kızlara hem akademik hem de hane içi becerileri kazandırmıştır. Örneğin enstitüde fizik ve kimya dersleri bile yemek pişirme becerisi örnekleri üzerinden işlenmiştir. Bu sayede kızlar ev işlerini, yemek yapımını ve sunumunu, yemek yeme derslerini uygulamalı olarak öğrenirken, kültür dersleri ise onların bu hane içi pratiklerine katkıda bulunacak ölçüde işlenmiştir. Fakat bu bilgi becerilerin kazandırılmasında esas olan sınıf farkları olmuştur. Kız Enstitüleri'nin sembol öğretmenlerinden Sıdıka Avar'ın sıklıkla belirttiği gibi gerek ders kitapları gerek müfredat kızlar arasındaki bu ayrımı daha da tetiklemiştir. Derslere baktığımızda Elazığ'daki enstitüde akşamcılar ve gündüzcüler arasındaki farklılıklar hemen göze çarpmaktadır. Aralarındaki fark esasen Kız Sanayi Mekteplerinden bu yana süre gelen sınıf farkıdır. İlk bakışta göze çarpan fark gündüzcülerin daha iyi hayat standartlarına sahip olmaları ve okula düzenli saatlerde gidip gelebilmeleridir. Akşamcılar ise memleketlerinden toplanıp getirilmiş ve burada yatılı kalan kızlardır. Gündüzcü öğrencilere genelde memur kesimin kızları

---

⁶⁷ Elif Ekin Akşit, (2015), “A Passage To the Village: Gender and Nationalist Tensions in Turkish Public Education between 1928 and 1947,” *History from Below: A Tribute to Donald Quataert*, Deniz Cenk Demir, Selim Karahasanoglu (eds), İstanbul: İstanbul Bilgi University Press (IBUP).

⁶⁸ Mine Göğüş Tan, (1987), “Eğitsel Fırsat Eşitliği- Sosyolojik Bir Kavram Olarak Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, Cilt: 20, Sayı: 1, 245-259, s. 247.

olduğundan onlara daha çok ihtimam gösterildiği kitapta açıkça anlatılmaktadır. Gündüzcü kızlar evci çıktığında, onların kıyafetlerini akşamcı kızların ütüledikleri; akşamcı kızların gündüzcüler geldiğinde okulda dolaşmayıp sadece onlara hizmet etmek veya okuldaki hademelere yardım etmek için ortaya çıktıkları birçok kez tekrarlanmıştır. Böylece mevcut sınıf farklılıkları, *tek yönetimle bütünleşmiş olan kızların yaygın eğitimi projesinin tek çeşit ders kitabıyla gerçekleşmeyeceğini* ispatlamıştır.⁶⁹ Elazığ'da Sıdika Avar'ın görev yaptığı enstitüde devlet görevlilerinin Türkçe bilen kızları fizik, kimya, matematik gibi derslerden oluşan daha yoğun bir programa sahipken yörenin Türkçe bilmeyen doğulu kızları daha fazla Türkçe dersi, ev idaresi ve ihtiyaç duyarlarsa para kazanabilecekleri şapka ve çiçek yapımı gibi el işi dersleri ile desteklenmiştir.⁷⁰

“Yatılı kısım, üç yıla bölünmüş özel bir müfredatla öğretim görüyordu. Haftada 44 saat ders yapıyorlardı. Daha çok Türkçe’ye sonra da Tarih Bilgisi, Yurt Bilgisi, Matematik, Sağlık Bilgisi, çocuk bakımına önem verilmişti. Ev idaresi, yemek, basit dikiş ve nakış gibi sanat dersleri de ev hanımı için elzemdi. Fakat en çok saat Türkçe’ye verilmişti... Onun için Türkçe’nin bu köylere “ana” ile sokulmasını arzu etmişti. Bu en köklü öğretimdi.”⁷¹

Batılı olmak için batılı görünmek esas alındığından feslerin yerini şapkalar almış ve Cumhuriyet’in sembolleri olan şapkalar bu kızlar tarafından hazırlanmış, ulusun inşa süreci “kızların ellerinden” geçmiştir. Gündüz öğrenim gören orta sınıf aile kızları ise evlenince kendi evlerinde sahip olacakları hizmetçilerine nasıl

---

⁶⁹ Elif Ekin Akşit, (2006), “Ankara’nın Kılık-ları: Boydan Boya Bir karşı Koyma,” *Sanki Viran Ankara*, Funda Şenol Cantek (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 149-173, s. 160.

⁷⁰ Elif Ekin Akşit, (2015), “A Passage To the Village: Gender and Nationalist Tensions in Turkish Public Education between 1928 and 1947,” *History from Below: A Tribute to Donald Quataert*, Deniz Cenk Demir, Selim Karahasanoğlu (eds), İstanbul: İstanbul Bilgi University Press (IBUP).

⁷¹ Sıdika Avar, (2011), *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 27.

davranacaklarını yatılı fakir kızların üzerinden uygulamalı olarak öğrenmişlerdir.⁷² Kız Enstitüleri'ne özellikle doğudakilere yüklenen bir diğer amaçsa ülke genelinde dil birliğini sağlamaktır. Bu amaçla İzmir'den Elazığ'a gönderildiğini birçok kez anlatarak kendisini misyoner öğretmen olarak tanımlayan Sıdika Avar, anılarını anlattığı kitabında sık sık köyleri dolaşarak on iki yaş üstü kız çocuklarını topladığını ve başlarda erkek öğrencileri ve sonrasında kendi okul mezunlarından bazılarını da Köy Enstitülerine yolladığını anlatır. Bu çocuklar Dersim İsyanı'nın ardından uzak dağ köylerinde yaşayan, çoğunluğu kimsesiz kız çocuklarıdır. Avar köylerden toplanan akşamcı kızlara davranış, el becerileri ve fazladan Türkçe öğretmek onların modernizm projesine daha çabuk uyum sağlamaları için çalışmıştır. Çünkü Avar yöre halkının geri kalma sebebinin dil bilmemelerinden ileri geldiğini savunmaktadır. Avar medeniyet götürme isteğiyle kimi zaman üstten baktığı bu ailelerin kızlarını, okuluna toplamak için tek tek köyleri, mezraları kimi zaman kolluk kuvvetleriyle kimi zaman tek başına dolaşmış ve maddi-manevi ne kadar zorlu yollardan geçtiğini anılarını anlattığı kitabında kaleme almıştır. Hatta yine Avar'ın kitabının birkaç yerinde akşamcı kızlara hademeler ve eğitmenler tarafından *dağ ayıları, onlar üşümez alışık, tabii ki hizmet edecekler işleri ne* gibi bazen sözlü ve bazen de fiziksel şiddet uygulandığını da açık yüreklilikle yazmıştır.⁷³

Enstitülerin kendi içinde sınıf farkının yanında bölgesel olarak misyon farkları da çok belirgindir. Her ne kadar ortak bir yazılı müfredata sahip olsalar da bu durum sadece kâğıt üzerinde geçerlidir. Batıdaki enstitüler ulusun inşasında daha

---

⁷² Elif Ekin Akşit, (2005), *Kızların Sessizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.

⁷³ Sıdika Avar, (2011), *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara.

çok söz sahibi iken; doğudaki enstitüler her ne kadar merkeze uzak olsalar da tüm farklı kimliklerden ortak bir Türk kimliği yaratma sürecinin merkezinde yer almışlardır. Diğer bir fark ise batıdaki enstitülerdeki coşkunun doğudaki enstitülerde yerini daha fazla sessizlik ve disipline bırakmış olmasıdır. 1938 yılında yaşanan olaylar sebebiyle isyan bölgesinin ve çevre illerin halkı, kızlarının öldürülmek ya da yabancılara satılmak için toplandığına inanmıştır ve yöre halkı çocuklarının okusalar dahi isyan bölgesinin çocukları oldukları için devlet kadrolarında zaten çalıştırılmayacaklarını düşünmektedirler. Bu sebeple kızlarını okullara yollamaya sıcak bakmamaktadırlar. Hatta kimi zaman Avar'ın köylerine geleceğini haber alan köylüler alelacele kız çocuklarını evlendirmişlerdir. Fakat Avar bu bölgelere giderken halkı ikna edebilmek, tepki almamak için çoğu zaman kolluk kuvvetlerini yanına almadan dağ tepe dolaşarak kızları enstitüye toplamıştır. Bu bağlamda öğretmen Avar'ın aslında politik olarak son derece aktif bir rol oynadığı açıktır. Avar'ın bazı yazılarında da tıpkı Batı'nın Doğu'ya karşı sergilediği kinayeli tutuma benzer bir hava sezilmektedir. Oradaki insanların geri kalma sebeplerinin cehaletten, temizlikten bir haber yaşamaktan ve dil bilmemelerinden ileri geldiğini köylerden örnekler vererek anlatmış ve kendisini bu durumu değiştirmek için çalışmaya adanmış olduğunu vurgulamıştır. Avar enstitüye geldikten sonraki bir yıl içinde geçirilen değişimi, aradaki farkı yakından görebilmek için enstitüye getirdiği şaşkınlık içindeki kızların önce fotoğraflarını çektiğini, bitlerini temizlemek için saçlarını kestğini ve onları yıkadığını da anlatmıştır. Yeni kıyafetleri ve kesilen saçlarından sonra kızlar yeni eğitim süreci ve yeni hayatları için hazırlardır.⁷⁴

---

⁷⁴ Nezahat Gündoğan & Kazım Gündoğan, (2010), *İki Tutam Saç-Dersim'in Kayıp Kızları Belgeseli*, Miraz Yapım, İstanbul.

“Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler -kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilemez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur. Dilimizin ve kimliklerimizin unsurları ve ilişkileri, ne yeni ve daha eleştirel bir uyumlu bütünde yeniden bir araya getirilebilir ne de terk edilip reddedilebilir.”⁷⁵

Avar kendisinden istenildiği gibi sadece en ücra dağ köylerinden değil yaş sebebiyle Çocuk Esirgeme Kurumlarına gidemeyen öksüz kızları ile Bitlis ve Tunceli Bölgesi’nden kızları da enstitüde toplamıştır. Amaç her köyden bir tane de olsa kız almak ve bu kızların köylerine geri döndüğünde okulda öğrendiklerini köylerinde halka öğretmek, onların da aydınlatılmasını sağlamaktır. Böylece dil ve ev temizliğini öğrenen kızlar köylerinde de bu uygulamayı sürdürebileceklerdir. Göç yoluyla yer değiştiren öğrencilerin eğitim sonucunda öğretmen olup tekrar köylere/ köylerine dönerek o yöreyi aydınlatma süreci Köy Enstitüleri’nde de görülmektedir. Köy Enstitüleri’nin bu süreci Kız Enstitüleri’ne nazaran “eşitlik” vurgusunu temele alarak devam ettirdiği açıkça görülebilmektedir. Bu noktada getirilen tüm bu yenilikler, yeni bir dil ve yeni bir eğitim süreci ve diğer tüm değişkenlerle birlikte hem kadın öğretmenler hem de kız öğrenciler için zorlu bir süreç yaşanmıştır. Avar bir yandan bu süreçte kız öğrencilerin çektikleri sıkıntıları anlatırken öte yandan bu sıkıntılara rağmen okuldan mezun olunca üzülen ve kendisi ile sürekli görüşen öğrencilerini de anlatmıştır. Öte yandan köyüne dönmeyip, bir memurla evlenen mezunlar ise il il gezerken enstitüde öğrendikleri kurabiyeler, çocuklarına diktikleri modern kıyafetler (özellikle Ankara’daki enstitülü kızlar

---

⁷⁵ Ian Chambers, (1995), *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 40.

bürokratların şapkalarını ve kıyafetlerini dikmektedirler ve bu konuda oldukça başarılıdır) kıt kanaat geçinseler bile her zaman “temiz ve düzenli” evleriyle çevrelerindeki kadınlara örnek olup dolaylı olarak diğer kadınları da eğitmişlerdir.

*“Kadının evindeki hareket alanı düşünülerek mutfağında tavalardan lavaboya, lavabodan mutfak masasına, takacağı beyaz hizmetçi önlüklerinden, giyecekleri siyah Fransız hizmetçi elbiselerine kadar Taylorist prensiplerin izleri taşıyan yeni orta sınıf kadın kodları en ince detayına kadar hesaplanmıştır ve Enstitülerde uygulanmıştır”.*⁷⁶

Kadın öğretmenler açısından sürece baktığımızda bu kurumlarda bahsedilen kız öğrencilerle çalışmak onlar için de hayli yorucu ve sıkıntılı olmuştur. Özellikle doğudaki Kız Enstitüleri ya yeni mezunların deneyim kazandıkları okul ya da sürgün yeri olmuştur. Her iki durumda da genellikle kadın öğretmenler buradan bir an evvel ayrılmayı planlamışlardır. Olumsuz şartlar çoğunlukla idealizme üstün gelmiştir. Hatta Avar aslında düşük maaş alan öğretmen kesimi için enstitüde çalışmanın maddi açıdan son derece rahatlatıcı olabileceğini savunarak enstitüye kadın öğretmen çekmeye çalıştığını da anlatmıştır. Buradan hareketle devletin kadın öğretmenlere profesyonel olarak iş imkânı sağlarken maalesef kadın öğretmenlerin çalışacakları yerlerde ne gibi sıkıntılar yaşayacaklarını ya da kadın öğretmenlerin bir yandan çalışırken diğer yandan hane içi pratiklerinin ve iş yükünün altından nasıl kalkabileceklerini hesaba katmadığı enstitülere bakıldığında görülebilmektedir. Diğer bir konu ise bu enstitü mezunu ya da bu enstitülerde görev yapmış kadın öğretmenlerle ilgili yazılı kaynakların yetersizliğidir. Akademik çalışmalar daha çok Köy Enstitüleri’ne yoğunlaşmıştır. Avar’ın yazdığı kitap ve enstitü yıllıkları dışında Kız Enstitüsü mezunlarının bu hatıralarına yazılı kaynak olarak ulaşmak Köy

---

⁷⁶ Elif Ekin Akşit, (2005), *Kızların Sessizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 159.

Enstitüsü mezunlarının anılarına kıyasla maalesef çok zordur. Hatıralar genelde sözlü tarih çalışmalarında anlatıcının anlatmak ve paylaşmak istedikleriyle sınırlı kalmıştır. Bu anılar da Köy Enstitüsü mezunlarının anılarından oldukça farklıdır. Okul ortamının kendisine sağladığı sıcak aile ortamında bulunmaktan bu sıcak havayı solumaktan çok mutlu olan Köy Enstitüsü mezunu bir kadın öğretmen anılarını şöyle anlatmıştır:

“Enstitüde bir ablam, bir arkadaşım, bir de kardeşim olmuştu. Öğretmenlerimizin çoğu ana baba gibiydi. Benim için özlemini çektiğim bir aile yuvasıydı. Artık benim sevgi, saygı ve yardımlaşmaya dayalı büyük bir ailem vardı. Eğitimbaşı, öğretmen, yönetici, öğrenci ayrımı yoktu. Yerine göre hepimiz müdür yönetici, öğretmen ve öğrenciydik. Öyle yetiştiriliyorduk, söz hakkımızı, yanlışa tepki göstermemizi, hak aramamızı hiçbir zaman engellemiyorlardı. Hepsinin ötesinde hiç konuşulmamış, ama üstüne titrediğimiz bir sevgi, saygı bağımız vardı onlarla. Müdürümüz Rauf İnan bütün bu havanın baş ustasıydı.”⁷⁷

Bu mutluluk içeren ifadelerin yazılmasının çeşitli sebepleri vardır. Köy Enstitüleri’nde müfredatı köylünün ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenleyebilme esnekliği öğretmene hareket alanı sağlayarak, daha verimli çalışmasına yardımcı olmuştur. Not ve özellikle disiplin cezası uygulamasını olmaması daha demokratik ve samimi bir ortam oluşmasını sağlamıştır. Fakat Kız Enstitüleri’ nin programı günün amaçları doğrultusunda geleceğin anneleri olacak bu kızları o günden terbiye edip, eğitmek üzerine kurulduğundan ayırım burada göze çarpmaktadır. Bu mutluluk ve coşku içeren söylemler Kız Enstitüsü mezunlarında pek görülememektedir. Çünkü öğrenci ve öğretmenler arasında demokratik, eşitliğe dayanan ilişkilerin olduğu bir okuldaki kızlar ile, öğretmenlerinin çoğunun ve

---

⁷⁷ Nedime Köşgeroğlu, (2010), *Beli Kırılan Devrim Köy Enstitüleri ve Kadın Kalemler*, Alter Yayıncılık, Ankara, s. 147.

kendilerinden üst sınıf olarak bahsedilen şehirli memur kızların hizmetini gören kızların anılarının benzerlik taşıması oldukça zordur. Her ne kadar Avar bu konularda kendinden önceki meslektaşlarından farklı olarak özen gösterdiğinden ve eşitlikçi davranışlar sergilemeye çalıştığından birkaç yerde bahsetmişse de tüm öğretmenlerin aynı hassasiyeti göstermediği kitabında belirtilmiştir. Zamanla öğrenci profili değişse de ilk yıllarında Kız Enstitüleri'ndeki kız öğrencilerin ve kadın öğretmenlerin son derece politik öneme sahip görevleri olduğu açıktır.

Gerek Osmanlı Devleti'nde gerek Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimciler arasından toplumda ileri gelen önemli kişiler yetişmiştir. Okullara baktığımızda çok önemli sayıda edebiyatçı ve devlet adamının öğretmenlik geçmişi olduğunu görülmektedir. Fakat toplumda saygın bir yere sahip olan öğretmenlik mesleğinde zamanla yozlaşmalar olduğu ve saygınlığının zedelendiği gözlemlenebilmektedir. Bir başka problem ise öğretmenliğin kadın mesleği olarak tanımlanarak kadınlar için önceden belirlenmiş tek meslek seçeneği ve kimi zaman kadınlar üzerinde küçümseme aracı olarak görülmesidir. Mine Tan makalesinde bu durumu şöyle özetlemiştir:

“Öğretmenlik konusundaki toplum bilimsel araştırma geleneğine yöneltilen en yakıcı eleştirilerden bazıları kadın bakış açısından gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu geleneğin ne yaptığından çok, ne yapmadığı göze batmaktadır. Gerçekten de öğretmenler hakkındaki araştırmalardan çoğunun “cinsiyet körlüğü” nün ya da doğrudan doğruya “cinsiyetçiliğin” sonucu olarak, bu işgücündeki kadın yoğunluğundan ya da cinsiyet dağılımından bile söz etmediği gözlemlenmiştir. Bu olguyu dikkate alan araştırmalar ise öğretmenliğin bir kadın mesleği oluşunu çok kez mesleğin saygınlık, uzmanlık, militanlık vb. gibi konulardaki yetersizliklerini açıklamakta

kullanmışlardır. Ya da eğitimin, varlık alanlarını oluşturan kadınlarla çocukların düşük statü yüzünden özgün, mantıksal ve akılcı erkeklerin yönetimindeki gerçek bilimlerin statüsüne erişemeyeceğini düşünmüşlerdir.”⁷⁸

Eğitimin başarısı toplumsal reformlar oluşturabilme becerisiyle ölçüldüğünden Pestolozzi'nin kurduğu çocuk köylerindeki kafa, kalp ve kola dayalı eğitim farklı zamanlarda farklı kurumlarla Türkiye sınırlarında uygulamaya çalışılsa da maalesef istenilen sonuçlar her zaman alınamamıştır. Eğitim daha çok dönemin ekonomik, politik ve sosyal ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir. Bu süreçten en çok etkilenen ve değişimleri toplum geneline yayanlar ise yine kadın öğretmenler olmuştur.

---

⁷⁸ Mine Tan, (2005),“Bir Kadın Mesleği: Öğretmenlik - Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu'na Armağan”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, No.498, s.107- 12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANLARDA KADIN ÖĞRETMENLER

3.1. TANZİMAT DÖNEMİ ROMANLARINDA KADIN ÖĞRETMENLER

Ataerkillik, en genel tanımıyla, *cinsiyet ve biyolojik farklılıkların sosyal, ekonomik, kültürel ve politik baskı unsurlarına dönüştüğü yapıdır.*⁷⁹ Bu baskı her alanda olduğu gibi edebiyatta da görülmektedir. Çarpıcı olan ise “rasyonellikten uzak ve hayal âleminde” yaşamakla küçümsenen kadınların “son derece ciddi ve bilgili” erkek yazarların okur kitlesinin çoğunluğunu oluşturmasıdır. Antik Yunan’dan bu yana tüm trajedilerde, destanlarda, epik şiirlerde, romanlarda kadınların kaderi erkek başkahramanının elinde şekillenen pasif figürler olarak kaleme alınmaktan öteye gidememiştir. Bu durum hem Türk Edebiyatı’nda hem Dünya Edebiyatı’nda kadınlar adına uzun süre bu çizgide devam etmiştir. Bu döngü 18. ve 19. yüzyıllarda kırılmaya başlamıştır. Dünyaca çapında tanınan ve kendinden sonra gelecek kadın yazarlara *ilham veren İngiliz Edebiyatı’nın ilk büyük kadın romancısı Jane Austen (1775-1817)*’dir.⁸⁰ Yazdıkları romantizm sınıfa dâhil edilerek kimi zaman küçümsense de bir kadın yazar olarak her romanında kadın ana karakterlere yer vermesi bile onun öncü olarak kabul edilebilmesi için yeterlidir. Yaşadığı dönemin şartlarında kadınlar için kaçınılmaz tek bir son vardır. O da evliliğidir. Kamusal alanda görünür olma şansından yoksun kadınları evliliği ve ilişkileri sorgulayan kişiler olarak yansıtarak, onların da birey olarak duygu ve düşünceleri olduğunu gösterebilmesi bile hayli yenilikçi olduğunun kanıtıdır.

---

⁷⁹ Gökçe Bayrakçeken Tüzel, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women’s Narratives in Turkey*, METU, s. 325.

⁸⁰ Mina Urgan, (2004), *İngiliz Edebiyat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul, s.880.

“Dönemin orta sınıf kadınları için toplumsal kabul görebilecek tek iş alanı öğretmenlik ve/veya mürebbiyeliktir ki bu da hizmetçi ile hanım arasında sıkışmış, saygınlığı tartışılır bir sosyal statü anlamına gelir. Ne denli kabul edilebilir bir iş olursa olsun, iyi bir ailenin mensubu için mürebbiyelik bir “tenzil-i rütbe” anlamına gelecektir.”⁸¹

Bu sebeple Austen, o dönemlerde kabul görmeyen öğretmenlik yerine çalışmak zorunda olmayan fakat gündelik pratikleri ev işlerinden öteye gitmeyen bu işsiz kadınların ikilemelerini yansıtmaya çalıştı. Ardından Charlotte (1816-1855), Emily (1818-1848), Anne (1820-1849) Bronte Kardeşler bugün dünya klasikleri arasında sayılan eserlere imza atmışlardır. Erkek egemen edebiyat dünyasında George Eliot takma adıyla (Jane Austen’in başlarda yaptığı gibi) yer bulan Mary Anne Evans (1819-1880) ve dünya genelinde ilk feminist kadın yazarlardan biri olarak kabul edilen Virginia Woolf (1882-1941) edebiyat alanında kendilerini kabul ettirebilmiş diğer İngiliz kadın yazarlardandır.⁸² Fakat bu kadın yazarların ortaya çıkışı da aslında dönemin önemli din adamı veya varlıklı, yaşadıkları bölgede nüfuz sahibi ailelerine mensup entelektüel babalarının ya da hayat arkadaşlarının desteğini alarak gerçekleşmiştir. Çünkü o günkü şartlarda da kadının eğitim fırsatlarından yararlanabilmesi büyük ölçüde içinde bulunduğu toplumsal sınıf ve ekonomik durumuyla yakından ilgilidir.

Ülkemize baktığımızda ise bu kırılma 19.yüzyıla denk gelmektedir. Edebiyat tarihimizin ilk kadın roman yazarı Fatma Aliye (1862-1936)’dir. O ve kız kardeşi Emine Semiye Hanım (1864-1944) da tıpkı bahsi geçen kadın yazarlar gibi devlet yönetiminde söz sahibi babalarının sayesinde nitelikli eğitim alma şansını

---

⁸¹ Sibel Irzık ve Jale Parla (der.), (2011), *Kadınlar Dile Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.67.

⁸² Mina Urgan, (2004), *İngiliz Edebiyat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul.

yakalamışlardır. Dönemin ünlü İslam hukukçusu aynı zamanda Mecelleyi hazırlayan devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları olan bu iki kadın yazar, ağabeyleri Ali Sedat Bey'e evlerinde özel ders veren hocaları takip ederek kendilerini oldukça geliştirmişlerdir. Eşi Kolağası Faik Bey tarafından yasaklandığı için on yıl boyunca kitaplarını gizlice okumak zorunda kalan Fatma Aliye'nin yazarlığa başlama süreci ise kolay olmamıştır. Kocasının izniyle yaptığı çeviriler ve kadın hareketinin en önemli ürünü olan *Kadınlara Mahsus Gazete*'de kaleme aldığı yazılar dönemin ünlü erkek yazarlarından Ahmet Mithat Efendi'nin dikkatini çekmiş, Ahmet Mithat Efendi onu manevi kızı addetmiştir. Ahmet Mithat Efendi desteği ile ona yardımcı olmuşsa da Fatma Aliye'nin yazarlık macerası onun çizdiği çerçevede şekillenmiştir. Ahmet Mithat Efendi şiiri, aşk ve duygularla ilişkilendirdiğinden; felsefeyi ve tarihi zaten kadınlara uygun bulmadığından Fatma Aliye'yi ve yazdıklarını sürekli kontrol altında tutup, sansürlemiştir. Fatma Aliye, kadın yazar olarak Ahmet Mithat Efendi için ne kadar özel olsa da *sadece "kadınısı" davranmadığı zamanlarda akıllı, bilgili ve saygıdeğer* olabilmıştır.⁸³ Fatma Aliye hem kendisini hem kadınları kuşatan kişilerin ve geleneklerin etkisinden çıkıp özgürleşmeye başlayınca, kadınlarla ilgili düşüncelerini daha özgürce yansıttığı kadın kahramanların romanlarını yazabilmiştir.

Kız kardeşi Emine Semiye Hanım da tıpkı ablası gibi ilk eğitimini evde tamamlamış ve yazarlığa heveslenmiştir. Ayrıca ablasına nazaran daha şanslıdır ve Avrupa'da eğitim gören ilk Türk kadınlarından biri olmuştur. Yaşamı boyunca ülkesinin ve dünyanın farklı yerlerinde öğretmen olarak çalışmıştır. Fatma Aliye

---

⁸³ Nükhet Esen, (1994), "Yasaklara Rağmen Kadın Yazar Olmak: Ahmet Mithat-Fatma Aliye İlişkisi", *Toplumsal Tarih*, s. 37.

biraz daha babalarının izinden giderek İslami bir kadın imgesi yaratma çizgisinde yazılar yazmıştır. Çünkü Fatma Aliye İslam'ın kadına değer verdiğini kabul etmiş ve dinen verilen hakların unutulması yüzünden kadınların toplumca ezildiğini savunmuştur. Fatma Aliye özellikle *şer'i hukuku unutmuş olduklarını söyleyerek, kadınların haklarının gasp edilmiş olmasını cahilliğe yani İslamiyet'te kadın hukukunun bilinmemesine* bağlamıştır.⁸⁴ Emine Semiye ise ablasının aksine politik olarak daha faaldir ve kadınların özgürleşebilmesi için ataerkil sistemin etkisinden uzak, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olabilecekleri yeni bir eğitim sisteminin peşinde koşmuştur.

Milli Mücadele döneminde Halide Edip Adivar gibi mitinglerde ateşli konuşmalar yapacak kadar siyasetin içinde aktif rol alan bir başka kadın yazar, Şükufe Nihal 1909 yılının Eylül ayında *Mehasin* dergisinde “İnas Mektepleri Hakkında” adıyla bir makale yayımlamıştır. Bu makalede erkeklerden, eğitim hakkı elde etmeleri için kadınlara destek olmalarını istemiştir. Emine Semiye Hanım da yine 1909 yılının Eylül ayında *İnkılap* gazetesinde “Terakkiyat-ı Nisvanıyeyi Kimden Bekleyelim?” makalesinde bu süreçte erkeklerden destek beklenmemesi gerektiğini ve kadınların terakkisinin yine kadınlar tarafından gerçekleşeceğini belirten ve daha cesur feminist söylemler içeren bir yazı yazmıştır. Ona göre *kadınlığın geleceği ve Türk kadınının medeni dünyaya yakışacak şekilde yetişmesi için bizzat kadınlar düşünmeli, gayret etmelidir.*⁸⁵ Bu sebeple kadınların eğitim sürecine dâhil edilmesinin başkalarına gösteriş yapmak için dil öğrenip piyano

---

⁸⁴ Firdevs Canbaz, (2007), *Çok Eşlilik Taaddüd-i Zevcat Fatma Aliye- Mahmud Esad*, Hece Yayınları, Ankara, s. 25.

⁸⁵ Hülya Argunşah, (2011), *Bir Cumhuriyet Kadını Şükufe Nihal*, Timaş Yayınları, İstanbul, s.33. (Şefika Kurnaz'ın “Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını” (1839-1923) adlı raporundan alıntılanmıştır.)

çalmakla, resim yapmakla, Avrupalılar gibi giyinip konuşmakla modernleşme adı altında gerçekleşemeyeceğini; kadının fenni ilimlerde bizzat yer alarak, kendi değerlerini ve özünü kaybetmeden kendi çabası ile modernleşip özgürleşebileceğini savunmuştur. Her iki kardeş de kadınların öncelikle insan olarak kabul edilmeleri, değer görmeleri, özgürleşmeleri, eğitim hakkından faydalanabilmeleri ve sosyal hayattaki konumlarının yükseltilmesi için mücadele etmişlerdir. Fakat izledikleri yollar bazen farklılaşmıştır.⁸⁶ Öğretmenlik görevi sebebi ile farklı iller ve ülkeler gezen Emine Semiye, Selanik'te arkadaşları Seniye Hanım ve Necla Neyyal Birsen ile İttihat ve Terakki'nin Kadınlar Cemiyetini kurmuştur.⁸⁷ Gerek yazdığı romanlar gerek siyasete aktif katılımı ile her zaman ateşli bir kadın hakları savunucusu olmuştur.

Öne çıkan kadın yazarımızdan bir diğeri ise Nezihe Muhiddin'dir. Kendisi de öğretmen olan Nezihe Muhiddin, kadınların özgürleşerek erkeklerle eşit haklara sahip olabilmesi ve seçme seçilme hakkı için mücadele etmiş ve kadınların “sesi” olmuştur. Kadınlar Halk Fırkası (1923-1935)⁸⁸ gibi ciddi bir oluşumun başını çeken, sonrasında gösterdiği onca çaba yokmuş gibi üstüne sünger çekilerek “sessizleştirilen” Nezihe Muhiddin, bir akıl hastanesinde ölene kadar yazmaktan vazgeçmeyerek aslında kendi hayatıyla güçlü bir kadın örneği yaratmıştır.⁸⁹ Yaprak

---

⁸⁶ Şahika Karaca, (2013), “Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, *International Journal of Social Science*, Volume 6, Issue 2, P. 1481-1499.

⁸⁷ Şefika Kurnaz, (2007), “Siyasal Tarihimizin İsimli Kahramanlarından: İttihatçı Seniye Hanım”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol:2/4, 624-630, s. 626.

⁸⁸ Zafer Toprak, (1988), “Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, S.51, 23-35, s. 30.

⁸⁹ Yaprak Zihnioğlu, (2013), “Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği”, Metis Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

Zihnioğlu uzun süre üzeri örtölmüş Osmanlı'nın feminist kadın yazarları ile ilgili genel görüşünü Nezihe Muhiddin aracılığıyla şöyle anlatmıştır:

“II. Meşrutiyet döneminde öne çıkan Osmanlı-Türk kadın hakları savunucusu Nezihe Muhiddin'in yaşam boyunca benimsediği ve “kendi mefkûrem” diye adlandırdığı kadınlık mefkûresi, bugünün terimleriyle konuştuğumuzda kadınların kurtuluş inancı, yani feminizmdir. Muhiddin'in düşüncesinde kadınlığın kurtuluşu öncelikle kadınların insan addedilmesi, sivil yaşama katılabilmeleri, toplumun üyeleri olarak kamu alanında yer almaları, toplumsal konumlarının yükselmesi; erkeklerle eşit düzeyde yurttaş ve toplumsal rolleri üstlenebilen, rasyonel, akıl yürüten modern insanlar haline gelmeleri isteği ve inancı demektir.”⁹⁰

Kendileri de öğretmen olan edebiyatımızın bu kadın öncüleri romanlarında her zaman meslek sahibi veya hayatta kalabilmek için bir becerisi olan kadınlara yer vermişlerdir. Kendini boş işlerle oyalamayan, üretici kadınları destekleyerek okur kadınları da mücadele etmeleri için teşvik etmişlerdir. Bu yazarlarımızdan özellikle Fatma Aliye kadının üretici konuma geçerken yapabileceği işleri de sıralamıştır. Onun önerisi yine kadınlığın uzantısı niteliğindeki işler olmuştur. Bu da geçiş dönemi olması nedeniyle kamusal alana henüz kadının birdenbire çıkmasının getirdiği endişelerden kaynaklanmıştır.

“Bilindiği üzere kadın bedeni ataerkil sistem içerisinde fitne çıkarıcı bir nesne olarak değerlendirilmektedir. Sistemin işleyişini sekteye uğratmamak için kadın bedeni denetim altında tutulmaya çalışılır. Bu sebeple kadınların kamusal alana çıkışı da kontrollü olarak gerçekleştirilmiş ve öncelikle hemşirelik, terziilik, öğretmenlik gibi

---

⁹⁰ Yaprak Zihnioğlu, (2009), “Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği”, *Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi*, 21.02.2009, s.2.

kadınlığın ev içi alandan kamusal alana uzantısı niteliğindeki meslekler uygun görülmüştür.”⁹¹

Aslında öğretmenliği profesyonel bir meslek olarak ele alan kadın yazarlar, kadınlara varoluşsal mücadelelerini sürdürmeleri için yol göstermişlerdir ve öğretmen kimliği ile “güçlü kadın kimliği” yaratmaya çalışmışlardır. Çünkü onlara göre meslek sahibi olmak kadınlara ekonomik özgürlükle birlikte hayatları üzerinde söz sahibi olabilme özgürlüğünü de getirecektir. Bahsedilen romanların yanı sıra dönemin kadın dergilerinde de sık sık kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkı elde etmeleriyle özgürleşecekleri sürekli vurgulanmıştır. Hatta ilköğretimin tüm Anadolu’yu kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasının kadınlar için hem eğitim hem de iş olanağı sağlayacağı dile getirilmiştir. Böylece bir yandan öğretmenliğin ve okulların önemi ön plana çıkarılırken öte yandan kadınlara öğretmenlik mesleğinin önemi işaret edilmiş ve bu meslek kadınlar için ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmıştır. Mükerrerrem Belkıs’ın 16 Teşrin-i Evvel 1329 tarihli “Mekteplerde İnkılap Fikri; Mektebli Hemşirelerime” adlı yazısında kadınlara, öğretmenliğin niçin önemli olduğu şöyle anlatılmıştır:

“Hürriyete âşık olunuz. Bugün dünyada insanlar için hürriyet kadar lüzumlu gıda yoktur. Şimdiye kadar biz kızlar, bir takım vahi (boş, faydasız) şeylerle meşgul olurduk. İşte bize asıl bir meşgale: Hürriyet. Onu sevelim. İnsan oluncaya kadar yalnız onun için can verelim. Yalnız hürriyete âşık olunuz. İşte bu aşk, bizi insanca yaşamaya muvaffak eder... Bu hususta muallime hanımlara da tevcih-i hitap ediyorum. Kız fikir ordusunu onlar vücud getirecekler; onlar teşkil edecekler. Her şey muallimlere muhavveldir.(aktarılmıştır). Eğer onları iyi idare ederlerse, iyi şeylere nail oluruz. Genç hemşirelerimize hürriyet

---

⁹¹ Şahika Karaca, (2011), “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31, s.105.

fikirlerini telkin etmelilerdir. Korkmayalım. Bu mesele namus, hissiyat ve hayatımız meselesidir. Miskin, korkak muallimler, artık istemeyiz. Cevval, hürriyete aşık, mütefekkir muallimler istiyoruz. Eğer mektepliler, alem-i nisvanın istediği gibi, alem-i nisvanı esaretten kurtaracak bir halde yetişmezlerse en büyük mesuliyet muallimelerde olacaktır.”⁹²

Cumhuriyet’in ilanına kadar olan süreçte kadınların çalışma isteği kamusal alanda kendilerine yer açarak özgür kimliklerini kurma çabalarından kaynaklanır. Böylece ataerkil sistem içerisinde edilgen bir kimliğe sahip olan kadının üzerinde, erkeğin hâkimiyeti biraz daha azalmış olacaktır. Nitekim dönem içerisinde kadın yazarların zaman zaman bu konuda fikir belirttikleri görülmektedir. Fatma Aliye Hanım kadınlara verdiği konferanslarından birinde bu konudaki fikirlerini şöyle dile getirmiştir:

“Bazı zevçlerin zevcelerine adem-i sadakatle gözyaşı döktürmeleri, hırpalamaları hep onları sevmediklerinden değildir. Kadının temin-i maişet için bir medarı, ekmek kazanacak bir sanatı olmadığından kendisini terk edemeyeceğini bildiği içindir.”⁹³

Emine Semiye Hanım da kadınların eğitim yoluyla donanımlarını arttırarak ekonomik özgürlüklerini elde edebileceklerini ve böylece bireyselleşerek toplumda kendilerine yer edinebileceklerini savunur. Emine Semiye Hanım’ın fikirlerini Şahika Karaca makalesinde şöyle aktarmıştır:

“Ey nisvan-ı İslam... Ey muhterem hemşirelerim! Çünkü kadınlar erkeklerden keskin olan zekâları sayesinde iyi okurlarsa çok öğrenecekler. Rabbimiz Teala’nın verdiği ve peygamber efendimiz

⁹² Serpil Çakır, (2011), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınevi, İstanbul, s. 318.

⁹³ Şahika Karaca, (2012), “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Romanında Kadın Öğretmen Kimliği: Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 31-45, s.33.(Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 9/3 Nolu Belge)

hazretlerinin (...) buyurduğu imtiyazlara akılları da erecek. Ticarete, sanata süluk ederek nafakalarını kazanacaklar. Sonra erkeklerin başlarına indirmek istedikleri maddi ve manevi darbelere artık boyun eğmeyecekler!”⁹⁴

Toplumsal hayattan soyutlanarak ev içine hapsedilen kadınların giderek bireyselleşmeye başlayan bu başkaldırıları tabii ki eril otoritenin tepkisini çekmiştir. Erkeğe bağımlı kadın figürünün bireyselleşmesi Cumhuriyet’ in ilanı ile birlikte daha da somut olarak ortaya çıkmıştır. Fakat kendi kimliğini ulus kimliğinin ardına konumlandıran kadınlar toplumsal dönüşüm sürecinde kendilerine uygun görülen öğretmenlik mesleğini daha çok benimsemiş, içselleştirmişlerdir. Bedeni ülke toprağıyla özdeşleştirilen “düşmandan kurtarılmış kadınlardan” ülke topraklarını yeniden inşa etme sürecinde daha aktif roller oynamaları beklenmiştir. Ulusun yeniden inşası aileden başlayacağı ve ailenin en küçük bireyi, annenin kucağından geçeceği için öğretmenlik anneliğin devamında kadınlar adına “biçilmiş kaftandır”. Kadın öğretmenler içinse eğitimini alması en kolay ve hemen çalışmaya başlayabileceği meslek öğretmenliktir. Ayrıca kadının emek gücünün ve kullanımının kontrolü yine ataerkil gücün elindedir. Bu güç çalışmanın kadın açısından özgürleştirici niteliklerini baskılayıp kadını ataerkil sömürüye maruz bırakmaktadır. Kadının uzman mesleklerde yer alması alışılmadık hatta aykırı bir durum olduğundan kadınlara uygun görülen meslekler genellikle daha az prestijli, daha az kazançlı, daha az zahmetli ve daha az gündemde olanlar olmuştur.

“Profesyonel meslekler eril niteliklerle özdeşleştirilir ve tarafsız, mantıksal, faydacı, agresif ve yarışmacı oldukları var sayılır. Böyle bir yapıda kadınlar profesyonel alanlara girmekte güçlük çeker ve daha çok öğretmenlik, hemşirelik gibi yarı profesyonel alanlarda yer alırlar.

---

⁹⁴ A.g.m, s.33.

Meslek kadınları otoriteden yoksun ve aşağı pozisyonlarda bulunurlar ve bu pozisyonlara bağlı olarak alana katılımları ve katkıları da düşüktür. Buna ek olarak varlıkları, yaptıkları her hatanın belirgin biçimde görülmesine yol açacak denli göz önündedir.”⁹⁵

Bu anlamda ataerkil otorite o günün koşullarında çok fazla donanım gerektirmeyen yarı profesyonel bir meslek olarak öğretmenliği kadınlar için uygun görmüştür. Fakat bu çok da beğenilmeyen meslek için eğitim alınması şarttır ve adı geçen kadın yazarlar bu eğitim hakkını ve eşitliğini kazanmak için verdikleri mücadelenin sonuçlarını bu şekilde almışlardır. Çünkü savaş sonrası dönemde zaten eğitilmiş erkek nüfus sayısı çok azdır ve geri kalan eğitimsiz erkeklerdense eğitim almış ya da en azından okuryazar olan kadınların öğretmenlik mesleğine yönlendirilmesi devlet için çok daha makuldür. Bu yüzden erkeklerin kendilerine biçtikleri annelik ve ev hanımlığı rolünden kurtulabilmek için kadınlar yine erkekler tarafından kendilerine “sunulan” öğretmenlik mesleğini icra ederek bu fırsatı değerlendirmişlerdir.

“Eğitimde cinsiyet eşitsizliği aslında kadınlar ve erkekler tarafından derin bir şekilde içselleştirilen cinsiyetçi kültürel beklentiler ve toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabullenilmiş ataerkil normlar ile ilgiliydi. Bu geleneksel normlara sıkı sıkıya bağlı ailelerdeki bu cinsiyete dayalı ayrımcılık kızların, ev kadınlığı ve anne rolünün dışına çıkabilmesi için ihtiyaç duyduğu eğitim fırsatından yararlanabilmesini engelliyordu.”⁹⁶

---

⁹⁵ Gökçe Bayrakçeken Tüzel, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women's Narratives in Turkey*, METU, s. 356.

⁹⁶ Mine Göğüş Tan, (2007), “ Women, Education and Development in Turkey”, in *Education in 'Multicultural' Societies – Turkish and Swedish Perspectives*, eds. Marie Carlon, Annika Rabo and Fatma Gök, Swedish Research Institute in İstanbul, Transactions, Vol. 18 (Stockholm 2007), 107-122, s. 115.

Kadınların tüm bu eşitsizliklere rağmen elde edebilmek için uğraştığı öğretmenlik mesleği ve Darülmüallimat yıllarına ait dersler ve içerikleri ile detaylı bilgi alabildiğimiz en bilinen roman Fatma Aliye'nin *Refet* adlı romanıdır. Bu roman Fatma Aliye'nin karakter seçimi ve anlatmak istediği hayat bağlamında diğer romanlarından ayrılır. Genelde konaklarda yaşayan kadın ve erkeklerin ilişkilerini, sorunlarını yazan Fatma Aliye, bu kez okuyup öğretmen olmak için büyük mücadeleler veren genç bir kız ile yaşlı annesinin zorluklarla dolu hayatını anlatır. Bu roman Fatma Aliye'nin kadının eğitimine verdiği önemi somut bir şekilde göstermesi açısından önemlidir.⁹⁷ Refet, küçük yaşta babasız kalmış, evlere temizliğe giden hasta annesiyle yaşam mücadelesi veren çalışkan bir Darülmüallimat öğrencisidir. Fakirliğinden, patlak kunduralarından, yamalı elbiselerinden asla utanmayan Refet, *hocalarından aferin aldıkça başını daha dik tutup daha da gururlanan* nitelikli ve ağırbaşlı öğretmen adayıdır.⁹⁸ Tüm bu olumsuz şartlar Refet' i yıldırmadığı gibi, başarı için kamçılıyarak onu daha güçlü kılmıştır. Zaten kendisinin güzel olmadığını düşündüğünden insanların dikkatini her daim azmine ve çalışkanlığına çekmek istemiştir. Gerek bu romanda gerek dönemin kadın dergilerinde sürekli olarak *güzellik kavramının önemli olmadığı, asıl önemli olanın eğitilmek, fikren terbiye edilmek olduğu* açıklanmış; *yeni bir değer olarak eğitimin, güzellik kavramının yerini almasına çalışılmıştır.*⁹⁹ Böylece kadınlara, dış görüşleri veya aileleri ile ilgili şartların kendilerini geliştirmeleri için engel olmadığı yansıtılmış ve kadınlar çalışmaya teşvik edilmiştir. Fatma Aliye bilgi ve beceri ile donanımlı olmanın önemini Refet'in gündelikçi olarak çalışan annesini “eski ve

---

⁹⁷ Hülya Bulut, (2008), “Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar’da Gündelik Hayat Ritimleri”, *Evrensel Kültür*, s. 11-15.

⁹⁸ Fatma Aliye (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Refet*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 54.

⁹⁹ Serpil Çakır, (2011), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınevi, İstanbul, s.324.

cahil kadın”; Refet’i ise okuyup, meslek sahibi olmuş kendi ayakları üzerinde durabilen “yeni ve eğitimli” kadın olarak kurgulanmasıyla anlatmıştır. Refet tüm güzellik kavramlarından yoksundur ve bunun da farkındadır. Fakat bu durumu asla bir eksiklik olarak görmediği gibi ağırbaşlı ve disiplinli bir karakter olduğundan hep kıvançla söz etmektedir. Fiziksel güzelliğin koca bulmaktan başka bir işe yaramayacağını ve kendisinin zaten hayatını evlilik kurumu aracılığıyla değil çalışarak kurtarmayı istediğini şöyle anlatır:

“Evet! Keşke ben de güzel olaydım diye hatıra gelmemek mümkün değil! Lakin servet yoksa gayrete iki elimle sarılmak istiyorum. Bir zevç yüzünden, ev bark bulmak için güzelliğim yoksa alınımın teriyle ev bark idare edebilmek servet ve güzelliğe nispet vermek istiyorum. Herkese kendimi sevdirmek, herkes tarafından hürmet görmek yalnız güzellik ile olmayıp çalışmakla, kazanmakla, talim ile tefennün ile de olacağını göstermek istiyorum. Bu sevilmenin, bu rağbet görmenin öyle kaybedebilecek, çalınabilecek bir servet ile ve alem-i nevcivaniye mahsus zeval- pezir güzellik ile olan gibi olmadığını anlatmak istiyorum. Onlar ashabını alınları buruştukça, saçları ağırdıkça, vücut pörsüdükçe terk eden vefasızlardır. Onlar bana rağbet etmemişlerse ben de onlardan müstağniyim! Benim kesp ve istihsaline çalıştığım hasail ve fezailin ise en büyük ve en güzel tezyinatı tefekkürat-ı aliye ile buruşmuş alın ve tahsil-i ilim ve mağrifet uğrunda ağarmış saçlarıdır.”¹⁰⁰

Refet’ in bu yolda tek hedefi devam ettiği Darümuallimat’ı biran evvel başarıyla bitirip çalışmaya başlamak, annesine rahat bir hayat sunmaktır ve nitekim Refet bunu başarır. Okulda kendisinden daha varlıklı kızlar çok daha iyi imkânlarla sahiptir ama Refet en başarılı öğrenci olarak okulundan mezun olup, öğretmenlik yaparak hayat mücadelesine devam eder. Refet üzerinden “başında babası veya

---

¹⁰⁰ Fatma Aliye (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Refet*, Kesit Yayınları, İstanbul, s.63-64.

kocası olmayan” bir kadının eril dünyada var olmak için, özellikle öğretmenlik mesleğinde, dış görünüşü ile kesinlikle dikkat çekmeyen veya kadın kimliğinden sıyrılıp neredeyse erkeksi sayılabilecek kadın öğretmen figürleri bilerek çizilmiştir. Çünkü eril otorite kadının bu ölçülerde kamusal alanda görünür olmasını istemektedir. Refet evlilikten özellikle uzak durmuş ve bağımlılığı reddetmiştir. Ayrıca o, çocukları ve kadınları eğiterek toplumu geliştirmek gibi daha ulvi bir göreve kendisini adanmıştır.

Fatma Aliye'nin *Udi* adlı romanında ise babasını kaybeden, kocasının ihanete uğrayan ve ondan ayrılarak hayat mücadelesine tek başına devam eden Bedia'nın neyse ki bir sanatı, bir mesleği vardır. Bedia bir zamanlar zevk için çaldığı udu ile müzik dersi verip, üretken bir kadın olarak hayatta kalmayı başarır. Böylece kendisine ihanet eden kocasına kadınlık gururunu çiğnetmeden sırt çevirebilmiş ve ayakta kalmayı başarmıştır. Fatma Aliye bu iki karakterle maddi sıkıntı çekmeden yaşayabilmek için kadınlara öğretmenliği işaret etmiştir. Çünkü bu dönemde eğitim hakkı elde edebilen kadınlar meslek hayatına da atılmaya başlamışlardır. Kadınların meslek sahibi olarak kamusal alanlardaki görünürlüğü de kadın yazarlarca desteklenmiştir. Böylece meslek sahibi olan kadın geleceğe daha güvenle bakabilecek ve daha sağlam adımlar atabilecektir. Fakat kadınlara tüm bunları yapabilmeleri için bütün kadınsı özelliklerinden sıyrılmaları ve adeta “erkek gibi” görünen kişiler olarak davranmaları romanlar aracılığıyla tembihlenmiştir.

3.2. CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA KADIN ÖĞRETMENLER

Cumhuriyet Dönemi romanlarına bakıldığında kadın öğretmenler, bir önceki dönemde bahsedilen sorumluluklarına ek olarak, laik eğitimin beraberinde getirdiği

günlük hayattaki yeni toplum kurallarını halka öğreten, yol gösteren kişiler olarak çizilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde yazılan bu romanların hemen hepsinde ataerkilliğin etkileri yine açıkça görülmektedir. Çünkü bu romanlarda da kadınların kamusal alanda meslek sahibi bireyler olarak var olabilmeleri çeşitli şartlara dayandırılmıştır. Profesyonel iş hayatı zaten ataerkindir. Bu hayatı yöneten güç eril gücün kendisidir ve kadına kendi çizdiği sınırlar içinde aktif olma şansı vermektedir. Kadınlardan beklenen ise okulda, evde, aile hayatında, iş yaşamında hep ataerkil otoritenin belirlediği bu sınırların dışına çıkmadan görünür olmalarıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde kadınının eğitim alanında hem öğretmenlik hem annelik konumuyla merkeze alındığı açıktır. Fakat kız çocuklarını erkek çocuklarla aynı müfredatla aynı sınıflara yerleştirmekle, ya da kadın öğretmenlere de tıpkı erkek öğretmenlere olduğu gibi iş imkânı sunmakla bu iki grubun tüm fırsatlardan eşit düzeyde yararlanabildiğini savunmak fazlasıyla iyimser ve cinsiyet körü bir yaklaşımdır. Kadın öğretmenler aktif bir şekilde profesyonel hayata dâhil edilirken onların hane içi pratikleri göz önünde bulundurulmamıştır. Evde bekleyen işlerin yanında uzun çalışma saatleri, kendi çocuklarının bakımı ya da görev yaptıkları mekânlar maalesef dikkate alınmamıştır. Keza kız çocuklarının da evlerinde ev işlerinin yapılmasında, yaşlı aile büyüklerinin veya küçük kardeşlerinin bakımında küçük birer anne figürü oldukları göz ardı edilmiştir. Ayrıca kadınların profesyonel iş hayatına atılmaları erkekler tarafından çoğunlukla desteklenmiş gibi görünse de, kadınların performanslarının düşüklüğü veya dikkatsizlikleri, ihmalleri erkeklerce kıyasıya eleştirilmeye hazır konulardır. Kadınların iş yaşamındaki başarıları, “öncelikli görevleri olan ev işleri ve çocuk bakımını” ne ölçüde aksatmadığına bakılarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda öğretmenlik diğer meslekler

içerisinden çalışma saatleri ve ücret bakımından daha az prestijli bulunarak kadınlara atfedilmiş bir meslektir. Yine de bu döneme hâkim olan Türk Modernleşmesi' nin kadına yaklaşımı Türkiye'de kentli kadının profesyonel alanlara katılımını temellendiren en önemli unsurdur ve bu dönemde izlenen politikalar sayesinde bugün Türkiye'de uzman mesleklerde profesyonel olarak çalışma hayatı olan kadınların oranı diğer alanlarla ve benzer ülkelerle karşılaştırıldığında daha yüksektir.¹⁰¹

Bu dönemde eğitim hakkı bulmuş ve sonrasında öğretmen olmuş kadınlarda görülen öğretmenlik mesleğine adanmışlık hali ve Atatürk'e olan hayranlık bazı hakların bu dönemde onlara tanınması ile açıklanabilir. Kadınlar kazandıkları bu haklara sıkı sıkıya sarılmış ve öğretmenlik mesleği onlar için mesleki idealin yanı sıra hayat biçimi olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde modernleşme adına kız çocuklarının ve kadınların eğitimi devlet politikası haline gelmiş ve onlara yönelik eğitim kurumları açılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise bir önceki dönemde açılmış eğitim kurumlarından yetişmiş eğitilmiş kadınları, kamuda istihdam ederek onları ulus yaratma sürecine dahil etmek devletin resmi politikası haline gelmiştir.¹⁰² Yaşanan tüm bu hızlı gelişim ve değişim süreçlerinin bireylere yansımaları ve onlar üzerindeki etkisi edebiyat dünyasından örneklerle bakılarak görülebilir.

Halide Edip Adivar gerek savaş döneminde gerek savaş sonrasında yaptıkları ile yukarıda adı geçen kadın öğretmen ve yazarlardan çok daha ilgi çeken ve hakkında çok sayıda inceleme yapılmış Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli kadın

---

¹⁰¹ Gökçe Bayrakçı Tüzel, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women's Narratives in Turkey*, METU.

¹⁰² Şahika Karaca, (2012), "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Romanında Kadın Öğretmen Kimliği: Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, s.31-45.

figürlerindendir. Evde milli ve dini kültürü içselleştirerek özel öğretmenlerden ders olarak büyütülen Halide Edip Adıvar, Amerikan Kız Koleji'nin ilk Müslüman Türk öğrencisidir. Aldığı bu iki yönlü eğitim ona mukayeseci bakış açısını kazandırmış, onun her daim kendine güvenmesine, sarsılmaz bir millet sevgisi ile dolmasına yardımcı olmuştur.¹⁰³ Halide Edip Adıvar 1908-1913 yılları arasında öğretmenlik yapmış, ardından İngiltere'ye gitmek zorunda kalmıştır. İngiltere'de bulunduğu zaman diliminde feminizm ve eğitim konuları hakkında yeni yeni ortaya çıkan fikirlerden hayli etkilenmiş ve Türkiye'ye döndüğünde kızların eğitimi ile ilgili pedagojik makaleler yazmaya başlamıştır. Halide Edip Adıvar *kadın öğretmen adaylarının ilmi gelişiminin, genç kızların ahlaki ve zihni gelişiminde önemli izler bırakacağından, öğretmen okullarına önem ve öncelik verilmesi gerektiğini* savunmuştur.¹⁰⁴

Yaşadığı toplumdaki siyasi olaylara duyarlılığıyla da bilinen Adıvar, Milli Mücadele Dönemi'nin en unutulmaz kadın figürlerindendir. Aktif olarak mücadelede yer alan Onbaşı Halide Edip Adıvar, Sultanahmet Meydanı'nda 200.000 kişinin milli mücadele ruhunu *yüreğimizdeki mukaddes heyecan, milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir* yeminiyle ateşlemiş ve akıllarda yer etmiştir.¹⁰⁵ Milliyetçilik vurgusuyla kaleme aldığı *Ateşten Gömlek* adlı eserinde Ayşe'nin, *Vurun Kahpeye* adlı eserinde ise İstanbullu öğretmen Aliye'nin Kurtuluş Savaşı sırasında yaşadıklarını anlatan Halide Edip Adıvar, savaşın ardından genç öğretmen Lale'nin ana karakter olduğu *Tatarcık* adında son derece didaktik bir

---

¹⁰³ Kelime Erdal, (2008), "Halide Edip Adıvar ve Üniversite Meselesi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 15, s. 416.

¹⁰⁴ Seyit Taşer, (2012), "Halide Edip Adıvar'ın Öğretmenlikten İstifası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 152.

¹⁰⁵ İpek Çalışlar, (2011), *Biyografisine Sığmayan Kadın-Halide Edip*, Everest Yayınları, İstanbul, s.73.

roman yazmıştır. Halide Edip Adıvar dönemin siyasetçilerinin çoğu gibi savaşın ardından inkıpların tüm toplum geneline yayılarak yapılması taraftarıdır. Adı geçen romanda olduğu gibi karakterler aracılığı ile *yapılacak tek şeyin halkın basit ve günlük ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, içtimai teşkilat ve içtimai hizmetler olduğunu ve inkıpların halka indirilmesi ve onlara anlatılması gerektiğini* söylemiştir.¹⁰⁶ Romanın ana karakteri Lâle İstanbul'un uzak mahallelerinde birinde yaşayan balıkçı Osman'ın kızıdır ve hayatta kalabilmek için çalışmak zorundadır. Babasını kaybettikten sonra da para kazanmak için öğretmen olarak çalışmaya başlar. Lâle son derece çalışkan, ağırbaşlı, babasız ve kocasız olduğu için de son derece “ciddi” bir karakterdir. Hatta kimi zaman babasının kıyafetlerini üzerine geçirip dolaşacak kadar da erkeksidir. Babasının yadigârı olduğundan mahallelinin “göz bebeğidir”. Mahalle sakinlerince, bisiklet sürmek gibi “*umumi kaideye sığmayan merakları*” olan ve ısrarla yolun tam ortasında yürüyen kişilere “*Burada yolun neresinden yürüyeceğini bilmeyen yayalara yol öğreteceğim. Niçin mektebe, üniversiteye gittim zannediyorsun?*”¹⁰⁷ diyebilecek kadar öğretmenlik mesleğini içselleştirmiştir. Her fırsatta mahalle sakinlerine doğru yürümekten doğru konuşmaya kadar nasıl davranacaklarını öğütleyen bu karakter, romanın sonunda kendisi gibi idealist avukat Recep ile hayatını birleştirir ve toplumu medenileştirme projesine birlikte devam ederler. Bu iki idealist kişiyi sonunda evlilik çatısında birleştiren Halide Edip Adıvar toplumun kalkınması ve medenileşmesinin sadece erkekler ile sağlanamayacağına inanmıştır ve *kadının*

---

¹⁰⁶ Halide Edip Adıvar, (2009), *Tatarcık*, Can Yayınları, İstanbul, s.209.

¹⁰⁷ A.g.e., s.33-35.

*çalışmasını insan olmanın bir şartı olarak görmüştür.*¹⁰⁸ Kadının çalışma hayatında faal olarak yer alabilmesinin de eğitim düzeyi ile yakından ilgili olduğuna inanmıştır ve bu düşüncesini yazdıkları ile desteklemiştir.

Romanlarda kadın öğretmenler üzerinden mesleki adanmışlığı anlatan en güzel örneklerinden bir diğeri ise dönemin ve belki de Türk Edebiyatı'nın en bilinen kadın öğretmen kahramanı olan Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* eserindeki Feride'dir. Reşat Nuri Güntekin genellikle yeni toplumsal düzendeki ilişkiler ve ailelerin hayatları ile ilgili eserler kaleme almıştır. Fakat onu, edebiyat dünyasına çeken yazarın Fatma Aliye ve onun *Udi* adlı eseri olduğunu röportajlarında anlatarak Fatma Aliye'ye hakkını teslim etmiştir. Ud eğitmeni Bedia karakterinden çok etkilenen Reşat Nuri Güntekin, kendi dönemine uygun fakat bahsedilen diğer kadın yazarlardan farklı olarak bir erkeğin gözünden kadın öğretmen karakteri yaratmıştır.

*“Cumhuriyet dönemi erkek yazarları yararcı, modernist bir yaklaşımla kadını başkaları için var olan fedakâr ve tamamlayıcı bir unsur olarak görür. Bu yaklaşım, Tanzimat yazarlarının, kadın ile aileyi eşanlamlı olarak kullanmalarıyla da uyum içinde olduğu gibi, kadınların (Türk) erkeklere sadakatini milli davaya bağlılıkla eşdeğer gören “millici” edebiyatın da bir özelliğidir. Her durumda kadın “ana” ve “sadık eş” olarak kendi başına ve kendisi için bir varlık olarak değil, erkek için bir varlık olarak kurgulanır.”*¹⁰⁹

İyi anne, iyi eş, cefakâr Anadolu kadını, fettan şehirli kadın, kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen ve ideali olan kadın öğretmen gibi dönemin popüler

---

¹⁰⁸ Kelime Erdal, (2008), “Halide Edip Adivar’ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(1): 109-123, s.111.

¹⁰⁹ Fatmagül Berktaş, (2003), *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, s. 157.

kadın kimliklerinden bir kaçını bu romanda görebiliriz. Fakat o dönemin en popüler kimliği Anadolu'ya giderek kendini bir ideale adanmış kadın öğretmen kimliğidir.

“İstanbullu züppe kadınının Anadolu kadınına dönüşümünü arzulayan eril modernleşmenin romanları “yeni kadını”ı köye giden, toplum için çalışan, emeği ile yaşayan kadın olarak tahayyül eder. Hem Batılı tarzda eğitim görmüş, hem Anadolu'nun saf ve temiz kızı olabilmüş ve aynı zamanda kurucu erkeklerin dünyası olan kamusal alanda asexual olmayı bilen kadınlar.”¹¹⁰

Romanda Feride öğretmen her ne kadar çektiği aşk acısını ve vazgeçtiği evliliğini unutmak istediği için İstanbul'daki köşkten ayrılrsa da, zamanla Anadolu'daki çocuklarla sevgisini ve bilgisini paylaşmaya, onları eğiterek ülkesine hizmet etmeye kendisini adar. Başından geçen olaylar kadın okurlara, kadın öğretmenlere ve genç kızlara “ders” niteliğindedir. Yüzünün güzelliği ve gençliği başına dert olan Feride roman boyunca bu konuda dikkatli olması için farklı kişilerce uyarılır. Zaten kamusal alanda bulunduğu zamanlarda giydiği kıyafetlerle her zaman usturupludur hatta çoğu zaman çarşaflıdır.

Romanda Feride üzerinden ülkenin o yıllardaki kadın öğretmene bakış açısı ve beklentileri ile bugünkü durumun arasında değişen hiçbir şey olmadığını da aşikârdır. Aradığı mutluluğu Anadolu'da çocukların arasında bulmaya çalışan öksüz Feride'nin asıl hayat hikâyesini oluşturan ve onu olgunlaştıran tecrübeler Anadolu'da geçirdiği yıllarda yaşadıkları, orada başına gelenlerdir. Feride ilk farkı mezun olduğu Fransız kolejnin imkânlarından tamamen farklı, yoksulluk içinde yerlerde çalıştığında görür. Bugün olduğu gibi, o zaman da öğretmen okullarında

---

¹¹⁰ Serpil Sancar, (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, s.130-131.

anlatılan okullarla, gerçekte olan okullar ve çevre birbiriyle tamamen zıttır. Ülkemizde o dönem de bugün de yaygın olarak görülen ülkeyi sadece İstanbul veya Ankara'dan ibaret sanma hastalığından bu anlamda Feride de mustarıptır. Öte yandan Anadolu halkının hepsi de sanıldığı kadar bilimsel bilgiye aç değildir. Hatta yöre halkının çoğu Feride'nin öğrettiklerinden çok evli veya bekâr olması, feracesi, çarşafı, evlatlığı Munise, erkeklerle diyalogu ve güzelliğiyle daha fazla ilgilenmektedir. Yeni tayin olduğu Bursa'ya ilk geldiği günlerde kaldığı otelin idarecisi Feride'yi uyararak nasihatlerine şöyle devam eder:

“Buranın dedikodusu boldur. Bunu, böylece bilmiş olasin. Benden sana nasihat: Kamil ol, uslu ol. Öyle çarşıda pazarda yüzü açık gezme. İnşallah sana da bir hayırlı kısmet çıkar. Arife hoca vardı. Ceza reisi kendine nikâh etti. Şimdi bir eli yağda bir eli bağda. Darısı senin başına. Ama güzel diye mi? Ne gezer! İffetli diye, ağırbaşlı diye. İmdi dünyada, namustan kıymetli şey yoktur insanlar için.”¹¹¹

Diğer romanlardaki kadın öğretmenlerden farklı olarak *Çalığışu*'nun Feride'si ve *Udi*'nin Bedia'sı kendilerine maddi manevi yardımcı olacak akrabalara sahipken bu imkânı kullanmayıp, çalışmayı seçmiş ve kendi tercihleriyle yollarını çizebilmiş dirayetli karakterlerdir. Aslında her ikisi de başa çıkamadıkları duygusal sorunlarından kaçış yolu olarak öğretmenliğe başvurmuş ve sahip oldukları eğitim ve meslek bu gururlu kadınlar için bir nevi kurtuluş yolu olmuştur. Tek başlarına kaldıkları zaman ayakta durabilmeyi başarmış ve romanın başında birçok şeyi alttan alan Bedia ve çocuksu şımarıklıkları olan Feride yaşadıkları tecrübeler sonucu büyümüş ve daha da güçlenmişlerdir. Meslek sahibi olmak, para kazanabilmek, onları üzen kişilere rest çekebilmek onların özgüvenini daha da pekiştirmiştir.

---

¹¹¹ Reşat Nuri Güntekin, (2014), *Çalığışu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s.186.

“Çalığışu, o akşam Eyüp’e dönerken sevincinden adeta uçuyordu. Bundan sonra, o da artık kendi ekmeğini kendisi kazanan bir insandı. Kimse, artık ona, adına merhamet ve himaye denen büyük hareketi yapmaya cesaret edemeyecekti.”¹¹²

Evlerinden uzaklara gidebilmiş ve ayakları üzerinde durabilmiş bu kadın öğretmen figürleri ile ilgili dikkat çeken diğer nokta ise küçük yaşlarda özsüz veya yetim kalmış, hayatta genelde tek başına mücadele eden kadınlar olmalarıdır. Yine bu öğretmen kadınlar çarpık, yasak veya iffetsizlikle bağdaştırılabilecek en ufak bir ilişki içinde de görülmemektedirler. Öğretmen Bedia iffetin önemini şöyle anlatır:

“Onlar iffetlerinin muhafazası kabil olmayacaksa hayatlarının muhafazasını da istemezler! İffet dâhilinde kazanılmayacak olan altınlara, elmaslara birer tekme vururlar. Onlara bedel kuru ekmeğe kanaat ederler. Açlıktan ölmeye, soğuktan donmaya razı olurlar. Onlar iffetten aldıkları lezzeti, afif kalmakla olan tefahhurlarını hiçbir şeyde bulamayacaklarını bilirler.”¹¹³

Bu sözlerle kadın öğretmenlere ve kadın okurlara usturuflu ve örnek kişiler olmaları tembihlenmektedir. Dahası *Tatarcık*’taki Lâle gibi kimi zaman babasına öykünüp cinsiyetini gölgelemiş yada Refet gibi fiziksel cazibesi olmayan kadın prototipleri çizilmiştir. Çünkü kamusal alanda görünebilmenin yolu neredeyse cinsiyetsiz olmaktan geçmektedir. İffetli olmak kadınsı olmamaktan hatta erkeksi olmaktan geçmektedir. Kadın öğretmenler böyle baştan çıkarıcı özelliklere sahip olmadığı sürece erkeklerin dünyasında yer edinebilmişlerdir.

“Cumhuriyet’ten önce konaklarda verilen dersler zaten devletin kadınları denetleme isteğiyle resmi kurumlara yaygınlaştırılmış ve

---

¹¹² A.g.e, s.173.

¹¹³ Fatma Aliye (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Udi*, Kesit Yayınları, İstanbul, s.85.

*Cumhuriyet döneminde ise kadınların kamusal alandaki görünürlüğü devlet eliyle desteklenmiştir. Fakat kadınlardan kamusal alanda var olabilmesi için ya cinsiyetsiz bir kimliğe ya da kutsal anne kimliğine sahip olması beklenmiştir.*¹¹⁴

Bu denetim en fazla Feride’de görülmektedir. Çünkü bahsi geçen diğer tüm kadın öğretmen figürlerinden fiziksel olarak dikkat çekici güzelliği olan yalnızca Feride’dir ve tüm roman boyunca gezdiği vilayetlerde amirleri, komşuları, arkadaşları tarafından yüzünü, güzelliğini her daim gizlemesi, ulu orta sergilememesi ona tembihlenmektedir.¹¹⁵ Zaten Maarif Nezareti’nin giyim kuşamına ve yaşantısına önem vermeyen öğretmenlere değer vermediği romanda Feride tarafından anlatılmaktadır. Bu söylemlerden hareketle eril otorite tarafından kadın bedeninin denetimi rahatlıkla görülmektedir. Ayrıca roman boyunca Feride bu güzellikle rahat dolaşmasın diye sürekli “başında anası babası, abisi yok bari kocası” olsun diye dikkatli olması ve bir yuva kurması yönünde telkinlerle karşılaşmaktadır.

Yazılan bu kadın öğretmenlerin kılık kıyafetleri üzerinden Cumhuriyet ile birlikte değişen yeni kıyafetlerin nasıl uygun şekilde kullanılacağı da anlatılmış ve özendirilmiştir. Bugün hala geçerliliğini koruyan kılık kıyafet yönetmeliğinde de kadın kamu görevlilerinden dikkat çekecek yüksek topuklu ayakkabılardan, kıyafetlerden, makyajdan, uzun ve boyalı tırnaktan kaçınmaları istenmektedir. Bu nedenle Feride dışında bahsedilen tüm kadın öğretmenler, fiziksel cazibeden yoksun ve dış görünüşünün farkında olup, toplum içinde kendisini azmi, bilgisi ve çalışkanlığıyla var etmeye çalışan bireylerdir. Bu sebeple toplum genelinde kabul görmek için erkeksi kıyafetlerle, asık suratla veya kısa saçlarla dolaşırlar.

---

¹¹⁴ Fatmagül Berktaş, (1998), “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *Yetmiş Beş Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

¹¹⁵ Reşat Nuri Güntekin, (2014), *Çalılıkusu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Bu romanların çoğunda eğitim gerçek hayatta da bir önceki bölümde Sıdika Avar örneğinde görüldüğü gibi hep kentten kırsala, İstanbul'dan Anadolu illerine doğru bir hareketlilikte sürmektedir. Bu durum devletin tüm vatandaşlarına öğretmenler aracılığıyla yeni düzeni tanıtmaya ve kamusal eğitimden faydalanarak merkezileşme çabalarını güçlendirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu “aykırı ve bireysel” kadınlardan da yeni toplum düzenini oradaki insanlara aktarırken kıyafetleri ve davranışlarıyla da örnek olmaları beklenmiştir. Bu da özellikle kadın öğretmenlere Cumhuriyet'in kuruluş döneminde sosyal hayatın düzenlenmesinde ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

*"Milliyetçi hareketler bir yandan kadınları ulusal aktörler; anneler, eğitimciler, işçiler, hatta savaşçılar olarak toplum hayatına daha fazla katılmaya davet ederken öte yandan kültürel olarak kabul edilebilir kadın davranışlarının sınırlarını tayin eder ve kadınları kendi çıkarlarını milliyetçi söylem tarafından belirlenen terimler çerçevesinde ifade etmeye zorlarlar."*¹¹⁶

Bu süreçte kadın öğretmenler ne kadar ön plana çıkarılmış ve desteklenmiş gibi görünseler de erkeklerin çizdikleri sınırlar içinde modernleşme projesine dâhil olmuşlardır. Kadınları bu görevlere seçen, görevlerini, çalışma koşullarını, ücretlerini ve çalışma saatlerini doğrudan belirleyen yine erkekler olmuştur. Kendileri ile ilgili hiçbir konuda görüşleri sorulmayan kadınlar ise bu mesleğe girebilmek ve kendilerini kabul ettirebilmek için sürekli çalışan ve mücadele eden ama çoğu zaman en ufak hatalarında küçümsenen taraf olmuşlardır. Feride'nin göreve başlamak için resmi işlemlerini başlatmaya gittiği kamu kurumunda istida (dilekçe) ve şahadetname (diploma) arasındaki fark konusunda ufak bir yanlış

---

¹¹⁶ Deniz Kandiyoti, (2013), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, s.169.

anlaşılma olur. Fakat erkek müdür Feride'nin açıklama yapmasına bile izin vermez.

Yanındaki beyle diyalogu şöyle devam eder:

“Görüyorsunuz ya hali. İnsan nasıl çıldırmaz? İstida ile şahadetname arasındaki farktan haberleri yoktur. Sonra muallimlik isterler; daha sonra da maaş az, yer uzak diye kafa tutarlar.

...

Aman Yarabbi, neler söyleniyordu! Benim gibi kadınlar, hocalıktan ziyade, sanata heves etmeliymişler. Beyefendinin buyurdukları gibi, istida ile şahadetname arasındaki farkı henüz anlamamış olduğuma göre hocalıkta muvaffak olacağım esasen şüpheliymiş. Fakat çalışırsam, mesela iyi bir terzi olur, hayatımı kazanırmışım.”¹¹⁷

Eğitimleri süresince bahsedilen tüm bu aşamalardan ve geçilen engellerden sonra öğretmen olmayı başarabilen kadın öğretmenlerin diğer mücadelesi eril alanın çok daha uzun süredir hüküm sürdüğü profesyonel meslek hayatıdır. Bu alanda kız öğrencilerle erkek öğrencilerin; kadın öğretmenlerle erkek öğretmenlerin asla benzer yaşantılardan gelmedikleri ama aynı ataerkil kodlarla yetiştirildikleri göz önünde bulundurulursa eşit bir eğitim ve çalışma ortamına sahip olmadıkları açıkça görülebilir. Fakat kötü olan şudur ki bu süreçleri deneyimlemiş olan kadın öğretmenler eğitimlerini tamamlayıp iş yaşamına atılsalar bile ataerkilliğin ağından tam olarak kurtulamamış, kız ve erkek çocuklar için gerekli rol model olmayı her zaman başaramamışlardır. Çünkü kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlik, sınıf ve ırk gibi yaşam olanaklarını doğrudan etkileyen toplumun her noktasına yayılmış genel bir eşitsizliktir. Bu eşitsizlik, Türkiye’de bütün kadınların eğitime erkeklerle eşit olarak katılımını engellemekle kalmayıp, eğitim hayatları boyunca da okul yaşantılarıyla pekiştirmektedir. Okullar eşitsizliğin normalleştirilmesinde en önemli

---

¹¹⁷ Reşat Nuri Güntekin, (2014), *Çalığışu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 162-163.

rolü oynamakta, öğrencilerin toplumdaki eşitsizliğe dayanan güç ilişkilerini içselleştirmesine sebep olmaktadır. Toplumun her kesiminde olduğu gibi kamusal eğitim sürecinde de fırsat eşitliği ilkesinden kadınların erkekler kadar faydalanamadığı ortadadır. Kadınların bir yandan çocuk, yaşlı, erkek bakımı ve ev işi alanındaki “özel” alanda kendisine yüklenmiş görevleri yerine getirirken diğer yandan iş hayatındaki mücadeleciler ortamda tutunmaları hayli zor olmuştur.

“Bir yandan okulun yarışmacı etiği, öte yandan toplumun kendilerine dayattığı geleneksel cinsiyetçi değerler; bir yandan okulda farklı idealler oluşturmayı ve bunlara erişmeyi güdüleyecek modellerin kıtlığı, öte yandan var olan modellerin gelenekselden ayrılmaya yer bırakmayan yetersizlikleri kadınların mücadele güçlerini olumsuz etkilemektedir.”¹¹⁸

Kimi zaman kendileri kimi zaman da yarattıkları kadın figürler sessizleştirilmişse de kadınların “tarihe yazılmak” konusunda ne kadar dışlansalar da, ister muhalif ister rejim yanlısı olsun tarih yapımına katılmış “tarihsel özneler” olduklarını biliyoruz.¹¹⁹

---

¹¹⁸ Mine Göğüş Tan, (2002), “Okullar Eşitsizliği Normalleştiriyor”, Prof. Dr. Mine Tan’ın (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi) TÜSİAD için hazırladığı “Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği” başlıklı raporundan.

¹¹⁹ Fatmagül Berktaş, (1998), “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *Yetmiş Beş Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.11.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN ÖĞRETMEN KİMLİĞİ

4.1. CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN ÖĞRETMENLERİNİN MİSYONU

Milli Mücadele koşullarının ortadan kalkması ile yeni devlet toplumsal hayatta çok yönlü bir yenileşme ve modernleşme çalışması içine girmiştir. Kamusal eğitim süreci de bu modernleşme projesi içinde kadınların en yoğun olarak dâhil edildiği alanlardandır. İmparatorluğun yaşadığı felaketlerin esas nedenlerinden biri eğitimin zamana ve ihtiyaca cevap vermemesi olduğundan başta ilköğretim okulları olmak üzere Millet Mektepleri ve Halkevleri ile eğitim tüm Anadolu'yu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılmıştır. Çünkü *mektepler, bir milletin ümid-i ikbali, şems-i istikbalidir.*¹²⁰ Ulus, vatansever annelerin yetiştirdiği çocuklarla yükseleceğinden kadınların da aktif olarak bu sürece dâhil olması gerekmiştir.

Cumhuriyet'in resmi ideolojisi kadınların meslek sahibi olup ev dışında çalışarak kamusal alanda yer almalarından yanadır. Kemalist aydınların hayalindeki *“iyi yeni kadın” da “ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan” bir varlıktır. Onun en belirgin meziyeti, bu çerçevede de değişmez bir şekilde feragatidir.*¹²¹

Kadına yüklenen bu fedakârlık ve sorumluluk erkekler açısından da yeni bir kimlik bocalamasının nedeni olmuştur. Erkek artık ailenin tek “ekmek getireni” olmadığından, iktidarının sarsılması tehlikesini ile karşılaşmıştır. Bu sebeple erkek

---

¹²⁰ Serpil Çakır, (2011), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınevi, İstanbul, s.321.

¹²¹ Fatmagül Berktaş, (2003), *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, s.16.

kültürü bu dönemde bir yandan kadınların ideolojik ve pratik olarak özgürleşme mücadelesini desteklemiş; diğer yandan da ailevi ve sosyal ilişkilerinde uysal kadını, rol model olarak sunarak egemen toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişmesini önlemeye çalışmıştır. Kadınların değişen sosyal koşullarının eril kimlik üzerinde yarattığı tehdit algısı “ailenin ve toplumun anası” imajı ile önlenmeye çalışılmıştır.

“Ataerkil ideoloji, daha ilk şekillenmeye başladığı andan itibaren, erkeği rasyonellik (akıl/zihin), uygarlık ve kültür ile; buna karşılık kadını irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirir. Kadının madde ve toprakla ilişkilendirilmesi, yabancı egemenliğe karşı mücadele eden milliyetçi hareketlerin çok sık başvurduğu bir sembolizmdir. Yeni ulus-devletin ataerkilliği, kadınlık metaforundan, hem modernleşme amacı açısından hem de milli birlik ve düzenin istikrarının sağlanması açısından simgesel bir öge olarak yararlanır.”¹²²

Bu kültürel yapı içerisinde kadının ev dışında görünebileceği, kamusal alanda “kadınsal niteliklerine” en uygun profesyonel meslek öğretmenliktir. Böylece kadın hem hane içinde hem kamusal alanda vatan için istenen niteliklerde çocuklar yetiştirmeye devam edecektir. Böylece kadınlardan hem neslin devamlılığını hem de toplumsal düzen ve birliği sağlayan unsur olarak faydalanılacaktır. Ayrıca hali hazırda bir önceki dönemde açılan eğitim kurumlarından mezun olmuş ve öğretmenlik yapabilecek kadar bilgiye sahip kadın öğretmenler de bulunmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında öncelikle eğitim ve devamında çalışma hakkı için mücadele eden kadınlar bu projeye canı gönülden inanıp mesleklerine kendilerini adayarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Edindikleri bu sosyal ve politik misyonu hayatlarının her alanına da yerleştirmişlerdir.

---

¹²² A.g.e., s.152-153.

4.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKMIŞ ÖNCÜ KADIN ÖĞRETMENLER

4.2.1. Fatma Refet Angın

Cumhuriyet tarihimizin ilk kadın öğretmeni olarak kabul edilen Refet Angın 18 Mart 1915 yılında Çanakkale'nin Gelibolu ilçesinde dünyaya gelmiştir. Üç kız kardeşin en büyüğü olan Angın'ın babası Emniyet Amiri Hafız Şerif Bey bir Kuva-i Milliye üyesidir. Eski mahalle mekteplerinde verilen eğitimi almak istemeyen Angın'a evde annesi tarafından eğitim verilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle modern okullarda eğitimine devam eden Refet Angın çok küçük yaşlarda öğretmen olmaya karar vermiştir. Bu kararını Atatürk ile karşılaşmasında kendisine açıklamış; ikinci sefer karşılaştıklarında ise bizzat Atatürk'ün teşvikiyle Matematik öğretmeni olmaktan vazgeçip Tarih öğretmeni olmayı seçmiştir. Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinde öğretmenlik yapan Angın, Ankara Deneme Lisesi kurucu müdiresi ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda danışman olarak da görev almıştır. 1980 İhtilali'nin ardından 24 Kasım 1981 tarihinde, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılında kutlanmaya başlanan ilk öğretmenler gününde yılın öğretmeni ödülünü almıştır. 29 Haziran 2006 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi kendisini fahri doktora unvanı ile ödüllendirmiştir. 30 Ocak 2010 tarihinde vefat edene kadar eğitim camiasından hiç ayrı kalmamıştır.¹²³

---

¹²³ Sabiha Kocabıçak, (2005), "100 Yaşın Eşiğinde Bir Eğitimci: Refet Angın'la Bir Sohbetin Öğrettikleri- Öğretmen Herşeyden Önce Rehber Olmalıdır", *Yöret Vakfı, Yöret Postası*, 21.

4.2.2. Nimet Zerrin Tüzün

Nimet Zerrin Tüzün 1917 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Dönemin varlıklı ve saygın ailelerinden birine mensup olan Tüzün'ün ve diğer üç kız kardeşinin ilkokul çağlarından itibaren nitelikli bir eğitim almaları için kendilerine her türlü imkân ailesi tarafından sağlanmıştır. Dönemin önde gelen okullarından İzmir Dame de Sion'de başlayan eğitim hayatına sırasıyla Bursa ve Ankara'da devam etmiştir. Mezun olduğu Kız Teknik Yüksekokulu'nda asistanlık yapmış, Akşam Kız Sanat Okulları ve Gezici Köy Kurslarının mimarlarından olmuştur. Moda öğretmeni olarak başladığı mesleğine Kız Teknik Öğretmen Okulu'nda ve İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde öğretmen olarak devam etmiş, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi Raportörlüğü yapmıştır. 1962'de Kız Teknik Öğretim genel müdürü olmuştur.¹²⁴ 09.06.1964 yılında Cumhurbaşkanı'na ayrılmış olan kontenjandan, senatör olarak Cumhuriyet Senatosuna seçilmiştir.¹²⁵ Böylece Cumhurbaşkanlığı kontenjanından bu senatoya seçilen on beş kişiden biri olan Tüzün, senatonun da ilk kadın üyesi olmuştur. Bu görevi süresince teknik okulların daha kaliteli eğitim vermesi için çalışmalar yapmıştır. Senatodaki süresini doldurunca, görevi süresince eleştirdiği Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'na geçeceği iddiaları çıkınca 10.10.1971 yılında senatodaki görevini tamamlar tamamlamaz emekliye ayrılmıştır. Eşini ve tek oğlunu kaybetmesiyle ömrünün geri kalanını bir yardımcısı ile birlikte, yetiştirdiği öğrencileri ve öğretmen arkadaşlarının oluşturduğu geniş bir çevreyle ilişkilerini hiç koparmadan, ciddi

---

¹²⁴ TBMM Albümü, (2010), "1920-2010", *TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları*, 4.Cilt No.1, Ankara, s. 737.

¹²⁵ Tunca Özgişi, (2012), Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu, *TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları* No: 153, Ankara, s.68.

sağlık sorunlarıyla baş etmeye çalışarak geçirmiştir.¹²⁶ Zerrin Tüzün 10.09.2003 tarihinde vefat etmiştir.

4.2.3. Aliye Temuçin Coşkun

Aliye Temuçin Coşkun 1916 yılında Foça'da doğmuştur. Ankara Kız Meslek Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik ve müdirelik yapmıştır. Demokrat Parti üyesi olarak Meclis'e giren ilk kadın milletvekillerinden birisidir. Ankara Milletvekili olan Temuçin, Meclis'te eğitim ve öğretim konularıyla ile yakından ilgilenmiş ve eğitim sisteminin ana hatları ve prensiplerinin mutlaka belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türk Kadınlar Birliği Başkanlığı da yapan Temuçin, Ömer Faruk Saraç ile birlikte Köy Enstitüsü ve ilköğretim okullarının birleştirilmesi konusunda kanun teklifi vermişlerdir. 21.03.2006 tarihinde vefat edene kadar eğitim camiasından hiç kopmamıştır.¹²⁷

4.3. ROMANLARDAKİ ÖĞRETMENLER & CUMHURİYET'İN ÖĞRETMENLERİ

Cumhuriyet'in ilanını izleyen sürecin ardından toplum geneline yayılması amaçlanan inkılaplar ile modernleşme projesi yeniden başlatılmıştır. Fakat

---

¹²⁶ Mine Tan, (1997), "Çocukluğun Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımı ve Sözlü Tarihte Bir Çocuk", *Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları* No:1,s.41.

¹²⁷ Canan Tatlı, (2008), *Demokrat Parti Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hayatta Kadın Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, s. 174.

modernlikten söz edildiğinde erkeklik değil kadınlık “düzenlenmesi” gereken bir modern “toplumsal sorun” olmuştur.¹²⁸

“Osmanlı’nın geleneksel yapısını terk etmeyi öngören bir modernleşme ve kalkınma ideali içinde köklü kurumsal değişimler gündeme geldiğinde, Cumhuriyet’in yeni kurumlarının işlemlerini sağlayacak, uzmanlık bilgisine ve bu alanlarda hizmet verecek profesyonellere ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyacı giderecek eğitimli işgücü yaratmak için eğitime ve dolaylı ya da doğrudan doğruya meslek alanlarına yönelik bir müdahale olmuştur.”¹²⁹

Kadınlar, yeni kurulan devletin modern kurumlarının inşa sürecine yoğun biçimde dâhil edilmeye çalışılmıştır. Kadınların kamusal alanda gerek öğrenci gerek profesyonel meslek sahibi kadınlar olarak yer almaları için şartlar daha uygun hale getirilmiştir. Her ne kadar kadınlara özellikle meslek seçiminde eşit fırsatlar sunulmuş olsa da gerek ataerkilliğin onları kuşattığı etkiyle gerek o dönem “ülkeye hizmet etme” ideali ile kadınlar genellikle ihtiyaç duyulan mesleklere yönelmişlerdir.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin “tepeden inme” modern mesleklerinin cinsiyet ilişkisinden ve cinsiyete dayalı tek tipleştirilmeden uzak olduğunu söyleyemeyiz. Her ne kadar kadınlar erkeklerin hüküm sürdüğü alanların dışına itilmeseler de; bazı meslekler kadınlar için uygun bulunurken bazıları uygun görülmemiştir. Aslında seçimleri, meslekleri cinsiyete göre tek tipleştirilen ataerkillikle doğrudan ilişkilidir.”¹³⁰

---

¹²⁸ Serpil Sancar, (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, s.314.

¹²⁹ Gökçe Bayrakçeken Tüzel, (2009), “Kemalizm, Profesyonelizm ve Ataerkil Tezahürler”, *Toplum ve Bilim*, S. 114, s. 29.

¹³⁰ Gökçe Bayrakçeken Tüzel, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women’s Narratives in Turkey*, METU, s.211.

Hemen her meslek dalında uzman kadınlar görülmeye başlansa da bu süreçte de kadınların en fazla rağbet ettiği mesleklerin başında yine öğretmenlik gelmiştir. Savaş zamanında erkek mesleği olarak tanımlanan çok sayıda işin altından kalkabilenler de savaş sonunda kadınlar yine öğretmenlik, ebelik, sekreterlik gibi mesleklere girme yönünde daha istekli olmuşlardır. Bu, kadınların eril söylemleri ne kadar içselleştirdiklerinin göstergesidir. Ayrıca bu içselleştirme onları ulusun anneleri ve kız kardeşleri, örnek kadınlar olarak yer edinmeye gönüllü hale getirmiştir.

“Erken modernleşme döneminin siyasal reform süreçlerinde yer almış kadınlar, kurucu erkeklerle eşit konum ve statüde devleti yöneten ve toplumsal fırsatlardan yararlanan vatandaşlar olmak yerine ulusun anaları, geleneğin ve milli kültürün taşıyıcıları olarak ve ancak erkeklerden farklı toplumsal alanlarda kamusallaşma serbestisine sahip olabildiler. “Modern Türk Kadını” kimliği eşit vatandaşlık statüsünden çok Türk milli ve modern kimliğini dünyaya gösteren bir kültür göstergesi ve kültür farklarının sınırlarını temsil eden sembolü olmaya dayandı.”¹³¹

Meslek olarak öğretmenliğin seçilmesinde kadının “doğası” gereği taşıdığı özelliklere ek olarak o döneme hâkim olan idealizm duygusunun da özellikle en eski kamusal meslek olan öğretmenlik mesleğine geçişte etkili olduğunu açıktır.¹³² Harf İnkılabı, Millet Mektepleri’nin açılması, okullaşma oranının artması gibi somut değişiklikler ardı ardına yapılırken, yurdun geri kalmış, sosyal ve ekonomik olarak değiştirilmesi istenen bölgelerine eğitim bu idealist öğretmenlerle götürülerek asıl seferberlik bu şekilde uygulamaya konulmuştur. Tanzimat Dönemi’nden bu yana

---

¹³¹ Sancar, Serpil, (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.112-113.

¹³² Fidan, Fatma, (Tarih bilinmiyor), “Kadın Mesleği Kavramı: Anlamlılığı ve İçeriği”, *Sakarya Üniversitesi, İİBF, Sakarya*.

eğitim yoluyla toplumun, özellikle kadınların bilinçlendirilmesi fikri Cumhuriyet Dönemi'nde de hüküm sürmüştür. Ayrıca eğitimin kurumsal olarak işleyişinde genel sorunlar yıllardır devam etmektedir. TBMM'de öncelikle 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği Yasası) kabul edilmiş ve yeni Türk Devleti'nin eğitim sorunlarını çözme çabasının yanı sıra Tanzimat Fermanı'ndan itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan Mili Eğitim Reformu hayata geçirilmiştir. Modern okulların açılması ile Darülmualimin adı önce Muallim Mektebi sonra Öğretmen Okulu olarak değiştirilerek yeni Türk Devleti'nin gerçekleştirdiği eğitim ve kültür devrimini topluma aktaracak olan öğretmenlerin yetiştirilmeye çalışılması 1940 tarihine kadar bu okullarla devam ettirilmiştir.¹³³ Yeni Cumhuriyet'in inkılapları, yeni düzenlemeler ve değişiklikler okullar ve öğretmenler aracılığıyla çocuklara ve ailelerine ardından ülkeye yayılmıştır. Bu projede de en önemli görev yine kadın öğretmenlere düşmüştür.

“Yanlışıkları düzeltecek ve toplumu daha mutlu bir hayata yönlendirecek öğretmenler ve onların yetiştirdikleri yavrulardır. İnkılap mekteple yapılır. Muallimler bir inkılap yapmak, bir inkılap yaptırmak vazifesiyle mükellefdirler. Muallimler! Biliniz ki, istikbalin en büyük kuvvetini elinizde tutuyorsunuz. Öğretmek, terbiye etmenin gayesi budur: İnsanları daha iyi bir hayata isal etmek, daha iyi yaşatabilecek bir kuvvet vermek, daha ziyade mesud etmek içindir.”¹³⁴

Böylece cephedeki savaş yerini gericilik ve cehalete karşı savaşa bırakmıştır. Bu savaş tüm yurt geneline yayılacağından ilk hedef Anadolu'dur. Çünkü bu bölgelerin geri kalmasının cehaletten ileri geldiği düşünölmektedir. Cumhuriyet

---

¹³³ Ahmet Selçuk Akdemir, (2013), “Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Programlarının Tarihçesi ve Sorunları”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish on Turkic Volume 8/12 Fall 2013*, P.15-28, Ankara, s.17.

¹³⁴ Serpil Çakır, (2011), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınevi, İstanbul, s.319.

Dönemi'ndeki en büyük şans kız öğretmen okullarının mezun sayısının ve niteliklerinin o gün için istenilen düzeye yaklaşmış olmasıdır. Bu dönemde görev yapacak ilk kadın öğretmenlerin tamamı kız öğretmen okullarından ya da yüksekokul mezunlarından oluşmaktadır. Fakat Tanzimat Dönemi'nden bu yana en önemli sorun aslında Anadolu'da memur çalıştırma güçlüğüdür. Özellikle okullardan yeni mezun olmuş kadın öğretmenleri taşrada çalıştırmak uzun yıllardır süre gelen sorunların başında gelmektedir. Bu durum kadın haklarını savunan dönemin gazete ve dergilerinde de bahsedilmiş ve öğretmenlerin Anadolu'ya gitmeme sebepleri yeterince görev aşkıyla dolu olmamalarına bağlanmıştır.¹³⁵

Romanlarda olduğu gibi adı geçen kadın öğretmenler de çok genç yaşta çalışmaya başlamışlardır. Cumhuriyet Dönemi'nin bahsi geçen yeni mezun idealist öğretmenlerinden hiçbiri Anadolu'ya gitmeyi reddetme “şımarıklığında” bulunmadığı gibi vatanın her yerini idealist bir şekilde kucaklayarak karış karış en geri kalmış yerleri bile dolaşmışlardır. *Çalığışu* romanında o dönemler Anadolu'da çalışmaya karşı olan isteksizlik Maarif Müdürlüğü'nde de konuşulmaktadır. Hatta Feride'nin gönüllü olarak ısrarla uzak bir yere tayin istemesi çalışanlarca garip karşılanmıştır.

“Amma yaptın ha!” dedi. Gönlünün rızası ile Anadolu'ya gitmeyi isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Biz muallimlerimizi İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla karayı seçeriz.”¹³⁶

...

“Beyefendi, ben mutlaka bir iş bulmaya mecburum. Kimsenin beğenmediği, en uzak bir köy de olsa, ben güler yüzle kabul edeceğim.”¹³⁷

---

¹³⁵ A.g.e, s.329.

¹³⁶ Reşat Nuri Güntekin, (2014), *Çalığışu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 166.

Tıpkı Feride gibi oldukça genç sayılabilecek yaşlardaki kadın öğretmenlerin İstanbul'dan, İstanbul'daki yaşamlarından feragat edip, Anadolu'nun çeşitli şehir, kasaba ve köylerinde tüm zorluklara göğüs gerip severek görevlerini yerine getirdiklerini anlatan hikâye ve romanlara Cumhuriyet Dönemi'nde sıkça yer verilmiştir.

“Romanlarda ana karakter olarak kadın öğretmenlerin betimlenmesiyle; kadının yeni sosyal rolünün pekiştirilmesi; kadının etkinliğinden yararlanılarak yeni toplumun çağdaş bir yapıda şekillendirilmesi; Anadolu'da kadın eliyle kalkınma hamlesine ivme kazandırılmak istenmesi; kadın tiplerini ile toplumda yer edinmiş her türlü hurafe, batıl inanç ve taassuba karşı çıkılması, toplumun aydınlatılmak istenmesi amaçlanmıştır.”¹³⁸

Bahsedilen romanların içinden okulların fiziksel şartlarını detaylı olarak sadece *Çalığışu*'nda görürüz ve kitapta okulların durumu oldukça kötüdür. Bu kırık dökük yerler aslında eski düzeni temsil etmektedir. Romanda tarih ve mekânlar tam olarak belirtilmese de Reşat Nuri Güntekin'in öğretmen Feride ile bir önceki döneme kıyasla, Cumhuriyet ile gelen yenilikleri, güzellikleri ve değişimleri aktardığı açıktır.

“Taşların arasından minare merdiveni gibi dik bir yoldan inmeye başladık. İlk bakışta Zeyniler bana, hala yer yer dumanları tüten bir yangın harabesi gibi göründü. Köy denince gözümün önüne yeşillikler arasında eski Boğaziçi yalılarındaki güvercinliklere benzeyen sevimli, şen manzaralı kulübeler gelirdi. Hâlbuki bu evler, çökmeye yüz tutmuş simsiyah viranelerdi.”¹³⁹

---

¹³⁷ A.g.e., s. 171.

¹³⁸ Engin Yılmaz, (2007), “Türk Edebiyatında Kadın Öğretmen Tiplerini”, *Sakarya Üniversitesi*, s.1.

¹³⁹ Güntekin, Reşat Nuri, (2014), *Çalığışu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s. 214.

Roman kahramanları kimi zaman hayal kırıklığına uğrasalar da mücadeleden ve ideallerinden vazgeçmeyip sonunda amaçlarına ulaşmışlardır. Tıpkı Feride gibi, Refet Angın, Zerrin Tüzün ve Aliye Temuçin de Anadolu'nun farklı şehirlerinde, kasabalarında severek görev yapmışlardır. Hatta Aliye Temuçin'in Köy Enstitülerinde çeşitli çalışmaları olmuş ve Refet Angın bizzat Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde Yüksek Kısım'da eğitim şefi olarak çalışmıştır.¹⁴⁰ Adı geçen öğretmenler başta olmak üzere hepsi ülkesinin gelişimine katkı da bulunabilmek için potansiyellerini eğitim kurumları ve eğitim öğretim yoluyla kullanmak konusunda istekli davranmışlardır. Örneğin Refet Angın bireysel olarak Anadolu'yu gezmekle yetinmemiş; yetişemediği kişilere de ulaşabilmek için ortak bir komisyonla yurttaşlık ve vatandaşlık derslerinin okullarda nasıl işleneceğine dair pedagojik bilgilerle dolu bir kitap yazmıştır. Milli duygularla hazırlanan bu kitapta yeni düzende aile içi iş bölümü, dayanışma, yardımlaşma gibi konular da ele alınarak bireylerin çok yönlü gelişimi amaçlanmıştır.¹⁴¹ İdealizm duyguları ve toplumu eğiterek ulusu her anlamda modern medeniyetler seviyesine yükseltme isteği bu öğretmenlerde iç içe geçmiştir. İncelenen sözlü tarih çalışmalarında dönemin eğitimli iş sahibi kadınlarının çoğu, şehirde çalışmayı zaten hiç düşünmediklerini dile getirmişlerdir.¹⁴²

Öğretmenlerin diğer bir ortak özelliği ise Atatürk'e olan bağlılıklarıdır. Bu üç kadın öğretmen için şüphesiz ki Atatürk'ün değeri ve anlamı büyüktür. Fakat Atatürk'ün Refet Angın'ın meslek seçimine ve dolayısıyla hayatına etkisi daha da

---

¹⁴⁰ Sabiha Kocabıçak, (2005), "100 Yaşın Eşiğinde Bir Eğitimci: Refet Angın'la Bir Sohbetin Öğrettikleri- Öğretmen Herşeyden Önce Rehber Olmalıdır", *Yöret Vakfı Yöret Postası*, 21.

¹⁴¹ Refet Angın & Meziyet Ataöv, (1967), *Toplum ve Ülkeleri İnceleme Kılavuzu*, MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 9.

¹⁴² Gökçe Bayrakçeken Tüzel, (2009), "Kemalizm, Profesyonelizm ve Ataerkil Tezahürler", *Toplum ve Bilim*, S. 114, s.39-40.

önemlidir. Refet Angın Atatürk'ü ilk defa on iki yaşındayken Gelibolu'da ilkokulunu ziyaret ettiğinde görmüştür. Atatürk kendisine büyüyünce ne olacağını sorduğunda ona öğretmen olacağını söylemiştir. Atatürk'e verdiği bu ilk söz onun hayat gayesi olmuştur. İkinci karşılaşmaları ise Edirne Kız Muallim Mektebi'nde olmuştur. Atatürk kendisine yine çiçek vererek onu karşılayan Angın'ı hatırlamıştır. Verdiği sözü tutup öğretmen okulunda tahsiline devam eden Angın, matematik öğretmeni olmayı planlamaktadır. Fakat Atatürk'ün *herkes matematik öğretmeni olur, sen tarih öğretmeni ol* telkini üzerine Angın ikinci bir söz verir ve bu söz onun meslek hayatının yönünü belirlemiştir.¹⁴³ Refet Angın'ın iş yerindeki odasında ve evinde yapılan röportajlarında mutlaka Atatürk fotoğrafının bulunduğu; gerek Refet Angın'ın gerek Aliye Temuçin'in röportajlarında Atatürk'ten minnetle bahsettikleri görülmüştür. Gökçe Bayrakçeken Tüzel'in yapmış olduğu sözlü tarih çalışmalarında o dönemlerde yaşamış savaşı, Cumhuriyet'in ilanını ve daha önemlisi ardından gelen inkılapları deneyimlemiş kadınların hemen hepsi o günkü koşullarda Kemalist olmamanın anormal olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁴ Bu bağlılık onları hayatları boyunca kendini durmadan geliştirmeye ve çalışmaya yöneltmiştir. Her üç kadın öğretmen de dönemlerinin diğer meslek sahibi kadınları ve romanlarda aktarılan kadın öğretmenler gibi dur durak bilmeden, koşullar ne olursa olsun canla başla çalışmışlardır. Refet Angın emekliye ayrılmasına rağmen bakanlıkta danışmanlık görevine devam etmiştir. Zerrin Tüzün senatodaki görevinden ayrıldıktan sonra teknik öğretim için danışmanlık yapmaya devam etmiş ve Türk Kadınlar Birliği

---

¹⁴³ Firdevs Gümüšoğlu, (2001), *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar*-“Refet Angın: Cumhuriyet'in İlk Kadın Tarih Öğretmenlerinden”, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.120-130.

¹⁴⁴ Gökçe Bayrakçeken Tüzel, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women's Narratives in Turkey*, METU, s.313.

içinde yer almıştır.¹⁴⁵ Aliye Temuçin yurtiçi ve yurtdışında teknik öğretimi geliştirmeye yönelik çeşitli projelerde yer almış, Demokrat Parti hükümetinde 9. dönem Ankara milletvekilliğinden emekli olduktan sonra Türk Kadınlar Birliği'nde yer almıştır. İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nden arkadaşı olan ve sonraki yıllarda Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'nde birlikte görev yaptığı Müjgan Dericioğlu ile Demokrat Gönüllüler adında bir kadın hareket oluşturmayı planlamıştır. Fakat Hüsamettin Cindoruk'un teşviki ile Doğru Yol Partisi Kadın Kolları başkanı seçilerek çalışmalarına devam etmiştir.¹⁴⁶ Aliye Temuçin ile ilgili bir başka farklılık ise VI. Milli Eğitim Şurasında altmış sekiz kişi içinden Kız Teknik Öğretim Komisyonu'na oy çokluğu ile başkan seçilmiş ve bu şuradaki komisyonlar içinde en çok kadın onun başkanlık ettiği komisyonda görev almıştır.¹⁴⁷ Refet Angın ise herhangi bir siyasi partinin çatısı altında, aktif siyasette yer almamıştır. O kendisinin yolunu Atatürk'ün aydınlattığını her daim belirtmiştir. Fakat Zerrin Tüzün ile Aliye Temuçin kadın öğretmenler olarak mecliste yer alabilmeyi ve söz sahibi olabilmeyi başarmışlardır. Fakat meclis tutanaklarını incelediğimizde aldıkları görevler ve yer aldıkları komisyonların hemen hepsi eğitimle sınırlı kalmıştır. Zerrin Tüzün Kız Teknik Okulları, Tekniker Okullarındaki öğrencilerin sorunları, özel eğitim kurumları, ilköğretim müfettişliği ile ilgili kurslar, öğretmenlerin özlük hakları ve maaş sıkıntıları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, İzmir'de kız öğrencilere uygulanan şiddet ve Halide Edip Adıvar'ın büstünün bombalanması ile ilgili konular

---

¹⁴⁵ Türk Kadınlar Birliği, <http://www.turkkadınlarbirligi.org>, Son Ziyaret Tarihi 04.11.2014.

¹⁴⁶ Kız Teknik Öğretmenler Derneği Hakkı Devrim Röportajı (Aliye Temuçin Coşkun ve Müjgan Dericioğlu), <http://m.youtube.com/watch?v=kbUYPnkKq8M>, Son Ziyaret Tarihi 02.10.2014.

¹⁴⁷ Sait Dinç, (Tarih bilinmiyor), "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihinde VI. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları, (18-23 Mart 1957)", Çukurova Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Adana.

hakkında önerge ve demeçler vermiştir.¹⁴⁸ Aliye Temuçin'nin ise Köy Enstitüsü mezunlarının kadroya alınması ve maaşlarının iyileştirilmesi, beden ve ruh sağlığı tehlikede olan çocuklar için gerekli düzenlemeler, üstün yetenekli çocukların tahsilleri için aileleri ile yurtdışına gidebilmeleri ile ilgili kanun (Suna Kan bu kanun kapsamında yurtdışına gönderilmiştir.), senfoni orkestrasının kurulması ile ilgili kanun, dul ve yetimlere aylık bağlanması ve çarşaf ve peçenin men edilmesine dair konular üzerinde imzası vardır.¹⁴⁹ Romanlarda kadın öğretmenler maddi açıdan zorluk içinde bir hayat sürdürmüş ve zor da olsa bir meslek sahibi olmuşlardır. Sadece Feride, kolejde eğitim alabilecek maddi güce sahiptir. Fakat bu üç öğretmen de sosyoekonomik ve kültürel olarak iyi ailelere mensup ailelerin kızlarıdır ve eğitim hayatları her daim aydın babaları tarafından desteklenmiştir. Tıpkı *Tatarcık*'taki Lâle'nin babası Osman Kaptan, *Udi*'deki Bedia'nın babası Nazmi Bey gibi Zerrin Tüzün, Refet Angın ve Aliye Temuçin de babalarının desteği ile hatta kimi zaman bizzat babalarından eğitim alabilmişlerdir. Her ne kadar vatanın kurtuluşu için çocuğun eğitimi bu dönemde annelere yüklenmiş gibi görünse de aslında hem romanlarda hem gerçek hayatta Cumhuriyet Dönemi babaların ve kızlarının kuşağı olmuştur. Babalar kurdukları yeni devleti yetiştirdikleri genç ve aydın fikirli modern kızları üzerinden yükseltmeyi amaçlamışlardır. Kendileri de *Çalılıkusu*'nu başucu kitabı yapmış bu öğretmenlerin mesaisi sadece okullarla sınırlı kalmamıştır. Nasıl ki Lâle mahallenin tüm çocuklarını yıkayıp, saçlarını ve kıyafetlerini elden geçiriyorsa ya da Feride öğrencilerine kıyafet dikiyorsa bu öğretmenlerimiz de öğrencileri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Örneğin

---

¹⁴⁸ <http://www.tbmm.gov.tr>., Son Ziyaret Tarihi 06.11.2014.

¹⁴⁹ Kız Teknik Öğretmenler Derneği Hakkı Devrim Röportajı (Aliye Temuçin Coşkun ve Müjgan Dericioğlu), <http://m.youtube.com/watch?v=kbUYPnkKq8M>, Son Ziyaret Tarihi 02.10.2014.

Zerrin Tüzün dağ tepe demeden genç kızlar ve kadınlar için gezici köy kursları düzenlemiştir. Bu kurslarda çocuk hastalıkları, temizlik, terbiye, sebze ve meyve yetiştirme ve konserve yapımı gibi son derece cinsiyetçi hane pratiklerine dair dersler verilse de toplum genelinde o dönem için faydalı olmuştur. Öyle ki bu kurslar için Tüzün'ün genel müdür olduğu sırada kendi illerinde ve ilçelerinde de kurslar açması için milletvekilleri kapısında sıraya girmişlerdir.¹⁵⁰ Adı geçen bu kadın öğretmenler eğitimi asla okul duvarlarıyla sınırlı tutmayarak toplumsal eğitimi kurumlar aracılığıyla sosyal hayatta kalıcı hale getirmişlerdir. Bunları da davranışları, kıyafetleri ve Türkçe'ye hakimiyetleri ile yapmaya çalışmışlardır. Refet Angın kendisi ile yapılan sözlü tarih çalışmasında Kız Enstitüsü Müdüresi iken köyleri gezdiğinde, halkla bir araya geldiğinde onlara kadınların laik ve uygar yetişmesi gerektiğini özellikle vurguladığını anlatmıştır. Ayrıca bu enstitülerin bir sosyal reform aracı olduğunu da savunmuştur. Çünkü bu okulların kızlara kılık kıyafet, sofrası ve salon adabı ile ilgili bilgiler vererek adeta bir sosyal bilgiler okulu olduğunu söylemişlerdir.¹⁵¹ Toplumu bilinçlendirmek gerek romanlardaki öğretmenlerin gerek adı geçen öğretmenlerin içine işlemiştir. Meslekleriyle kurdukları bağlar o kadar kuvvetlidir ki evlilik ve çocuk gibi kadınların her daim “önceliği” olarak görülen konular onlar için işlerinden sonra gelmiştir. Roman kahramanlarından *Tatarcık*'teki Lâle evlenmeyi aklına bile getirmez. Çünkü onun bu hayatta evlilikten çok daha mühim işleri vardır.

---

¹⁵⁰ Firdevs Gümüšoğlu (2001), *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar*—“Zerrin Tüzün: Kız Teknik Öğretime Adanan Bir Yaşam”, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.175.

¹⁵¹ Refet Angın, (2010), Milli Kütüphane, FL CD- 2010-335.

“Susun; ben hayatımı Poyraz Köyü’ne hasredeceğim (adayacağım); bu köyü medenileştirmek, bu köye inkılabımızın ruhunu sokmak için evlenmemeye karar verdim.”¹⁵²

Kamptaki erkeklerden kendisine sohbet için arkadaş seçerken bile tıp fakültesi öğrencisi olan ve mezun olunca memleketi Diyarbakır gibi imkânları kısıtlı olan yerlerde çalışarak *meşakkat ve sefalete karşı mücadele etme* ideali olan Hasan ile çok iyi anlaşır. İlgisini çekmeyi başarıp onu evliliğe ikna edebilen Recep ise bunu bir ideali olmasına borçludur. Bu ortak ideal toplumu modernleştirmektedir.

“Halkın avukatı olacağım. Avukat tutmaya muktedir olmayanların haklarını müdafaa edeceğim. Bütün zamanlarım onlar için. Siz onları modernleştirirken, birer Sungur Balta ve avanesi misali tiplere benzetirken, ben de onlara nerden geldiklerini, köklerini, benliklerini, yaşamak ne demek olduğunu öğreteceğim.”¹⁵³

Tıpkı Lâle gibi hayatını bu modernleşme projesine adayan öğretmenlerimizden Refet Angın da evlenmemiştir. Aliye Temuçin Coşkun evlenmiş fakat kendisi çocuk sahibi olmayıp eşinin bir önceki evliliğinden olan çocuklarına annelik etmiştir. İçlerinden sadece Zerrin Tüzün evlenip bir çocuk sahibi olmuştur. Fakat o da eşini ve oğlunu birbiri ardına kaybetmiştir. Fakat bu kayıplar onu çalışma hayatından ve meslek aşkından uzaklaştırmamış aksine işine ve öğrencilerine daha da tutunarak hayatına devam etmiştir.¹⁵⁴ Cumhuriyet Dönemi’nin öne çıkan diğer öğretmenlerinden önceki bölümlerde değinilen Sıdıka Avar ise eşinden boşandıktan sonra kızını yatılı okula vererek, ülkenin çocukları için başka yatılı okullarda çalışmıştır. Kendisinin de belirttiği gibi *çalışma hayatında*

---

¹⁵² Halide Edip Adıvar, (2009), *Tatarcık*, Can Yayınları, İstanbul, s.248.

¹⁵³ A.g.e., s.249.

¹⁵⁴ Firdevs Gümüšoğlu, (2001), *Cumhuriyet’te İz Bırakanlar-*“Zerrin Tüzün: Kız Teknik Öğretime Adanan Bir Yaşam”, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.179.

*emirlere samimiyetle bağlı kalmış ve ömrünü, gençliğinin bütün heyecanlarını bu ideale sermiştir.*¹⁵⁵

Kadın ğretmenlerin tüm bu idealleri yerine getirirken feragat ettikleri sadece evlilikleri ve çocukları değil kendi cinsiyetleri, kadınlıklarıdır. Romanlarda Feride karakteri dışında, belki de bir erkek tarafından kaleme alındığından, tüm kadın öğretmenler nerdeyse cinsiyetsiz kişiler olarak anlatılmıştır. Fatma Aliye'nin romanlarını yazdığı dönemde kadınların kamusal alanda varlık gösterebilmeleri için kadınsı grnmemeleri gerektiğinden karakterler bu şekilde aktarılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise buna ek olarak milli dava ve milli lk gereği kadınlar sadece "anneler ve kızlar" olarak kurgulanmış ve tüm kadınsı özelliklerinden sıyrılmıştır. Hepsinde okurlara aktarılmak istenen ortak nokta ise kadının dış görünüşü ile değil zekâsı, azmi ve çalışkanlığı ile var olmasının esas olduğudur. *Refet'* in ve *Udi'* nin yazıldığı dönemde kadınlar kamusal eğitim ve çalışma hakkı için yeni yeni bilinçlenmeye başladığından bu dönemde gazetelerde, dergilerde ve kitaplarda güzellik kavramının önemli olmadığı, çalışarak her şeyin başarılabileceği sık sık anlatılmıştır. Bu şekilde önemli olanın zek ve çalışma ile elde edilecek başarılar olduğunun altı çizilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne baktığımızda *millet, büyük lde bir erkek kardeşler birliğiydi. Ulusun erkek oluşu ile vatanın kadın oluşuna sıkı sıkıya bağlı olan bir kavram da namustu.*¹⁵⁶ Değişen hayat koşulları ile birlikte eril modernleşme kadınlardan bir yandan modern ve gelişime açık olmasını isterken; öte yandan manevi değerler açısından özlerinde batılılaşmamalarını ve

---

¹⁵⁵ Sıdık Avar, (2011), *Dağ ieklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara, s.103.

¹⁵⁶ Aışe Gl Altınay, (2011), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İletifim Yayınları, İstanbul, s.131.

milli kadınlık erdemlerini muhafaza etmelerini beklenmiştir. Bu istek kamusal alandaki kadını “cinsiyetsizleştirerek” gerçekleştirilecektir.

“Muhafazakâr modernleşme gözlüğünden bakınca kadınların “cinsel ahlak” açısından yargılanamayacakları bir “aseksüel kamunun” varlığı gerekliydi. Ancak bu koşullarda muhafazakâr ve milliyetçi modernliğin kadın-aile politikaları paralel rotalara girebilmiştir. Muhafazakâr modernleşmenin kabul ettiği “kamusal kadınlık”– çoğu aristokratik gelenekte olduğu gibi kadınları cinsellik sahibi olarak değil – toplumsal gelişime adanmış, cinsiyetsiz bedenler olarak konumlandı.(rıldı.) Toplumsal amaçlar için seferber edilecek sosyal kimlikler inşa edebilme ve erkek odaklı cinsiyet rejimlerinin otoriter siyasal rejimlerle eklemlenme stratejisi olarak bu tarzın başarılı bir örneği de bizim ülkemizdir.”¹⁵⁷

Böylelikle kadın öğretmenler de kadınlıklarından uzaklaştıkça erkekleşmiş ve erkekleştikçe özgürleşmiştir. Evlilik ve aile hayatındaki modaya uygun, munis, şefkatli ev kadını, kamusal alanda ciddi, sert, erkeğe benzeyen, tuttuğunu koparan başarılı meslek sahibi kadınlarına dönüşmüştür. Romanlardan *Refet* ve *Tatarcık*'ta bu erkeksilik çok açıktır. Daha önce de belirtildiği gibi Refet'in güzelliğe dair hiçbir iddiası yoktur. Hatta evlilik ile ilgili düşüncelerini anlatırken *sevilecek kadar güzel olmadığımı biliyorum* demiştir.¹⁵⁸ Yazar bu sebeple roman boyunca Refet' in zekâsına ve azmine dikkat çekmiştir. Halide Edip Adivar da *Tatarcık*'ta öğretmen Lâle'yi tanımlarken şu ifadeleri kullanır:

---

¹⁵⁷ Serpil Sancar, (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, s.315.

¹⁵⁸ Fatma Aliye (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Refet*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 189.

“Evvelâ Lâle, mavi mayosu, çıplak ayaklarıyla çıktı. Kısa sarı saçları karışık, kehribar rengi etsiz bacakları, kolları, yassı karnı ve kalçalarıyla pekâlâ olimpiyat şampiyonu güzel bir oğlan olabilir.”¹⁵⁹

...

“Ciddi kafalı... Hem de kendini yetiştirmiş. Bacak kadar çocukken babası öldü. Kimseden yardım istemedi, kimsenin kapısını çalmadı. Ona rağmen saçlı sakallı adamlara hocalık edecek derece de tahsili var.”¹⁶⁰

Lale erkeksi bir şekilde anlatıldığından mayo ile tasvir edilebilecek hale gelirken, erkekleştirildikçe de zekâsı ile ön plana çıkıp, saygınlığı artmıştır. Fiziksel olarak erkekleştirilen bu kadınlar ayrıca kılık kıyafet olarak da son derece kontrollüdürler. Dikkati dış görünüşlerine çekmeyecek şekilde giyinerek işlerine gidip gelirler. Çünkü *bir muallime benat-ı vatana yalnız malumatını nakledecek değil ahlak ve terbiyesini de sirayet ettirir.*¹⁶¹ Böylece hem kendileri için kamusal alanda iffetli bir imaj çizerken hem de kendi öğretmen kimliklerine uygun şekilde insanlara nasıl giyinmeleri gerektiğini göstererek örnek olmuşlardır.

“Tatarcık ilk defa yepyeni bir kostümle meydana çıktı. Hem de en âlâ şayaktan. Usta terzi elinden çıkmış yumuşak lacivert tayyörün içinde kızın endamı olanca yakışıklılığıyla kendini gösterdi. Ceketin devrik yakası içinden görünen, keten bluzların arasından yükselen genç boyun bir mermer direk gibi dimdikti. Başta ilk defa yana eğilen lacivert fötr bir şapka.”¹⁶²

---

¹⁵⁹ Halide Edip Adivar, (2009), *Tatarcık*, Can Yayınları, İstanbul, s.160.

¹⁶⁰ A.g.e, s.124.

¹⁶¹ Fatma Aliye (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Refet*, Kesit Yayınları, İstanbul, s.132.

¹⁶² Halide Edip Adivar, (2009), *Tatarcık*, Can Yayınları, İstanbul, s.32.

Tanzimat Dönemi'nde kadınların giydikleri Avrupalı kıyafetler ve değiştirdikleri saç modelleri ile “yeni bir sosyal kadın” ortaya çıkmış¹⁶³; Cumhuriyet'in ilanı ile getirilen şapka kanunu ve kılık kıyafetle ilgili yapılan düzenlemelerle kadınların dış görünüşünde yine değişikliğe gidilmiştir. Böylece Cumhuriyet kadını prototipi oluşturulmuştur.

*“Geç Osmanlı devletinin ve Türkiye Cumhuriyeti deneyiminin kadınların içerdeki ve dışarıdaki hayatlarına gösterdiği alakada önemli bir fark vardı: Birincisi dışarıyı, yani kılık-kıyafeti doğrudan düzenleyip başarısız olurken ikincisi bu alanı dolaylı yoldan düzenleyip başarılı oldu.”*¹⁶⁴

Bu değişiklikleri ilk defa uygulayan ise yine kadın öğretmenler olmuştur. Öğretmenler gittikleri yerlere hem bilgileri, hem görgüleri hem de kılık kıyafetleri ile yenilik getirerek örnek olmuşlardır. Pakize Türkoğlu ilkokul öğretmenini şöyle hatırlamaktadır:

*“Zeynep Hanım şık, modern giyimi, esmer ama aydınlık yüzü, modern saç kesimi ve meslekteki başarısı ile güçlü bir kadın öğretmen olarak hala belleğimdeki resimlerden biridir. Başörtüsüz ve modern giyimli bir kadın olarak ilk kez onu görmüştüm. Günümüzde, Cumhuriyet'in ilk öğretmenleri, diye saygıyla söz ettikleri kadın öğretmenlerin heykeli gibi anımsıyorum onu.”*¹⁶⁵

Bu dönemde kadın öğretmenler için özellikle tayyör ve şapka bir üniforma halini almıştır. Refet Angın, Zerrin Tüzün ve Aliye Temuçin fotoğraflarında ve röportajlarında hep tayyörlerin içinde görülmektedirler. Bu tayyörlerin etekleri

---

¹⁶³ Hülya Bulut, (2008), “Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar'da Gündelik Hayat Ritimleri”, *Evrensel Kültür*, s. 13.

¹⁶⁴ Elif Ekin Akşit, (2006), “Ankara'nın Kılıkları: Boydan Boya Bir karşı Koyma,” *Sanki Viran Ankara*, Funda Şenol Cantek (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 149-173, s. 155.

¹⁶⁵ Pakize Türkoğlu, (2013), *Kızlar da Yanmaz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.264-265.

hemen hepsinin diz kapaklarını geçecek boyda olmakla birlikte renkleri ise hep koyu tonlardadır. İçlerine açık renklerde giydikleri gömleklerini sade iğneler veya sade broşlarla tamamlamışlardır. Saçları gösterişli şekilde taranmamakla beraber genellikle kısa kesilmiş veya topuz yapılmıştır ama hep derli topludur. Mine Göğüş Tan'ın Cumhuriyet Dönemi'nde çocukluklarını geçirmiş kişilerle yapılan sözlü tarih çalışmalarını aktardığı kitabında da ister köyde ister şehirde, gerek devlet okulunda gerek kolejlerde eğitimine devam etmiş olsun hemen hemen hepsinin anılarından akıllarında kalan çok güzel giyinmiş öğretmenleri ve düzenli yapılan saç kontrolleridir. Bu düzenli kontrollerle kızların saçlarının da erkeklerinki gibi kısa kestirildiği hepsinin hatırasında canlıdır. Yine aynı kitaptaki fotoğraflarda gerek kız öğrenciler gerek kadın öğretmenlerin saçlarının kısa, kıyafetlerinin sade olduğu göze çarpmaktadır.¹⁶⁶ Onlardan beklenen her zaman temiz, şık ve bakımlı olmalarıdır ama bunu yaparken hiçbir zaman kadınsı görünmemeleridir. Sebiha Kocabıçak, ilk defa ilkokul öğretmeninde gördüğü beyaz sedefli ojeyi o günlerde 90 yaşında olan Refet Angın'ın tırnaklarında gördüğündeki duygularını şaşkınlıkla karışık hayranlık olarak tanımlamıştır. Öğretmenler içselleştirdikleri bu gibi alışkanlıklarını hayatlarının sonuna kadar sürdürmüşlerdir.¹⁶⁷

Kılık kıyafet ile ilgili dikkat çekici bir başka örnek ise Türkiye'nin ilk beden eğitimi öğretmenlerinden Naciye Aküren ve Pakize Gökay'dır. Öğretmenlik o dönemlerde kadınlar için kabul gören bir meslek olsa da beden eğitimi öğretmenliği kadınlar için pek uygun görülen bir dal değildir. Fakat bu iki öğretmen bu alanı

---

¹⁶⁶ Mine Göğüş Tan, (2007), *Cumhuriyet'te Çocuktular*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

¹⁶⁷ Sabiha Kocabıçak, (2005), "100 Yaşın Eşiğinde Bir Eğitimci: Refet Angın'la Bir Sohbetin Öğrettikleri- Öğretmen Herşeyden Önce Rehber Olmalıdır", *Yöret Vakfı Yöret Postası*, s. 21.

seçerek dönemlerine göre cesur davranmışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında o zamana kadar es geçilen özellikle kızlar için zaten uygun görülmeyen beden eğitimi dersi için öncü denilebilecek bu kadın öğretmenlerden Naciye Aküren Bursa'da ve Pakize Gökay ise İzmir'de çalışmışlardır. Pakize Gökay bütün öğretmenlerin ellerinde çantalar ve üstlerinde paltolarla beden eğitimi dersi işlemesine son vermiştir. O güne kadar bahçede bile işlenmemiş bu dersi ilk defa bahçeye taşımıştır. Hatta okulun etrafında bulunan insanlar da dersleri dışardan izlemeye başlamışlardır.¹⁶⁸ Ayrıca resmi törenlerde ilk defa şortlarını giyerek görev almışlardır ki bugün bile şort giyen kadın beden eğitimi öğretmeni görmek hayli güçtür.

Öte yandan batıdaki şehirlerde kadın öğretmenler bu şekilde giyinebilirken aynı dönemlerde yurdun doğusunda Sıdika Avar'ın anlattığı anılarında kadın öğretmenlerin sosyal yaşamı ve kılık kıyafetleri için çok farklı denetim mekanizmaları işlemiştir. Bekâr bir kadın öğretmenin kendisi gibi bekâr bir delikanlı ile caddede dolaşması üzerine yöre halkından bir genç, Avar'ı *hocanın üstünü başını paralayacaklar* diye ikaz etmiştir. Sonrasında dediklerini yapmışlar ve kadın öğretmeni köy meydanında dövmüşlerdir. Bunun üzerine müfettişlerce soruşturma açılmış ve öğretmen başka bir vilayete nakledilmiştir. Bunun üzerine hâkim beyin Avar'a gönderdiği not şu şekilde olmuştur:

*“Kloş ipek etekleri uçuşarak iç çamaşırları görünen Hanım'ın istasyon caddesinden bisiklete inişi tahrik edicidir. Vursalar, katilin cezası dahi hafifler. Hem bir hocaya yakışmaz.”*¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Firdevs Gümüşoğlu, (2001), *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.153-158.

¹⁶⁹ Sıdika Avar, (2011), *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 116.

Kadın öğretmeninin uygun kıyafet kodlarına göre giyinmemiş olması ona karşı uygulanan şiddeti meşrulaştırmak için yeterli olmuştur. Bugün hala yürürlükte olan kılık kıyafet yönetmeliğinde benzer denetimler devam etmektedir.

Karşılaştıkları tüm zorluklara rağmen bunlardan asla şikâyet etmemiş bilakis zorluklar karşısında yılmayıp daha da güçlenerek hayatlarını öğrencilerine ve dolayısıyla ülkelerine adanmış bu öğretmenleri bu kadar başarılı kılan en temel unsur da insan ve meslek sevgileridir. Cumhuriyet'in hem öğreten hem öğrenen bu kadın öğretmenleri hayatlarını sevgiyle hareket eden, çalışkan, yardımsever ve yurtsever kişiler yetiştirmeye adanmışlardır. Refet Angın'ın meslek yaşamının ve hayatının temel gayesini özetlediği şu sözler aslında tüm Cumhuriyet Dönemi kadın öğretmenlerinin de bağlandıkları temel ilke olmuştur:

“Nesillere tarihlerini öğretmek en önemli vazifedir. Benim gençlere her şeyden önce iyi insanlığı öğretmem lazım. Çünkü benim malzemem insan. Ben o insandan neler yapacağım. Ne binalar kuracağım, ne büstler yapacağım... Ama bunu bilerek, gelişi güzel değil; sizin kaşınıza gözünüze sizin içinize hitap ederek gerçekten manevi değerleri doldurarak. Bugünlere nasıl geldik? Bu Çanakkale Destanı bize neler yazdırdı? Cumhuriyet nasıl kurduk? Ben sizi Cumhuriyet'in kuruluşuyla ilgili bilgilerle donatmazsam işe yaramam ki! Çok şükür ben onları yetiştirdim. Onlar da benim onları yetiştirdiğim gibi mükemmel insanlar yetiştirsinler!”¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Refet Angın, (2012), Boğaziçi Belgeseli, <http://m.youtube.com/watch?v=-M1Fxm3suo>, Son Ziyaret Tarihi 02.10.2014.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde çöküşten kurtulmak için başlatılan modernleşme çalışmaları kapsamında askeri, politik, ekonomik ve toplumsal alanlarda çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemelerin en yakından hissedildiği alanların başında ise kamusal eğitim süreci gelmiştir. Öncelikle orduyu canlandırabilmek için askeri okullarda değişiklikler yapılmıştır. Fakat devletin, bakanlıklarda ve diğer kamu kurumlarında çalışacak nitelikli memurlara ve devletin mevcut durumunun düzeltilebilmesi için ileri görüşlü aydın bürokratlara ihtiyacının olduğu çok geçmeden fark edilmiştir. Bu sebeple okullar ihtiyaca göre çeşitlendirilerek, sayıları arttırılmıştır. Ayrıca kamusal eğitim süreci devletin tekeline alınarak merkezileşme yönünde çalışmalar yapılmıştır. Kamusal eğitime bu denli bel bağlanmasının sebebi toplumun en alt noktasından en üst noktasına kadar herkesi modernleşme hareketlerine dahil etmektir. Devletin ileri gelen yöneticileri uzun vadede radikal bir atılımın yapılabilmesi için toplumun tamamını kapsayacak köklü bir değişimin, aileden ülke geneline yayılacağına ve bunun da kız çocuklarının ve kadınların eğitilerek başarılacağına inanmıştır. Bu amaçla kız çocukları ve kadınlar için çeşitli eğitim kurumları açılmış ve onlar da kamusal eğitim sürecine dahil edilmişlerdir. Böylece devlet hem süreci hem de kadınları kendi denetimi altına alıp, kontrol edebilmiştir. Ayrıca değişimlerin kalıcı olabilmesi için birbirini tamamlayan ve devlet otoritesini tehdit etmeyecek nitelikte projeleri ard arda hayata geçirmiştir. Bu sebeple ilkokul zorunlu hale getirilmiş, açılan rüştiyeler, idadiler ve yüksekokullar ile kamusal eğitimde değişimler başlamıştır. Farklı olan ise daha önce sadece sıbyan mektepleri ve eğer şanslılarsa konaklarla sınırlanan kız çocuklarının

eğitimi ilgili yapılan değişikliklerdir. Tanzimat Dönemi ile başlayan süreçte yapılan düzenlemeler ve özgürlükleri için mücadele eden kadınların da çabalarıyla, kız çocukları ve kadınlar kamusal eğitimin ileri seviyelerinde eğitim alabilme hakkı elde etmişlerdir. Avrupa'nın üstünlüğünün her alanda kabul edilmesi ve benzer kurum ve kuruluşların ülkemize adapte edilmesine rağmen kadınların modernleşme projesine dâhil edilmesi bu anlamda Avrupa'da yaşanan süreçten farklı olmuştur. Avrupa'da Sanayi Devrimi ile fabrikalarda çalışarak kamusal alanda yer bulan kadınların aksine; ülkemizde kadınların görünürlüğü kamusal eğitim süreçlerine dâhil edilmeleri ile başlamıştır. Bunun en önemli sebebi ise kadınlara ataerkil güç tarafından yüklenen cinsiyetçi roller ve görevlerdir. Bu cinsiyetçi rollerin ve görevlerin eril otoritenin tahakkümü altında kadınlara en hızlı ve kolayca kazandırılabilceği yer ise eğitim kurumları olmuş ve tüm süreç bu amaçlar göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır.

Toplumun temel taşının aile olduğu ve çocuğu eğiten kişinin de anne olduğu düşünülerek kadınların eğitilmesi ile çocukların da eğitileceğine böylece toplum genelinde istenen değişimin gerçekleşebileceğine inanılmıştır. Kadınları bilinçlendirme çabaları dergiler ve romanlar aracılığıyla da desteklenmiştir. Kadınlar da başta kamusal eğitim hakkı olmak üzere eril otoriteye karşı temel haklarını kazanabilme çabalarını kadın dergileri ile duyurmayı ve hemcinslerinde farkındalık yaratmayı zor olsa da başarmışlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla eğitimde merkezileşme yönünde çalışmalar giderek yoğunlaşmış, kız çocuklarının devam edebilecekleri okul türleri ve sayıları arttırılmıştır. Kızların kamusal eğitim sürecine daha fazla sayıda dâhil edilmeleriyle birlikte bu sefer de eğitim politikası tam olarak düzenlenmediğinden derslere girecek

kadın öğretmen bulunamamıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Darülmuallimatlar açılmıştır. Böylece kadınlar profesyonel olarak öğretmenliğe yönelmeye başlamışlardır.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise kamusal eğitim sürecine dâhil edilen kadınlar arasında okuryazarlık oranının artması ile kadınlar daha da bilinçlenmeye başlamıştır. Bir birey olarak kabul edilmek, vatandaş olarak oy vermek, temsil edilmek, medeni kanunla ilgili haklardan faydalanabilmek gibi temel hak talepleri karşılanan kadınların bu kadar “bilinçlenmesi” belirli kesimlerce hoş karşılanmamış ve görünürlükleri eril otoriteyi rahatsız etmiştir. Kadınlar bu kez devlet eliyle farklı şekilde denetlenmiştir. Bu denetlemenin en yakından görülebildiği alan ise romanlar aracılığıyla edebiyat dünyası olmuştur. Kadınların çalışacakları işler, bu işleri yaparken sergileyecekleri davranışlar, kılık kıyafetleri romanlardaki kadın karakterler aracılığıyla topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu romanlarda çizilen karakterler meslek sahibi olup hayatta kalabilmeyi başarmış kadınlardır. Fakat çoğu cinsiyetlerinden soyutlanmış, hayatta kalma mücadelesi veren iffetli ve çalışkan kadınlar olarak kaleme alınmıştır. Cumhuriyet Dönemi ile kadınlara verilen görev ise yeni kurulan devletin vatanperver evlatlarını yetiştiren anneler ya da kendisini ülkesine adanmış fedakâr, idealist genç kızlar olarak hayatlarını sürdürmek olmuştur. İnkılapların bu kez eril otorite tarafından vitrine çıkarılan kadın öğretmenler aracılığıyla yurt geneline yayılması amaçlanmıştır. Bu durum bir önceki dönemin aksine kadınların bu dönemde daha fazla politik görevleri olduğunu açıkça göstermiştir. Ortak nokta ise eril otoritenin hazırladığı inkılapların yine kadınlar üzerinden ve kadınlar aracılığıyla ülke geneline yayılacak olmasıdır.

Her iki dönemde de kadınlar için kamusal alanda görünür olmanın yolu dönemlerinin popüler romanları *Refet*, *Udi*, *Çalığışu* ve *Tatarcık* ile kadın okurlara anlatılmıştır. Kadınlara işaret edilen öğretmenlik mesleğinin yanı sıra bu mesleği icra ederken sergileyecekleri davranışlar, nasıl giyinmeleri gerektiği, sosyal hayattaki hakları, toplum içinde kendilerinden beklenen uygun davranış kodları, evlat ve annelik rollerine kadar her şey en ince detayları ile okurlara anlatılmıştır. Tanzimat Dönemi romanlarında kadınlara hayatta kalabilmeleri, eşleri tarafından ezilmemeleri için eğitim alarak meslek sahibi olmaları tembihlenmiştir. Fakat Cumhuriyet Dönemi romanlarında temel hakları öncelikle anayasa ve sonrasında medeni kanunla güvenceye alınmış meslek sahibi kadınlara, devlete olan bu borçlarını ülkenin her yerinde aynı şevkle çalışabilecek, kendilerini işlerine, ülkelerine adanmış idealist kadınlar olarak ödeyebilecekleri aktarılmıştır. Bu romanlar ve yürütülen politika istediği sonuçları elde etmiş ve Fatma Refet Angın, Nimet Zerrin Tüzün ve Aliye Temuçin Coşkun başta olmak üzere kadın öğretmenlerin hemen hepsi ülkeyi karış karış dolaşarak gerek okullarda gerek sosyal hayatta kendilerinden beklenen rolleri azimle ve mutlulukla sergilemişlerdir. Meslek hayatları boyunca kendilerine ilke edindikleri ülkeyi modernleştirme ideallerinden ölünceye kadar vazgeçmeyen kadın öğretmenler gittikleri her yerde hiç şikayet etmeden hal ve hareketleri, kıyafetleri ile örnek olmuş, en zor şartlarda bile yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Devlet kadın öğretmenlere profesyonel olarak iş imkânı sağlarken maalesef kadın öğretmenlerin çalışacakları yerlerde ne gibi sıkıntılar yaşayacaklarını ya da kadın öğretmenlerin bir yandan çalışırken diğer yandan hane içi pratiklerinin ve iş yükünün altından nasıl kalkabileceklerini hesaba katmamıştır. Kendileri ile ilgili hiçbir konuda görüşleri sorulmayan kadınlar ise bu mesleği edinebilmek ve

kendilerini topluma kabul ettirebilmek için sürekli çalışan ve mücadele eden ama çoğu zaman en ufak hatalarında küçümsenen taraf olmuşlardır. Bir başka problem ise öğretmenliğin “kadın mesleği” olarak tanımlanarak kadınlar için önceden belirlenmiş tek meslek seçeneği ve kimi zaman da kadınlar üzerinde küçümseme aracı olarak görülmesidir. Hemen her meslek dalında uzman kadınlar görülmeye başlansa da bu süreçte de kadınların en fazla rağbet ettiği mesleklerin başında yine öğretmenlik gelmiştir. Bu durum kadınların da toplumsal kodları ve eril söylemleri ne kadar içselleştirdiğini göstermiştir. Dahası içselleştirdikleri bu söylemler onları toplumda ulusun anneleri ve kız kardeşleri, örnek kadınlar olarak yer edinmeye gönüllü hale getirmiştir. Devlet bir yandan kadınların eğitimleri, kıyafetleri ile modernleşmesini desteklerken öte yandan kültürel değerlerini korumaları için Avrupalı yaşam tarzını ve davranış şekillerini benimsemelerini engellemeye çalışmıştır. Bunu yaparken de dönemin romanlarından, dergilerinden ve gazetelerinden faydalanmıştır. İyi anne, cefakâr Anadolu kadını, kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen ve ideali olan kadın öğretmen gibi kadın kimlikleri bu eserlerle ortaya çıkmıştır. Böylece kadın öğretmenlerde bulunması ve bulunmaması gereken özellikler hem kadın öğretmenlere hem de toplumdaki diğer kadınlara bu eserler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu romanlarda en çok kabul gören kadın tipi eğitilmiş, modern, Anadolu’ya gidebilecek kadar kendini ideallerine adanmış kadın öğretmenler olmuştur. Hatta bu romanlarda yurdu doğu ve batı olarak ayıran ve Anadolu’ya gitmek istemeyen kadın öğretmenler yeterince görev aşkıyla dolu olmamakla eleştirilmişlerdir. İdeallerine tutunarak karış karış Anadolu’yu gezen öğretmenlerin ise görev tanımları belirsizliğini korumuş ve yine ikilem arasında kalmışlardır. Görev yerleri okul duvarlarıyla sınırlı tutulmayan kadın öğretmenler, toplumsal eğitimi kurumlar

aracılığıyla sosyal hayatta kalıcı hale getirmişlerdir. Mesai saatleri olmayan kadın öğretmenlerden, okulların dışında da kılık kıyafetleri, konuşmaları ve yaşantıları ile örnek olmaları beklenmiştir. Bu beklenti onların iş hayatlarını da sosyal hayatlarını da esir almıştır. Her yeni toplumsal düzenin vitrini ve aktarıcısı olması beklenen kadınların görev yaptıkları yerlerdeki maddi ve manevi sıkıntıları, yöre halkıyla yaşadıkları problemler ve yalnızlıkları göz ardı edilmiştir. Daha da önemlisi akademik ve toplumsal eğitimin uygulayıcıları olarak kamusal eğitim sürecinin düzenlenmesi ve planlaması sırasında çoğu zaman bilgilerine ve tecrübelerine başvurulmamış sadece verilen emirleri yılmadan, coşkuyla uygulamaları beklenmiştir. Onlar da kendilerinden beklenen tüm rolleri şikayet etmeden, azimle ve mutlulukla sergilemişlerdir.

Eril otoritenin isteği ve beklentileri ile şekillenen bu süreçte erkeklere nerdeyse hiç dokunulmamış, yaşanan tüm toplumsal değişimler kadınlar üzerinden sürdürülmüştür. Aslında tüm bu değişim ve dönüşüm süreçlerinin temelinde yatan tek bir görüş vardır. Toplum genelinde yaygın kanı kadınların sürekli bir değişim ve dönüşüme ihtiyaç duyacak kadar kötü durumda olduğudur. Erkeklerin ise modernleşme projesini belirleyen ve bu süreci planlayan taraf olarak değişim politikalarını her iki dönemde de ne kadar cinsiyetçi bir şekilde ele aldığı açıktır. Aşağıda *Kadınlar Dünyası*'ndan Aziz Haydar'ın 30 Nisan 1914 tarihinde *Kadınlık* adlı dergiye yolladığı “Yalnız Kadınlar mı Islaha Muhtaç?” başlıklı yazısından alıntılanmış bölüm kadınların yaşanan modernleşme sürecinde hissettiklerini son derece yalın ve içten bir şekilde özetlemiştir:

“Her nereye gitseniz kimi dinleseniz hep aynı nakarat hatta biz kadınlar bile öyle. Kadınlar şöyle olmalı, kadınlar böyle olmalı, kadınlar okumalı, kadınlar çalışmalı, kadınlar işgüzar (becerikli) olmalı, kadınlar nazif (iyi) olmalı, kadınlar

muti (itaatkar) olmalı, kadınlar hüsn-i ahlak sahibi olmalı, kadınlar imtizaçlı (iyi geçimli) olmalı, olmalı, olmalı...! Peki anladık olmalı fakat; erkekler hiçbir şey olmamalı mı?... Şu kadınlar için elzem olan şeylerden hiçbiri erkeğe lazım değil mi?... Acaba erkekler kendilerini zannettikleri gibi la-yuhti midirler (kusursuz mudurlar)?... ”¹⁷¹

---

¹⁷¹ Aynur Demirdirek, (2011), *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ayizi Yayıncılık, Ankara, s.55-56.

ÖZET

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet Dönemi'nde devlet, kamusal eğitim sürecinden yararlanarak modernleşme projesinin toplumun her alanına yayılmasını amaçlamıştır. Kadın öğretmenlerden beklenen ise eril otoritenin kendilerine biçtiği kurallara ve kimliklere uygun davranarak modernleşme projesini toplum geneline yaymaktır. Bu roller ve kadın öğretmen kimliği sadece okullarla sınırlı kalmamış, dönemin popüler romanları *Refet*, *Udi*, *Çalığışu* ve *Tatarcık*'ta kadınlar, kamusal alanda yer alabilmeleri için öğretmenlik mesleğine yönlendirilmiştir. Kadın öğretmen kimliği, kıyafetleri, davranışları ve bilgisiyle hem romanlarda hem okullarda erkek egemen siyasi otoriteler tarafından kurgulanmıştır. Fakat kadın öğretmenlerin yaşadıkları maddi ve manevi sıkıntılar, düşünceleri ve deneyimleri görmezden gelinmiştir. Her iki dönemde de kadınların kamusal alandaki varlıkları devlet tarafından kabul edilse de, değişimin kadınlar üzerinden başlatılarak eril otoritelerce planlanarak sürdürülmesi bu çalışmaların eril otoritenin hâkimiyeti altında yapıldığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın öğretmen kimliği, kamusal eğitim, modernleşme.

ABSTRACT

During the late Ottoman and early Republican Period, state aimed to spread the modernization project throughout the society via public education. Women teachers were expected to accomplish modernisation project in every part of the society according to the social codes and identities set by the patriarchal authorities. These roles and identities were not only restricted to the schools, but also the women were led to the teaching as a profession to be able to appear in public spheres in popular novels of these periods, in *Refet*, *Udi*, *Çalıkuşu* ve *Tatarcık*. Thus, the identities of women teachers, their clothes, behaviours and knowledge were determined by the patriarchal political authorities both in the novels and at the schools. But the thoughts, the experiences, the financial and the emotional problems of teachers were overlooked. Although women were accepted in public spheres by the state in both of these periods, women's conditions were always the starting point for the reforms made in society. This fact obviously proved that these changes were made and maintained under the domain of patriarchal authorities.

Key Words: The identity of women teachers, public education, modernisation.

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip, (2009), *Tatarcık*, Can Yayınları, İstanbul.
- Akağündüz, Ümüt, (2013), “Kadın ve Kadınlığa Dair II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918), *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 19, Sayı: 73, s. 63-80.
- Akdemir, Ahmet Selçuk, (2013), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Programlarının Tarihçesi ve Sorunları”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish on Turkic Volume 8/12 Fall 2013*, P.15-28, Ankara.
- Akşit, Elif Ekin, (2005), *Kızların Sessizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____, (2006), “Ankara’nın Kılık-ları: Boydan Boya Bir karşı Koyma,” *Sanki Viran Ankara*, Funda Şenol Cantek (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 149-173.
- _____, (2009), “Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları,” *Toplum ve Bilim*, S.114, s. 7-26.
- _____, (2015), “A Passage To the Village: Gender and Nationalist Tensions in Turkish Public Education between 1928 and 1947,” *History from Below: A Tribute to Donald Quataert*, Deniz Cenk Demir, Selim Karahasanoğlu (eds), İstanbul: İstanbul Bilgi University Press (IBUP).
- Akyüz, Yahya, (2004), “Osmanlıda Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri” (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzer Örnekler), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15, s. 1-12.
- _____, (2006), “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’ in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, s. 1-14.
- _____, (2006), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirilmesinin 160. Yılında Darülmuallimin’ in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, *Ankara*

Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 20, Sayfa: 017-058, DOI: 10.1501/OTAM_0000000532.

_____, (2011), “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim Öğretim Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2.

_____, (2012), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012*, Pegem Akademi, Ankara.

Aliye, Fatma (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Refet*, Kesit Yayınları, İstanbul.

_____, (Haz. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), (2012), *Udi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Altınay, Ayşe Gül, (2011), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Angın, Refet & Ataöv, Meziyet, (1967), *Toplum ve Ülkeleri İnceleme Kılavuzu*, MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 9.

Angın, Refet, (2010), Milli Kütüphane, FL CD- 2010-335.

_____,(2012), Boğaziçi Belgeseli, <http://m.youtube.com/watch?v=-M1Fxm3suo>, Son Ziyaret Tarihi 02.10.2014.

Argunşah, Hülya, (2011), *Bir Cumhuriyet Kadını Şükufe Nihal*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Arı, Asım, (2002), “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 181-192.

Avar, Sıdika, (2011), *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Baskın, Bahar, (2008), “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu,” *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, s.89-123.

Belge, Burçin, (2010), “Gazetecilere Hatırlatma: Osmanlı’da da Kadın Öğretmenler Vardı”, <http://www.bianet.org/kadın/medya/119804-gazetecilere-hatirlatma-osmanli-da-da-kadin-ogretmenler-vardi>, Son Ziyaret Tarihi 20.09.2014.

- Berktaş, Fatmagül, (1998), “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *Yetmiş Beş Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____, (2003), *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bulut, Hülya, (2008), “Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar’da Gündelik Hayat Ritimleri”, *Evrensel Kültür*, s. 11-15.
- Canbaz, Firdevs, (2007), *Çok Eşlilik Taaddüd-i Zevcat Fatma Aliye- Mahmud Esad*, Hece Yayınları, Ankara.
- Caporal, Bernard, (1999), *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*, (Çev. Ercan Eyüboğlu), Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul.
- Chambers, Ian, (1995), *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cunbur, Müjgan, (2012), “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergi*, Sayı: 23, Ankara.
- Çakır, Serpil, (2011), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Çalışlar, İpek, (2011), *Biyografisine Sığmayan Kadın-Halide Edip*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Demirdirek, Aynur, (2011), *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ayizi Yayıncılık, Ankara.
- Dinç, Sait, (Tarih bilinmiyor), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihinde VI. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları, (18-23 Mart 1957)”, Çukurova Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Adana.
- Dursunoğlu, Halit, (2003), “Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi” *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 160.
- Ekmekçioğlu, Lerna & Bilal, Melissa, (2006), *Bir Adalet Feryadı Osmanlı’dan Türkiye’ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933*, Aras Yayınları, İstanbul.
- Erdal, Kelime, (2008), “Halide Edip Adıvar’ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(1): 109-123.

- Ergün, Mustafa, (Tarih Bilinmiyor), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi”, <http://www.egitim.aku.edu.tr/oytarihce.pdf>. Son Ziyaret Tarihi 07.12.2012.
- Esen, Nükhet, (1994), “Yasaklara Rağmen Kadın Yazar Olmak: Ahmet Mithat-Fatma Aliye İlişkisi”, *Toplumsal Tarih*.
- Fidan, Fatma, (Tarih bilinmiyor), “Kadın Mesleği Kavramı: Anlamlılığı ve İçeriği”, Sakarya Üniversitesi, İİBF, Sakarya.
- Gümüsoğlu, Firdevs, (2001), *Cumhuriyet’te İz Bırakanlar*”, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Gündoğan, Nezahat ve Gündoğan, Kazım, (2010), *İki Tutam Saç-Dersim’in Kayıp Kızları Belgeseli*, Miraz Yapım, İstanbul.
- Gündüz, Mustafa, (2005), “II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları, İctihad, Sebilü’r-Reşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler”.
- _____, (2008), “II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar”, *Talid*, 6(12), 243-286.
- _____, (2009), “100. Yılında II. Meşrutiyet’in Kültürel Mirası”, *Milli Eğitim*, Güz S.184.
- Güntekin, Reşat Nuri, (2014), *Çalılıkusu*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- İrızık, Sibel ve Jale Parla (der.), (2011), *Kadınlar Dile Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, Deniz, (2013), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Karaca, Şahika, (2011), “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 31, s. 93-110.
- _____, (2012), “Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye’nin Kaleminden “İslamiyet’te Feminizm”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 21, s. 269-280.

- _____, (2012), “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Romanında Kadın Öğretmen Kimliği: Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, s.31-45.
- _____,(2013),“Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, *International Journal of Social Science*, Volume 6, Issue 2, P. 1481-1499.
- Kız Teknik Öğretmenler Derneği Hakkı Devrim Röportajı (Aliye Temuçin Coşkun ve Müjgan Dericioğlu), <http://m.youtube.com/watch?v=kbUYPnkKq8M>, Son Ziyaret Tarihi 02.10.2014.
- Kocabıçak, Sabiha, (2005), “100 Yaşın Eşiğinde Bir Eğitimci: Refet Angın'la Bir Sohbetin Öğrettikleri- Öğretmen Herşeyden Önce Rehber Olmalıdır”, *Yöret Vakfı Yöret Postası*.
- Koçer, Hasan Ali, (1973), “Türkiye’de Kadın Eğitimi,” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Ankara.
- Köşgeroğlu, Nedime, (2010), *Beli Kırılan Devrim Köy Enstitüleri ve Kadın Kalemler*, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Kurnaz, Şefika, (2007), “Siyasal Tarihimizin İsimli Kahramanlarından: İttihatçı Seniye Hanım”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol:2/4, s. 624-630.
- Kurt, Songül Keçeci, (2012), “II. Abdülhamid Dönemi’nde Kız Rüştüyeleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29, Mart- Nisan.
- Özdemir, Murat, (2008) “Eğitim Yönetiminde Yerelleşme Siyasaları, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 3, Eylül, 153-168.
- Özgişi, Tunca, (2012), “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu”, *TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları*, No:153, Ankara.
- Öztürk, Cemil, (2007), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sancar, Serpil, (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınevi, İstanbul.

- Sayılan, Fevziye, (2012), *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim- Olasılıklar ve Sınırlar*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Şanal, Mustafa, (2003), Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinin Pedagojik Formasyon Anlayışı, Afyon Kocatepe Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.197-207.
- _____, (2004), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttukları Dersler”, *Bellekten LXVIII*, S. 253, ss.649-670.
- Şanal, Mustafa & Güçlü, Mustafa, (2005), “Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları”, *Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, s. 137-154.
- Tan, Göğüş Mine, (1987), “Eğitsel Fırsat Eşitliği- Sosyolojik Bir Kavram Olarak Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, Cilt: 20, Sayı: 1, 245-259.
- _____, (1997), *Çocukluğun Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımı ve Sözlü Tarihte Bir Çocuk*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 1.
- _____, (2002), “Okullar Eşitsizliği Normalleştiriyor”, Prof. Dr. Mine Tan’ın (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi) TÜSİAD için hazırladığı “*Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği*” başlıklı raporundan.
- _____, (2005), “Bir Kadın Mesleği: Öğretmenlik-Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu’na Armağan”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, No.498, s.107- 12.
- _____, (2007), *Cumhuriyet’te Çocuktular*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- _____, (2007), “Women, Education and Development in Turkey”, in *Education in ‘Multicultural’ Societies – Turkish and Swedish Perspectives*, eds. Marie Carlson, Annika Rabo and Fatma Gök, Swedish Research Institute in İstanbul, Transactions, vol. 18 (Stockholm 2007), s. 107-122.

- Taşer, Seyit, (2012), “Halide Edip Adıvar’ın Öğretmenlikten İstifası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.
- Tatlı, Canan, (2008), *Demokrat Parti Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hayatta Kadın*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- TBMM Albümü, (2010), “1920-2010”, *TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları*, 4.Cilt, No.1, Ankara.
- Tezcan, Mahmut, (1999), *Eğitim Sosyolojisi*, Şafak Matbaacılık, Ankara.
- Toktaş, Şule & Cindoğlu, Dilek, (2006), “Modernization and Gender: A History of Girls’ Technical Education in Turkey Since 1927,” *Women’s History Review*, Vol.15, No. 5, November 2006, pp. 737-749.
- Toprak, Zafer (1988), “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, S.51, 23-35.
- Türk Kadınlar Birliği, <http://www.turkkadınlarbirligi.org>, Son Ziyaret Tarihi 04.11.2014.
- Türkoğlu, Pakize, (2013), *Kızlar da Yanmaz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Türler, Ali, (2006), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Sorunları I-II” *Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Abece Dergisi*, Mart-Nisan Sayıları.
- Tüzel, Bayrakçeken Gökçe, (2004), *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women’s Narratives in Turkey*, METU.
- _____, (2009), “Kemalizm, Profesyonelizm ve Ataerkil Tezahürler”, *Toplum ve Bilim*, S.114, s.27-50.
- Urgan, Mine, (2004), *İngiliz Edebiyat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul,
- Yılmaz, Engin, (2007), “Türk Edebiyatında Kadın Öğretmen Tiplerleri”, *Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, ss. 240-251. (Bu yazı 26 Kasım 2007, Hendek Rasimpaşa Kültür Merkezi’nde gerçekleştirilen “21. Yüzyılda Öğretmenlik Vizyonu” konulu panelde sunulan aynı adlı bildirinin makale haline dönüştürülmüş şeklidir.

Zihnioğlu, Yaprak, (2009), “Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği”, *Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi*, 21.02.2009.

_____,(2013), “*Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*”, Metis Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.